

מולד

70

מדיניות-החוץ הישראלית בצבת הגושים - ב. גר; דמוקראטיה, עסקנות ושילוב הדורות - מ. קיטרוץ; טרוצקי בשנת 1905 - יצחק דויטשר; ביק סארטר לקומוניסטים (מבתב מפאריס); מתים שניים במהולת המהנים (סיפור) - י. בשביט; פרישמץ המספר והמשורר (סוף) - א. קריב; שלג (סיפור) - ישעיה רבינוביץ; עוד זאת על עגנוץ - דב סדן; מחקרים במדע המשפט ובסוציולוגיה צבאית - מ. שטרנברג, ש. ג. אייזנשטרט

ע עם עובר

ספרי הקיץ 1954

ל. נ. מולסטוי : ידוּת, נעורים, עלומים
טולסטוי המספר בכל גבורתו הצעירה — רענן הזכרון, פקוח החושים המסתכל החודר
בפרצוף האדם וגורלו. ספר מופת לכל הגילים.
תירגם: אברהם קריב.

א. דהיבאלזאק : אויז'ני גראנדה
עיקרו של רומן זה הוא הניגוד התהומי בין תאוות־הכצע האכזרית לבין אצילות הלב
עד כדי ויתור עצמי. אחת היצירות המשוכללות ביותר של גאון הפרוזה הצרפתית.
תירגם: מנשה לויין.

ה. פון קלויסט : שלושה נובילות
מיכאל קולהאז, המרקוזה פון או, דוקרב — שלושה סיפורי מופת של אחד המספרים
הדרמטיים הגדולים של ספרות העולם.
בספר מבוא מקיף מאת מכס ברוד.
תירגמו: י. זרחי ומ. טמקין.

ישעיהו רבינוביץ : נר דולק
מחרוזת סיפורים אבטיגורפיים, מעין „מעשה שהיה“, וכולם נסמכים למהפכת אוקטובר
ברוסיה.

ש. ברלינסקי : ירח אדום
קובץ סיפורים לנובליסטן, שקנה לו שם בספרות יידיש, ויושב עכשיו אתנו בישראל.

פ. פרידל : ידו של ברימין
רומן שווידי סוציאלי. המחבר היה עצמו פועל טכסטיל בזמן שכתב את הספר. נושא
הספר הוא הרציוניזציה של הנקודה המאיימת על הפועל להפכו ל„רובוט“, והמועקה
הרוחנית הקשה שבה נתון העובד, גם בחברה המתקדמת.
תירגמו: אביבה חיים ואירנה גרבל.

י. דויטשר : טרוצקי — נביא נושא נשק
ביוגרפיה מקיפה של ל. טרוצקי — דבר המהפכה הרוסית הראשונה בשנת 1905, מארגן
ההפיכה הצבאית בפטרבורג באוקטובר 1917, המארגן והמצביא של הצבא במלחמת
האזרחים.
י. דויטשר העלה מתהום הנשיה הארכיונית וצרף מסיגי הפולמוס המפלגתי את
דמותו של הוגה־הדעות ואיש המעשה המהפכני.
תירגם: ח. קלעי.

א. בומכאר : מים, שמים וסירה
מחברו של ספר זה עבר בסירה פנבמטית על פני שטח העולה על רבע היקפו של
כדור הארץ ובוה עשה מעשה שאין לו דוגמה בתולדות הימאות. בדרך זו הושג פתרון
למחלוקת עתיקה בדבר אפשרות הקיום על פני הים. בכשרון סופר מלידה מתאר כאן בומבאר
את חייו על פני הים בנסיעתו זו. הספר ניתרגם לכמה לשונות, והבקורת העולמית גמדה
עליו את ההלל.
תירגם: ג. רבן.

מהדורות חדשות

- פרופ' מ. זוהרי: עולם הצמחים
- ד"ר א. לנברג: הנגב הרחוק
- מ. סמילנסקי: משפחת האדמה ג'
- א. לוינסון: תולדות יהודי ורשה
- א. פטון: זעקי ארץ אהובה
- א. דה סנט אכזופרי: הנסיך הקטן

מוֹלָד

ירחון מדיני וספרותי

אייר תשי"ד כרך י"ב חוברת 70 מאי 1954

143	ב. גר	מדיניות-החוץ בצבת הגושים
147	מ. קיטרון	דימוקרטיה, עסקנות ושילוב הדורות
151	יצחק דויטשר	מרוצקי בשנת 1905
165	פול פאריסו	בין סארטר למפלגה הקומוניסטית
167	י. בשביס	מתים שניים, במחולת המחניים
	(תרגם מ. ל.)	
174	אברהם קריב	פרישמן המספר והמשורר
182	ישעיה רבינוביץ	שלג
188	דב סדן	עוד זאת על ש"י עגנון

ספרים:

190	משה שטרנברג	תחיית מודע המשפט בישראל
192	ש. נ. אייזנשטדט	בעיות במחקר הסוציולוגי של צבא ומלחמה
195	בשולי החוברת

ד מ י ה ח ת י מ ה : 4.000 ל"י לשנה, 2.000 להצי שנה. מחיר החוברת 450 פרוטה, (חוברת כפולה 600 פר").
אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבייד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבוילת אינם מוחזרים;
כתובת המערכת: רחוב החבצלת 9, בית ירוסלם פוסט, ירושלים
כתובת המנהלה: רחוב הרכבת 52, תל-אביב, ת. ד. 9015.

ברכת אחוד הקבוצות והקבוצים

ל חג-ה עצמאות

ברכת עובדי המרכז החקלאי
ומוסדותיו

ל חג-ה עצמאות

החברה הארצישראלית
לקרור והספקה בע"מ

תל-אביב ומשמר השבעה
חיפה ותל-חינן

ארבעת מחסני הקרור המשוכללים
ביותר במזרח הקרוב

יבואנים ומפיצים
של מזונות קפואים

המשרד הראשי:
תל-אביב • ת.ד. 318 • טל. 4316/7

MOLAD

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS
EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. XII

No. 70

May 1954

*Published by the Jewish Labour Party of Israel. The Offices
of MOLAD are at 52, Harakeveth St. Tel Aviv, Israel. Tel. 4012.*

Annual Subscription LI 4,000; abroad \$ 5, including postage.

מדיניות-החוץ בצבת הגושים

ב. גר

רה בדעת-הקהל העולמית, כי ההחלטה על ירושלים היא בחינת „הלכה ואין מורין כן“. נסיון נות אחדים שנעשו באו"ם להחיותה נכשלו מחוסר כל סיכויים להגשמתה. העולם השלים למעשה עם עובדת חלוקתה של ירושלים בין ממלכת הירדן, השולטת בעיר העתיקה (ובה כמעט כל המקומות הקדושים) ובחלק קטן של העיר החדשה לבין ישראל שהעיר החדשה משמשת לה בירה. העברת רת הכנסת ורוב משרדי הממשלה לירושלים בשנת 1950 לא עוררה משום כך התרגשות יתרה בביירות העולם ובאו"ם, אם כי באותה שעה עדיין היו מונחות על שולחן האומות המאוחדות הצעות להגשמת ההחלטה על בינאום העיר.

לגופו של דבר לא נתחדש איפוא כלום עם העברת משרד החוץ לירושלים. ואולם ההעברה כפתה חובת הכרעה על נציגויות החוץ, שכולן, פרט לשתים (צירות הולאנד והנציגות המדינית של יוון), שוכנות בתל-אביב. התעבורה לירושלים בעקבות משרד החוץ, שהן מיצגות לפניו את ממשלותיהן, ותסמלנה בזאת את השלמתן עם ירושלים כבירת מדינת ישראל — או תישארנה בתל-אביב כדי לשמור קדושת החלטת או"ם מחללה. קרוב היה לשער כי ההכרעה לא תהא קלה, וכי רוב הנציגויות הזרות תנקוטנה תחילה עמדה נוקשה ולא תרככנה אותה אלא בהדרגה, והעברתן לירושלים תהיה לא בבחינת תמורה מהירה וחד-פעמית אלא בבחינת תהליך הנעשה בהדרגה. ואמנם אישרה המציאות את הניחוש הזה. נציג אחר נציג „מתיר את החרם“ ומורה היתר לעצמו לבקר בהודמנות זו או אחרת בירושלים, אם כי עדיין כולן יושבות בתל-אביב. תהליך ההשלמה עם השתכנות משרד-החוץ הישראלי בירושלים הוא אטי ביותר, אך הוא מתקדם בהדרגה. יש להניח, שאילו היתה שאלת ירושלים הבעיה היחידה שבין ישראל לבין המדינות הזרות, לא היתה גורמת זעזועים מרובים וקשיים מיוחדים והיתה נפתרת בצעד אחר צעד.

ב.

בטרם תיפתר הבעיה שנתעוררה עם העברת משרד החוץ לירושלים הופיעו בזירה הבינלאומית שתי בעיות אחרות שישראל היתה מעורבת בהן כגורם עיקרי. גם שתי בעיות אלה מקורן היה

שאלות מדיניות-החוץ מעסיקות את דעת הקהל שלנו במידה גוברת. עובדה זו מקורה בפרשה של סכסוכים וויכוחים מדיניים שישראל הוטלה לתוכם בשנה האחרונה; מן ההרעה המתמדת במצב הבטחון בגבולות ומהתפוררות כוחם המונע של חווי שביתת-הנשק; מן ההכרה, כי שלום יציב עם מדינות ערב רחוק עוד יותר משהיה נראה בעבר; מהתגלות תמורה ביחסן של שתי המעצמות הראשות בעולם — ארצות-הברית וברית-המועצות — אל מדינת ישראל.

באמצע יולי 1953, לאחר שהושלמו הבניינים הדרושים, הועבר משרד-החוץ הישראלי מתל-אביב לעיר-הבירה ולמקום מושבה של הממשלה כולה. למעשה היתה העברה זו המשכו של תהליך שהחל שלוש שנים קודם לכן ובוצע כמעט כולו תוך חדשים ספורים. הכנסת ומשרדי הממשלה שוכנים בירושלים זה קרוב לארבע שנים. לשכת הנשיא אף היא עברה לירושלים לפני זמן רב. בית-הדין העליון שוכן ופועל בה מיום היוסדו. לפני כעשרה חדשים עבר לירושלים גם משרד החוץ. העברה זו לא היתה איפוא בגדר חידוש מהפכני אלא שלב נוסף, אחד השלבים הסופיים בהעברת משרדי הממשלה כולם לירושלים.

העברה זו לא היתה חידוש מהפכני אף מבחינת אי-הגשמה של החלטת האומות המאוחדות על בינאום ירושלים. כינון ירושלים כ„גוף מדיני נפרד“ הכלול בהחלטת עצרת האומות מנובמבר 1947 על ארץ ישראל אי אפשר לתלוש אותו מתוך ההחלטה כולה. הגשמתו היתה מותנית מראשיתה בהגשמת שאר הסעיפים של אותה החלטה: בכינון שתי מדינות בארץ-ישראל, יהודית וערבית, בהגשמת ההחלטה בדרכי שלום ובקביעת יחסי שלום בין שתי המדינות, בהקמת שיתוף כלכלי ביניהן ובין שתיהן לבין אזור ירושלים. הגשמת ההחלטה כולה נועדה להבטיח את קיומו של האזור העצמאי הנפרד מבחינה בטחונית, כלכלית ותקציבית. המרי הערבי והפלישה הערבית שהכשילו הגשמת סעיפים רבים מהחלטת או"ם על ארץ-ישראל הכשילו גם את הגשמת הסעיפים שדנו בירושלים. מאז נתגבש המצב החדש בארץ-ישראל גוברת והולכת ההכ-

מייים שאמנם גם היא היתה בין גורמי הסכסוכים האלה (אין להתעלם מן ההבדל שבין התגובה הבין-לאומית על העברת הממשלה והכנסת לירושלים לבין התגובה על העברת משרד החוץ; מן ההבדל שבין עמדת ראש מטה המשקיפים של אר"ם בשאלת ייבוש החולה ובין עמדת יורשו בשאלת תעלת הירדן), אך גם הושפעה מהם במידה ניכרת.

ג.

שאלות ארץ-ישראל ומדינת ישראל תופסות זה למעלה משבע שנים מקום נכבד בדינוני אר"ם ובמשא-ומתן הבינלאומי בכללו. זוהי אחת הבעיות הרבות המעסיקות את העולם — והמטרידות אותו. כמה שנים חיו מדינאים וממשלות בהרג"ש, כי הריב שלא נסתיים עם גמר פעולות האיבה בארץ-ישראל ועם חתימת חוזה שביתת הנשק, מתקרב אל קצו. אמונה זו נפגמה ונתערערה בשנה האחרונה עם גילוי עמדתן העיקשת של ממשלות ערב. העובדה שמועצת הבטחון בדיר-ניה ובהחלטתה על המצב בקוי שביתת הנשק לאחר מעשה קיביה נמנעה מקרוא לשלום נוב"ע לא רק משיקולים לגופו של ענין, מן האכזבה מסיכויי הצלחתה של קריאה כזאת, אלא משיקוי לים מקיפים יותר במדיניות העולמיות. אך עצם העובדה הזאת נראתה כהוכחה, כי אין סיכויים לשלום קרוב בין ישראל לבין ארצות ערב. מזה הוסקה המסקנה, כי כנראה עוד זמן לא מועט ימשך המצב הקיים, שבו נאלצות מדינות רבות, בהכרעות שונות שלהן, להביא בחשבון את הניי-גודים השוררים בין מדינות ערב לבין ישראל ולפעמים הן נאלצות אף לבחור בין ישראל לארצות ערב בגלל החרם הערבי. העובדה, כי הריב היהודי-ערבי נהפך לכעין תופעת-קבע במזרח התיכון מעיקה על מדינות רבות שכן היא מצמצמת את חופש תנועתן בהכרעות לא מעטות לגבי יחסי יום יום שלהן עם הארצות השוכנות באזורנו. משהפגינו המעצמות הגדולות את חוסר רצונן לנקוט פעולה שתחייב — לפחות מבחינה מוסרית — את ארצות ערב להיכנס במשא-ומתן על שלום עם ישראל, או את חוסר אמונתן בתכליתיותו של צעד כזה, עולה המחשבה, כי יש להסתגל למצב הקיים ולכלכל את הקשרים עם שני הצדדים היריבים בהתאם לצרכי יום יום ומתוך רקימת רקע של יחסים שיהא נוה לסיפור קם של צרכי יום יום.

מגמה זו ניכרת בבחירות יתרה בשתי המעצ-

לכאורה, בהתנגשות בין ישראל לבין הוראות שמקורן בסמכות הבין-לאומית העליונה של ארגון האומות המאוחדות. אך יש הבדל יסודי בין הוראה להוראה. לגבי ירושלים היתה ההתנגד-שות עם החלטה של העצרת שברור לכל כי אין היא ניתנת להגשמה והכרה זאת כבר הכניסה את העצרת עצמה למבוא סתום בשעת הדיון בה עד שעמדה ודחתה את שתי ההצעות שהובאו לפניה ונתכוונו, כל אחת לפי רוח מציעה, לתת תוקף מחודש להצעת הבינאום (אחת מהן התכוון-נה לקרב את ההחלטה המקורית לתנאי המציאות החדשה שנוצרה בארץ-ישראל אחרי 1948).

בשני הענינים האחרים התנגשה מדינת ישראל, מבחינה פורמאלית לפחות, לא עם החלטה ערטי-לאית אלא עם מנגנון הפיקוח של אר"ם שמתפ-קידו, לפחות להלכה, להשליט יום את רצון אר"ם לשמור על השלום בקוי שביתת הנשק.

אחד המקרים האלה, ענין תעלת הירדן, היה בו, לפחות, כדי לקבוע מראש יחס אוהד לישראל אשר נאבקה על זכות פיתוח ארצה. במקרה השני, ענין קיביה, החל הדיון באוירה של יחס שלילי, כמעט עוין לישראל. בחדשים האחרונים הלכו והורעו היחסים שבין ישראל לבין מנגנון הפיקוח של אר"ם הממונה על הגשמת חוזה שביתת הנשק עד שנציגי ישראל בועדת שביתת הנשק הישראלית-הירדנית עזבו את הועדה לאחר הח-לטה נושאת-פנים להפתיע, שנתקבלה בועדה בהכרעת היושב-ראש לאחר הרצח במעלה-העקר-בים. בודעת הקהל בעולם ובאר"ם החל נקבע הרושם, כי מדינת ישראל עומדת במצב של סכסוכים חוזרים ונשנים עם אר"ם, עם החלטותיו בענין ארץ-ישראל ועם מוסדותיו המפקחים על ביצוע שביתת הנשק. נמוג הרושם שהיה קיים קודם, כי בסכסוך שבין ישראל לבין מדינות ערב דוקא הצד הישראלי הוא המייצג את הנא-מנות לאומות המאוחדות ורצונן, וכי הצד הער-בי הוא הממרה אותם. החלה משתררת ההרגשה, כי שני הצדדים מפירים את החלטות אר"ם והור"אותיו, שניהם אחראים להפרות מתמידות של חוזה שביתת הנשק ושניהם ראויים מזמן לזמן לגינוי, אפילו ליותר מזה.

פרשת הסכסוכים האלה הוטלה על מדינת ישראל בעל-כרחיה, במקצת על ידי תנאים אוביאקטיביים ובמקצת על-ידי התנהגותן ופער-לותיהן של הארצות השכנות. ברי, אין בדבר הזה כדי לרכך את התפתחות היחסים הבינלאו-

שבין ארצות ערב לבין ישראל משתדלת אמריקה לעקפו.

ודאי שאין היא מתכוונת לפגוע במדינת ישראל או להפקירה. אולם ברצותה להשיג את המטרה שהיא הציגה לעצמה בארצות ערב, ולהשיגה בהקדם ככל האפשר, היא מתעלמת מכמה תוצאות הכרחיות של תכניות הפעולה שלה בארצות ערב. נציגיה אמנם מביטחים בכל הזדמנויות התחשבות רבה בצרכי הקיום והבטחון של מדינת ישראל, אולם הבטחות אלה עדיין אין בהן כדי לבטל תהליכים שספק אם הם ניתנים להמנע. נציגי ממשלת ארצות-הברית טוענים, כי ממדי הסיוע הצבאי שיינתן לארצות ערב, אם יינתן ולכשיינתן, אין בהם כדי לסכן את בטחונה של מדינת ישראל; אך אין להמלט מן ההגיון האומר, כי צעד ראשון ודאי לא יישאר צעד יחידי וכי אחרי "סיוע קל" עלול לבוא תורו של סיוע יסודי יותר, אשר יכלול לא רק סוגי נשק כבד חדיש, אלא גם סיוע להקמתם המהירה של צבאות חדישים מאומנים ובעלי יכולת קרבית. ערבותן של שלוש המעצמות לבטחון קוי שביתת הנשק אף היא אין להפרינו בערכה לאור אפשרות יות אלה של התפתחות תהליך החדירה האמריקנית לארצות ערב.

ד.

נוסף לסיכויים החדשים שנפתחו לפני שליטי ערב להגברת כוחם הממשי נמשכים צעדי פיוס מדיניים הנעשים מטעם ממשלת ארצות הברית. צעד חשוב מאד מבחינת המדיניות הערבית היתה הלגאליזאציה למעשה — אם כי לא להלכה — של איבת מדינות ערב לישראל על-ידי הסתלקות ממאמצים לכפית שלום ועל-ידי ההודיה כי הסיכויים לשלום קרוב קלושים מאד. סימפטר מאטית מבחינה זו היתה הודעת נציג רשמי של מחלקת-המדינה האמריקנית, כי היה זה מן הראוי שישראל תפיג את "פחד הערבים" על-ידי צעד שישכנע אותם כי אין לצפות עוד לעליה גדולה לישראל. הודעה זו שנמסרה נוכח העובדה הידועה לכל, כי מצב הבטחון והיחסים בקוי שביתת הנשק לא הוטב אלא הורע, ובמידה ניכרת מאד, בשתי השנים האחרונות, שבהן לא היתה כמעט עליה לישראל, אין לראותו אלא כנסיון לעורר בבירות ערב את ההרגשה, כי גם בשטח המדיני לא אטומות האנשים בוואשינגטון לתביעותיהן כלפי ישראל, ואפילו הן נטולות הגיון ובסיס, פוגעות ברבונותה של מדינת ישראל בהווה

מות הראשות, ארצות הברית וברית המועצות, בגלל ההתחרות הגוברת בין שני הגושים הגדולים על ההשפעה במזרח התיכון. תכניות הבטחון הגלובאליות של ארצות-הברית החלו כוללות עתה גם את המזרח התיכון. הנחת היסוד היא, כנראה, כי עכשיו, לאחר שהונחו היסודות למערכת הבטחון של העולם המערבי באירופה המערבית ובמזרח הרחוק, יש לה לברית המערבית בית שהות ויכולת לדאוג למערכת בטחון גם במזרח התיכון. נעשתה פעולה רבתי להקמת "הקשת הצפונית" של מערכת הבטחון למזרח התיכון ודרום אסיה על ידי כריתת ברית בין תורכיה, השלוחה המזרחית הקיצונית של נאט"ו, לבין פאקיסטאן והבטחת סיוע צבאי אמריקני לפאקיסטאן. "קשת" זאת הוקמה רק בקצותיה, שכן מרחק רב מבדיל בין תורכיה לפאקיסטאן, וכדי לאחד את הקצוות מציעה התכנית לצרף לברית החדשה את מדינות ערב, ובראש וראשון נה את עיראק. ההכרה כי יש לראות את הסכר סוף הישראלי-ערבי כעובדה קיימת וממושכת, וכי קיום קשרים בין ארצות הברית לבין ישראל מחייב זהירות יתרה ושקידה יתרה על קשרי אמריקה עם העולם הערבי לבל יבולע להם, נשתלבה בחישוביה של ממשלת ארצות-הברית בהרגשה כי המדיניות הגלובאלית שלה מצוה עליה את הידוק הקשרים עם ארצות ערב בתקופה הקרובה. הקובעים את מדיניות ארצות-הברית רואים מתן סיוע צבאי לעיראק, ואפשר גם לארצות ערביות אחרות, כאחת הדרכים העיקריות לטיפוח אוירה שתגביר מעמדן ותרים קרנן של ארצות-הברית בארצות אלה, ואולי גם תוליך להקמת בסיסים של ממש. דרך חדירתה של השפעה אמריקנית לארצות ערב איננה סלולה. בעיות רבות שעדיין לא נפתרו מכבידות על ההליכה בדרך זו: קשיים פנימיים חמורים שנתגלו בפאקיסטאן ומערערים מראש את יציבותה של הברית המשמשת נקודת-מוצא לחדירה לעולם הערבי; בעיות שעדיין לא נפתרו בפרס ומקשות על השגת הסדר מלא בארץ זו המשמשת גשר בין עיראק לפאקיסטאן; קשיים פנימיים וחוסר יציבות בארצות ערב; הסכסוך החמור שבין בריטניה למצרים; בעית יחסים סבוכה ועדינה בין ארצות הברית לבריטניה; הסכסוך הערבי-הישראלי. מדיניות ארצות הברית מנסה לפתור את הבעיות האלה, וכשאין הן ניתנות לפתרון מהיר — לעקפן. והנה אשר לסכסוך

ה.

המסקנה העיקרית המתחייבת מראית הסכנות הצפויות לנו היא הגברתם ויעולם של קשרי מדינתנו עם הגורמים הגדולים. הרבה יסודות של התכניות האמריקניות בעולם הערבי עדיין לא נקבעו במסמרים, עדיין הם עומדים להכרעה ולעימות עם המציאות שכבר הזימה לא אחת כמה וכמה מהנחותיהם של מתכנני התכניות. לגבי הכרעותיה של ממשלת ארצות הברית יש ערך לא מבוטל לדעת-הקהל, בין בארצה ובין בעולם. הקשרים בין מדינת ישראל לבין ארצות-הברית יש להם על מה שיסמכו והם ניתנים לטיפול ולהעמקה.

עם כל קשי השיכנוע לגבי מדיניות ברית-המועצות עומדת אף זו לעימות עם המציאות, והנסיון הוכיח כי לא תמיד מתפתחת מציאות זו כפי שנקבעים תהליכי התפתחותה בראיתם של מעצבי המדיניות הסוואטית. מדינת ישראל חייבת על מאמצי הסברה רבים, אם כי חייבים אנו לדעת שהקשיים בתחום זה גדלים והולכים.

מעמדנו בתוך ארגון האומות המאוחדות מחייב ריכוז דאגה מיוחדת של המדיניות הישראלית לית ואין להתעלם מדאגה זו בהכרעות שהמדינה וזרועותיה השונות נתבעות להן על-ידי מהלך המאורעות. טיפוח הקשרים שהוקמו במדינות אסיה, העמקתם והרחבתם, הוא תפקיד שחשיבותו לגבי ביצור מעמדנו המדיני לאורך-ימים גוברת והולכת.

תפקידים אלה, עם כל חיוניותם, אין בהם כדי למעט ערכו המכריע של התפקיד העיקרי: הגברת כוחה הממשי, יכולתה הכלכלית של מדינת ישראל, והכשרת התנאים לחידושה של עליה גדר לה. תפקיד עיקרי זה רובו ככולו בשטח מדיניות הפנים וממנו מסתעפים חיובים שונים בשטחי הכלכלה, החברה והיחסים בין הגורמים המדיניים והציבוריים השונים הפועלים במדינה. סוף-סוף פתרון בעיות היסוד של המדינה אפילו מבחינת מעמדה ובטחונה בעולם, תלוי בביצור כוחה הממשי, בריבוי ישובה ובהגברת כוחו לפרנס את עצמו.

ומכוונות להחליש את כושר קיומה ויכולת עמידתה לעתיד.

עליתו של המזרח התיכון לכותל-המזרח של המדינות הבינ-לאומית והמלחמה הבינ-גושית נשתקפה היטב בתגבורת התענינותה של ברית המועצות בבעיות המזרח התיכון ובכניסתה הפעילה לשאלות התלויות בסכסוך שבין מדינות ערב וישראל. הנציגות הסוואטית באו"ם טורחת בזמן האחרון להוכיח לממשלות ערב, כי מובטח להן סיוע המדיני של ברית המועצות. העמדה שנשמעה לא אחת מפי נציגי ברית המועצות באו"ם, כי הדרך היחידה ליישוב הסכסוכים בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל היא הדרך של משא-ומתן ישיר בלי מתווכים וכי ישוב הסכסוכים צריך להיות תלוי ברצונם של שני הצדדים בלבד ולא בהתערבותם ובהחלטותיהם של גורמי מים חיצוניים, ובכללם ארגון האומות המאוחדות ומסדותיו, היה בה משום הודייה בעקיפין בגירסה הערבית, כי אי-רצונן של ממשלות ערב להכנס במשא-ומתן עם ישראל הוא שצריך לקבוע את המצב המדיני במזרח התיכון. עמדתם של נציגי ברית המועצות בשני דיונים חשובים שהוראו לפני מועצת הבטחון הרחיבה מאד את גבולי ההודייה בגירסה הערבית הזאת. במקרה האחד תלה נציג ברית המועצות בהסכמתה של סוריה את זכותה של מדינת ישראל לעבודת פיתוח בשטח שאין בו לסוריה כל מעמד ריבוני, במקרה אחר הוא תלה בהסכמת מצרים את זכותה של מדינת ישראל המובטחת לה לפי כל עקרונות החוק הבינ-לאומי. והרי עמדה סובאטית זו מעלה את איבת הממשלות הערביות למדינת ישראל כמעט למדרגת גורם מוכר בחוק הבינ-לאומי! שתי המעצמות, ארצות-הברית וברית-המועצות, הרחיקו לכת בהשלמתן עם סירוב ממשלות ערב להגיע להסדר של שלום עם ישראל ובהסתגלותן לסירוב זה על מנת לקדם את תכניותיהן בעולם הערבי. שתי המעצמות מוסיפות לטפח את קשריהן עם מדינת ישראל, וארצות הברית מוסיפה להעניק לה סיוע כלכלי שערכו לפיתוחה עצום, ואף סיוע מדיני רב-ערך בענינים רבים. אף על פי כן אין עניניה החיוניים ביותר של מדינת ישראל שקולים בעיני המדינאים האמריקניים כנגד קידום תכניותיהם בארצות ערב.

דימוקרטיה, עסקנות, ושילוב הדורות

מ. קיטרון

תלבש כדי להגביר (או לאפשר) את השתתפותם הישירה של ההמונים בדיוניה ובהכרעותיה? מה הדפוסים החברתיים לכך, מה יהא הנוהג הדימוקרטי, על מנת שלא יפגע בכושר הביצוע (הטעון ריכוז במידה לא־קטנה) ועם זה יקצר את המרחק בין הרובד הנמוך ביותר להנהגה העליונה? המפר לגה הפוליטית כך טיבה שהיא עוסקת בעניינים הדורשים הכרעה בכל שעה מחדש ונתונים תמיד לפירוש מעשי ("טכסיסי") שונה. קצב החיים הפור ליטיים בתקופתנו אינו מרשה בהרבה מקרים דיון ממושך, דרך כל שכבות התנועה ומוסדותיה. המר חק הרב בין תאי היסוד ובין ההנהגה הפוסקת הלכות סכנה בו, והרבה תלוי בתחושתם של אנשי המוסדות המרכזיים ובכשרונם לקלוט ולפרש נכור נה את רחשי הלב של המוני חבריהם. ואולם תחושה זו ניתנת רק מתוך כשרון טבעי או בדרך נסיון ממושך, ואינה כפופה להחלטות, ולסדר אר־גוני קבוע.

והנה, מפלגה הנמצאת באופוזיציה, שכל־יזינה העיקרי הוא הפירסום וההצהרה, יש בידה — ומענינה — להביא חלק גדול יותר מנושאי דיוניה לדיעת חבריה ואוהדיה. המפלגה האחראית לשל־טון מוגבלת הרבה יותר בכל צעדיה, שהרי כל גילוי־דעת משלה יש לו תוקף מחייב, ופירסום יתר או מוקדם עשוי לפגוע ביעילות ההחלטה וערכה. כרבות מידת האחראיות לשלטון, כן תרבי נה ההגבלות ויגדל הקושי בשיתוף ההמונים בבני־רור ובהכרעה.

בעיות אלה עומדות לפני כל המפלגות הסוצי־אליסטיות הגדולות, ואינן מיוחדות לנו. אך הדבר רים המיוחדים למציאות הישראלית אינו גורע מן הקשיים בהגשמת עקרונות הדימוקרטיה. די למ־נות את החשובות שבסגולות המיוחדות אותנו, כדי לעמוד על השוני.

כמעט כל הסתדרויות הפועלים הגדולות בעור־לם עשויות מקשה אחת מבחינה פוליטית, ומכל מקום, יש במרכזן זרם פוליטי אחד שמסביבו מת־לקטים בלתי מוגדרים או מוגדרים למחצה; ואילו הסתדרות העובדים שלנו יש בתוכה כמה מפלגות, מהן אחת אופוזיציונית שיש לה משקל כמותי ואיכותי ניכר, וגם ההמונים הקרויים בלתי מפלג־תיים מגלים ערות פוליטית במידה בלתי־משוערת

אגב הויכוח הפוליטי בתוכנו ניתנה הדעת על בחינותיה וגילוייה השונים של הדימוקרטיה הישראלית. נשמעת בקורת על מידת השתתפר־תם של ההמונים בהכרעה ובשלטון, על קשיבור־תם של האוחזים בהגה להלכי רוח ודעות הקהל, על שימושם היעיל של כלי השלטון ודפוסיו. אך מחוץ למתנגדים המושבעים לדימוקרטיה, משתי הקצוות, אין ערעור על שתי הנחות יסוד: א. ב־מדינת ישראל קיים משטר דימוקרטי, ובדין שיר־סיף להתקיים; ב. המשטר עצמו יוצר את הדפ־סים ומעלה מתוכו את האמצעים הדרושים להג־שמת הדימוקרטיה. הויכוח הוא בעיקרו על הבי־צוע והשכלול, ובמידה קטנה יותר על העקרון ועל המבנה לכשעצמו.

אם כי ההוי של המדינה, ומעלותיה וחסרונ־תיה של האוכלוסיה כולה, משתקפים נאמנה בארגונים הציבוריים, הרי הבקורת על דרכי הדי־מוקרטיה בתוך הארגונים הללו פנימה חריפה לא פחות מן הפולמוס הפוליטי הכללי. וכיון שתנועת הפועלים היא, מכל הבחינות, חוטה־השדרה של הציבור הישראלי, מטבע הדברים שהבקורת ערה ביותר במסגרותיו הארגוניות של צבור זה. על אחת כמה וכמה, כשלגבי תנועת הפועלים אין המבנה הדימוקרטי רק מכשיר חשוב בלבד, אלא גם עיקר חיים ומחשבה, ואולי עיקר־העיקרים. לא לחינם מרבים חברי מפלגת פועלי ארץ ישראל וחברי ההסתדרות בכללה להתווכח, בעל־פה וב־כתב, על בעיות הדימוקרטיה בתנועה. אותם ההר־הורים והויכוחים מצויים גם בשורות מפ"ם, אלא שבמפלגה זו המצב הרעיוני הפנימי, והטכסיס הפוליטי החיצוני, מטילים איפול על הפלוגתה ומחייבים את המהרהרים לכבוש יצרם, לפחות כלפי חוץ.

ואולם אין להתבייש בלבטי הדימוקרטיה הצבורית בתוכנו, כשם שאין להפריז בקשיים. ההתעלמות מהבעיה מונעת את הפעלת הכוחות העשויים לפתור אותה, במישרין או בעקיפין; ההפרזה נותנת מקום לניצול דאגתו הכנה של הציבור למען מטרות אישיות או גושיות.

הסתדרות העובדים המונה מאות אלפי חברים, החולשת על כל שטחי חייהם, שתפקידיה מרובים ופעולותיה רחבות־היקף — מה צורה ארגונית

החיים הציבוריים. אם נוסיף לתמונה זאת את העובדה הנוקבת של חוסר השכלה אלמנטרית בשכבות רחבות למדי של האוכלוסיה, נראה את בעיית הדימוקרטיה בתוכנו באור אחר לגמרי ממה שנוהגים לנסחה ביוכוחים למיניהם. לא שאלת הצורות הארגוניות וחופש הביטוי היא העיקר, כי אם מידת היכולת להשתמש בדפוסים הקיימים. לא די, למשל, שמעלגת פועלי ארץ-ישראל תעמיד לדיון בסניפים איזו שאלה נכבדה, כדי שמרכז המפלגה יוכל לעמוד על הלכי הרוח בקרב החברים. במקומות הרבה לא יערך כל בירור ודיון, אלא אם יעשה המרכז לארגון האספות לכל פרטיהן, ויש סניפים שבהם לא תיערך האספה גם לאחר כל המאמצים מלמעלה. אין זו איפוא שאלה של המצב הארגוני בלבד. עיקר התקלה הוא שהמוני החברים אינם אמונים עדיין על בירורים, אינם יודעים טיבו של הנושא הנידון, ואף אינם מעוניינים בו. לשון אחרת: חלקים ניכרים מן התנועה הם חסרי הכשרה ורצון לנצל מלוא זכויותיהם הדימוקרטיות. הפעולה המרובה שנעשתה אין בה כדי סיפוק הצרכים. ואין להתנחם בעובדה שבדרך כלל גילו ההמונים תבונה ושיקול דעת. השאננות בנקודה זו סכנה בה.

ג.

בעיית ההמונים הנוקבים להדרכה אלמנטרית ולחינוך ציבורי אינה ממעטת את פרשת החוגים המושרשים בתנועה, בעלי הכרה ונסיון ציבורי, המתבלטים, חוג חוג לפי דרכו והשגחתו, בבעיית הביטוי וההשתתפות בהשפעה על דרך מפלגתם. חוגים אלה הם חשובים עד מאוד, הם בדרך כלל נושאי התנועה ולוחמיה, וענינם מחייב שימת לב מיוחדת מתוך אהדה. עם זאת, מותר לראות את בעיית הדימוקרטיה העיקרית, זו של ההמונים, כדחופה וחשובה יותר. באם לא נחיש את קצב ההתקדמות ולא נמצא דרכים לחינוך דימוקרטי מקיף ומהיר עשויה הדימוקרטיה הישראלית — במסגרת המדינה והתנועה כאחת — להתנוון מחוסר נושאים חיים, או להסתלק על-ידי עלית דימוגים שינצלו את שתיקת ההמונים לטובתם הפרטית או הקבוצתית. גדולה וחשובה היא המשימה להעמיד את האינטליגנציה, את הסטודנטים, ואת נאמני התנועה בערים הגדולות במקום הנכון, ולאפשר להם פעילות ציבורית המקנה סיפוק נפשי והרגשת שירות מועיל לעם. אך גדולה ממנה לאין ערוך היא המשימה להעלות לחיים של טעם ופעילות את אלפי החברים ביפו, בבית שאן, בשיכונני פתח-תקוה ובמגדל-אשקלון

בארצות אחרות. ההתפתחות של עשר השנים האחרונות החריפה מאוד את היחסים בין המפלגות, והציבור כולו נתון בפוליטיזציה המגיעה לעתים עד כדי הפרזה. במצב כזה, מפלגה אחת חושדת בחברתה, שאין השתתפות בדיונים מתוך כנות ולגופו של ענין, והנסיון מראה כי החשד הזה יש לו יסוד לא מבוטל כלל. התוצאה היא שהדיונים על עניני ההסתדרות נערכים במסגרות מפלגתיות, ונמצאת הדימוקרטיה הפנימית של ההסתדרות מתקפחת.

הישוב הישראלי מורכב רבדים רבדים שנתהוו כמשקע של גלי העליה השונים, כל גל ומושגיו והרגליו. אנחנו אך בתחילתו של תהליך הגיבוש, והבא לדבר על ציבור הפועלים, למשל, כקטיגור ריה חברתית מוגדרת וברורה, מסלף במידה מסר יימת את המציאות. יתר על כן: הרבדים והגוונים משתקפים גם בנוער ילידי-הארץ, שכל אחד מאבר תיהם הוסיף גוון משלו לנוסח החיים הישראלי המתרקם בארץ. עדיין הגוונים השונים — הכל לפי המוצא הגיאוגרפי, החברתי או התנועתי — ניכרים היטב במשקי ההתיישבות העובדת ובחטיבות כלכליות או חברתיות בעיר, ואין תימה אם דבק משהו מריבוי הגוונים הזה גם בדור הצעיר. וכשמצויים הבדלים או גוונים שאינם נעוצים במציאות הכלכלית או החברתית הממשית, דוקא, הרי תהליך המיזוג של רצונות ודפוסי הביטוי, שהוא תנאי להגשמתה של דימוקרטיה, נמצא פגום ומופרע.

ב.

ואולם כל מה ששרד מתהליך התהוותם של הרבדים השונים בעליות הקודמות כאין וכאפס הוא לעומת התמורות אשר חלו בשנות קיומה של המדינה. אנו עדים לראשית התרקמותו של העם. שותפות אינטרסים מבחינה סוציאלית מתנגשת עדיין בהכרת האנשים התנגשות חריפה עם מושג גיהם ונטייתיהם מעבר לא-רחוק, ריבוי האלמנטים החברתיים והתרבותיים, נחשלותם העצומה, מבחינה פוליטית וחברתית, של חלקים גדולים למדי מן העליה, ועם זה להיטותם של אותם החלקים לזכות בעמדות ייצוג והנהגה בחברה הישראלית — כל אלה מסבכים ו"מעקמים" את החיים הדימוקרטיים בארץ. בשנים ספורות התקדמנו הרבה לקראת מיזוג העדות והשבטים והבראת הפסיכיקה של בני הגולה — הרבה יותר ממה שאנו משערים — ואולם, מאידך גיסא, עדיין יש גילויים מדאיגים של גיבוש "גיטאות" מסוגרים והחרפת יחסים בין החטיבות השונות בשלבם הגבוה של

מעיקרה. ההרגשה היא הקובעת ולא תוצאות הניתוח ההגיוני.

ד.

ייתכן כי חומרת הבעיה של הדור הצעיר נעוצה בעובדה הפרדוקסלית, שהמהפכה הגדולה בהיסטוריה היהודית ביטוייה הם כמותיים בעיקרם, ולא דווקא איכותיים. אמת, עצמאות ישראל היא תמורה יסודית בחיי העם. במושגים, בתחושה הלאומית, בראיית העתיד וכו' וכו'. אך לא אמת גם זאת, שבפועל ממש החידוש הוא בהיקף ובממדים, ולא במהות ובתוכן. הריכוז הטריטוריאלי של העם שוב אינו מתגשם בקבוצות קטנות אלא ברבבות ומאות אלפים; יישוב הארץ שוב אינו נסיונות בודדים, זהירים, כי אם מאות יישובים חדשים; לא עוד הקמת בית-ספר אחד וגימנסיה אחת, אלא הקניית חינוך ותרבות להמון בני ילדים ונוער; לא תחית הלשון בפי סגל חבורה של משכילים מתנדבים, כי אם הקניית לשון אחת ותרבות לאומית אחת למאות אלפים יוצאי ששים גלויות; לא עוד גישושים לקראת משק עצמי בהיקף מיקרוסקופי כמעט, אלא בניית משק עצמי אי בממדים ממלכתיים. לשעבר: עוד עץ, עוד בית, עוד נקודה. כיום: עוד יער, עוד שיכון, ועוד שרשרת יישובים.

ברור, כי הרחבה כמותית זו מחייבת עליה איכותית. דא עקא, שלהבדיל מראשית המאה, שתמורותיה הולידו שורה מפוארת של הוגי דעות ומפלסי דרך, הקימו תנועות והפריחו מחשבה ציבורית, לא הביאה המהפכה הגדולה של הקמת המדינה לידי יצירה מחשבתית מקבילה. אפשר לא היה צורך בשינוי ערכים ובחידוש רעיונות-היסוד. אבל לא זכינו אפילו לחידוש הביטוי והנוסח. והדור הצעיר, הניצב נוכח המשך מוגבר ומזורז, ולא לפני חידוש מהפכני, אין לבו מתעורר משום-מה.

ואף זו: בקרב העם — במבנהו ובנפשו — תורגש התמורה הגדולה, כנראה, רק בגמר הפרק הראשון של קיבוץ הגלויות ושל הבראת החברות, ועדיין לא הגענו לסיום פרק זה. לעומת זאת, ברורים ובולטים יותר גילויי המהפכה על הגבולות שבין החוויה הפנימית והתחושה החיצונית: ישראל והעמים, מדינת ישראל והתפוצות. בגילויים אלה מרגיש דווקא הדור הקשיש, זה שטעם טעם גלות וחוסר עצמאות, והוא ממילא ער יותר למהפכה ומגיב עליה ביתר פעילות מן הדור הצעיר.

מצבנו אפיו מורכב, פרדוקסלי במידת-מה.

וכן, להקנות להם הרגלי דימוקרטיה ולהבטיח להם הרגשת אזרחות ושותפות בלתי מסולפת בתנועתם. עוד ידובר על החטא הכבד אשר חטאה האינטליגנציה שבתנועת הפועלים על כל זרמיה (והגורמים שהיו צריכים לסייע בידה) על שלא ידעה לשלב את שני הצרכים, לשרת נאמנה את ההמונים ועל-ידי כך להיות להם לפה.

מלחמת האבות והבנים עתיקת ימים היא, ושרשה בתהליך הביולוגי המביא לידי חילוף משמרות בחברה האנושית. אולם מלחמה זו לא תמיד זהה היא עם קידמה ומהפכות. הבדל גדול הוא בין "צעיר" ל"חדש". דוקא בחברה מאוזנת ובימים כתיקונם יש שמרד הבנים מגיע לביטויים חריפים ביותר, ואילו בתקופות מהפכניות באמת מתחלקת החברה לישן וחדש, ובשני צדי המיתר רס נמצאים בני שני הדורות ללא התנגשות חריפה ביניהם. מאלף מאוד הוא נסיונו של יובל השנים האחרון: המרד של צעירי גרמניה ואוסטריה, בראשית המאה, כנגד ביתם וסביבתם הבורגנית היה מרד חריף וסוער, אך הוא הסתפק בפריקת עול הבית והסביבה בפרק-חיים מסוים וסופו שהגיע לניהיליון תרבותי ולפאשיזם פוליטי. לעומת זאת, התנועות אשר נשאו בחובן מהפכה אמיתית, חברתית ואנושית כללית, כגון הור"מים הגדולים של תנועת המהפכה ברוסיה, או הסוציאליזם האוסטרי לא הקימו במשך זמן רב מסגרת מיוחדת לדור הצעיר ולבני הנוער: המאמץ המהפכני שיתף את כולם בתחושת התחדשות וצעירות.

והנה אנחנו עומדים בתוך תוכה של המהפכה העברית. עברנו רק כברת-דרך בה, ובשטחים רבים עדיין הננו בשלב ראשון. המאמץ אשר לפנינו כביר. מניין אפוא ההרגשה — והיא נשענת על עובדות חיות — כי בני הדור הצעיר כאילו פרשו הצדה, כל אחד מתבודד בפינתו הפרטית? מאות ואולי אלפי צעירים בעלי תרבות ויכולת נמנים מבחינה פורמלית עם אחת ממפלגות הפועלים או נוטים להן, ורובם רשור מים בהסתדרות. רבים מהם נאמנים במדה זו או אחרת לדרכי תנועת הפועלים, אך במסגרותיה אין הם מוצאים פורקן למרצם. לא זו בלבד שאין הם רואים דרך ברורה לעצמם, אלא אין להם — להרגשתם — אפילו מסגרת חברתית שבה יוכלו להביע ספקותיהם ולהפש דרכם בצוותא. הרגשה זו מסוכנת היא ויש בה פתח אסון לאומה המתחדשת. וכאן אין ערך לבדיקה אובייקטיבית, אם הרגשה זו של הדור הצעיר מוצדקת או מופרכת

טרוניה. ואין צריך לומר שהתנשאותם של הגב"איים הממונים על ידי עצמם אסור שתפגע כמלוא הנימה בדאגה להפעלת הכוחות הציבוריים הגנריים בעליה ולחינוך ההמונים לדימוקרטיה. אלא שיש להבחין יפה-יפה בין הקצף הנמתח על פני הגלים הסוערים של קיבוץ הגלויות ובין הגלים והזרמים עצמם. ככל שאין להתרשם מן הלהג הנשמע מפקידה לפקידה — ביחוד כשמדובר על זכויות-ייצוג ללא חובות שירות — אין להת-עלם מהמאויים הציבוריים הבריאים שבהמוני העם.

מעין זה הוא גם המצב בדור הצעיר: הצעיריים שיש להם תפיסה נכונה בבעיות המדינה והחברה, ויכולת מחשבה וכושר פעולה בדרגות שונות, הם בשעה זו, לדאבונו, השכבה השותקת והמסתייגת. ואילו בין ראשי המדברים, המוכיחים בשער, והתובעים בפה בשם „הצעירים“, לא מעטים הם שאינם צעירים כלל ברובם, וכוונתם לא לדימוקרטיה ולהתחדשות, אלא לעניינים האישיים ביותר. ברור, אין מקום להכללות. בין הבאים לתבוע את מקומו של הדור הצעיר במנהיגות ובהנהגה, יש בעלי כוונות כשרות בהחלט ודבריהם נאמרים בחרדה כנה. ואולם דוקא אותם המקרים, שבעית הנוער מנוצלת ניצול אישי לרעה, זוכים לתשומת-לב יתרה.

אכן, הקצף ישקע ויתנדף ככל שנתקרב לפתרון אמיתי ונאות לבעיות-היסוד, כגון חינוך ההמונים לדימוקרטיה, שיחוף חוגים רחבים בהנהלת הארגונים הציבוריים והתנועות הפוליטיות, הפעלת העולים, רתימת הצעירים בעול האחריות למעשה ולמחשבה של המדינה. הרבה תלוי בתהליכים אוביקטיביים, ששליטתנו עליהם מוגבלת. אך לא מעט תלוי גם בראיה נכונה של המצב — וברצון פעיל לתמנו.

האומה והמדינה זקוקות להתמדתם של הקשיים והותיקים לא פחות מאשר לדם החדש והתוסס של הנעורים. המהפכה העברית זה טבעה וזה כוחה, שהיא מחייבת לא חילוף משמרות גמור, כי אם שילוב דורות פורה. את סוד השילוב הזה אנו מפענחים בהדרגה מתוך לבטים רבים. והנה, מענין הדבר כי התחדשות האקטיבה הציבורית במדינה באה מקרב העליה החדשה יותר מאשר מקרב הדור החדש. מלחמת הקיום, הרצון להאחז בעמדות ציבוריות לשם הגנה על אינטרסים חיוניים או לשם סידור מהיר יותר (אישי או קבוצתי-שבטי), הם המניעים הראשוניים לפעילותו של העולה ולשימוש באפשרויות הניתנות על-ידי המבנה הדימוקרטי של המדינה. אך חשוב לא פחות הוא הרצון — שבהכרה או שבתת-הכרה — ליהנות מן הזכויות הדימוקרטיות עצמן, מאחר שרובה המכריע של העליה חסר היה האפשרות לחיות כל חיים דימוקרטיים ראויים לשמם — בארצות המזרח, כל ימי הגלות, ובאירופה המזרחית והמרכזית, בעשרים השנים האחרונות.

ה.

עליית כוחות ציבוריים חדשים מקרב העליה ניכרת בעיקר ברבדים הנמוכים של החיים הציבוריים, במידה פחותה בדרגים הבינוניים, ומצומצמת למדי בעמדות המפתח המרכזיות. התהליך אינו שווה בכל השבטים ולגבי כל שטחי החיים. בינתיים צפים על פני השטח אפוטרופסים וגבאים למיניהם, שרבים מהם אינם מוכרים כלל על-ידי המוני העולים. ודוק: ככל שתלושים יותר ה„מנהיגים“ ממעבה השכבות שהם מתיימרים לייצג, כן תעלה ותגבר זעקתם על קיפוח עזתם, שבטם, שכבתם. אין פירוש הדבר, כמובן, שהמוני העולים מרוצים מהמצב ואין בלבב

טרוצקי בשנת 1905

יצחק דויטשר

ולפני שהשיגו חירות פעולה חדשה. טרוצקי ייצג יותר מכל אדם אחר אותו הלך־רוח של קוצר־החלטה ופחד־התפלגות ששרר בשני חלקיה של המפלגה. מבחינה מסוימת גילם את „אי־בגרותה“ של התנועה, ולעומת זאת ייצגו „קנאי הפילוג“ הרבה יותר ממנו את עתידה. הוא הביע את הרגשות העזים שבקרב המפלגה נגד ההגיון של התפתחותה העז מהם. אבל הוא גילם גם את „בגור־תה“ המרובה ביותר של התנועה, בשעה שניסח את מגמותיה ושאיופתייה הרחבות. בתיאור מטרות המהפכה התקדם טרוצקי מהלאה ללנין ולמארטוב גם יחד; ולפיכך היה מצויד יותר לתפקיד פעיל בהתקוממות. אינסטינקט פוליטי בטוח כיוון את צעדיו והוליוכו ברגעים הנכונים אל מקומות של תורפה ואל נקודות־המוקד של המהפכה.

בחדשים הראשונים לשובו לרוסיה נבצר ממנו לעשות הרבה, מלבד הכתיבה וההשפעה על קראַסין, שבאמצעותו השפיע גם על כל האירגון. האנדרלמוסיה של חדשי ינואר־פברואר חלפה, ובאביב היתה תנועת העבודה שרויה באפס־מעשה. השביתות כשלו; נגישות המשטרה ופסקי־הדין הטילו מורא בקרב הפועלים. היוזמה הפוליטית עברה לידי המעמד הבינוני הליברלי. שורה ארוכה של קונגרסים וועידות, שנערכו על ידי תעשיינים, סוחרים, בנקאים, רופאים, עורכי־דין וכיוצא בהם, עוררה את התביעה לממשלה קונסטитуציונית ולתיקונים. רק בזמן מאוחר יותר באותה שנה, לאחר המאורעות של תבוסת צושי־מה, ושבתת צוות האניה „פוטיומקין“, וסיום המלחמה עם יאפאן, נשמטה היוזמה שוב מיד המעמד הבינוני ועברה אל הפועלים.

במשך כל הזמן הזה לא היה טרוצקי יכול להופיע ברבים. אפילו בתוך החוגים החשאיים שבפטרבורג התהלך בזהירות כאחד „איואן פיאָט־רובין“. האדמה נעה תחת רגליו — „אוכראנה“ היו „סוכנים־פרובוקטורים“ בתוך המפלגה. אבל ממקומות־מחבוא התבונן טרוצקי בזירה המדינית והוציא מתחת ידיו זרם בלתי־פוסק של מאמרים, מחקרים סוציולוגיים, מכתבים אל „איסקרה“, כרוזים, עלונים, קונטרס־פולמוס וחיבורים על האיסטרטגיה והטאקטיקה של המהפכה. הוא נתן אושש בדעות שהביע יחד עם פארווס; ואף התק-

בפברואר הגיע טרוצקי לקיוב, ושם קיבל את זהותו של קצין שפרש מן השירות בשם אַרבוזוב, והתחבא כך שבועות מספר. קיוב היתה אז מרכזו של האירגון החשאי; אבל המשטרה שם היתה ערנית פחות מאשר בפטרבורג ובמוסקבה. שם נפגש טרוצקי עם ליאוניד קראסין, האיש שהיה חברו הקרוב במשך כל אותה שנה. קראסין, שהיה טכנאי מצוין ומנהל תעשייני מצליח, היה בעת ובעונה אחת גם חבר הועד המרכזי, משנה ללנין בסולם־הדרגות של הבולשביקים, וראש האירגון החשאי במקום. אף־על־פי־כן היה קראסין בין „הפייסנים“, שהשתדלו לאחות את הקרע שבתוך המפלגה, ולפיכך ניטש ריב בינו לבית לנין. דבר זה הקל על טרוצקי את שיתוף הפעולה עמו. אף קראסין לא יכול לוותר על טרוצקי, הסופר והמדינאי הסוציאליסטי החשוב, היחיד באותו זמן ברור סיה כולה. באביב העביר קראסין את טרוצקי לפטרבורג.

שאר המנהיגים הסוציאליסטים נשארו באירור־פה כמעט עד סוף השנה. בזמנים כתיקנם, כשהתרחשות המאורעות היתה אטית, יכול היה האירגון החשאי להרשות לעצמו להיועץ עם המנהיגים שבהגירה ולחכות להוראותיהם. אבל עתה התרחב היקף הפעולות בקדחתנות: לעתים קרובות יותר ויותר מוכרחת היתה המפלגה לפעול תחת לחץ המאורעות ולקבל החלטות לאתגר. כתוצאה מכך נמצא המגע השיגרתי עם ההגירה כבד מדי ואטי מדי.

כיוון שחזר לרוסיה בהקדם, מצא עצמו טרוצקי עד מהרה במרכזם של העניינים החשאיים. דבר זה גרם שיופיע הרבה יותר גדול במהפכת 1905 מכל המנהיגים הזקנים ממנו. אבל הוא הופיע גדול גם בגלל סיבה אחרת, חשובה יותר: שני הזרמים שבמפלגה לא התגבשו עדיין במידה כזו שייעשו שני כוחות נבדלים זה מזה ועוינים. אבל המחלוקת כבר נתגלעה עד כדי כך, שתפסה את כל דעתם ומרצם של המנהיגים. המפלגה כבר לא יכלה לפעול בסופת־האנדרלמוסיה ברוסיה ביזמה המהירה ובמרץ המחושל של גוף אחד — מבחינה זו יאחרה המהפכה להתחולל. אבל מבחינה אחרת הקדימה לבוא — לפני ששתי המפלגות, של הבולשביקים ושל המנשביקים, נפרדו זו מזו,

האופוזיציה שלהם אוצלים למעמדות הבינוניים פרסטיז'ה פוליטית, שיש בה משום סכנה לתנועת המהפכה. עד הזמן האחרון זילולה האינטליגנציה בתעשיין ובסוחר, ואילו עכשיו היא מקדמת אותם בברכה כגיבורי העם הלוחמים לייעודו; ולדוברי הליברליזם „נראים נאומיהם משכנעים כל כך, שהם מצפים לכניעתו של האויב (הצאר) מיד... אבל יריחו עדיין לא נפלה; יתר על כן, עודה חורשת מזימות“⁽⁴⁾.

אכן, יריחו היתה חורשת מזימות. ביזמתו של בוליגין, מיניסטר של הצאר, התכוננו לקרוא ול- כנס כעין פארלאמנט, זה שנודע אחר כך בתורת הדומה של בוליגין. ב-6 באוגוסט הכריז הצאר על תכניתו זו במאניפסט. הדומה היתה צריכה להיות גוף מייצג ולא גוף מחוקק. בבחירות היה צריך כל מועמד ללכת לקלפי ולהצביע לחוד; זכות הבחירה היתה מיוסדת על הרכוש; והצאר שמר לעצמו את הזכות לסגור את הדומה ואף לפזר אותה. מן המעמדות העובדים נשללה למעשה זכות הבחירה. מאניפסט זה השרה על האופור ויציה מידת-מה של מבוכה. מיליוקוב, ההיסטור- יון החשוב, שנעשה עתה מנהיגם של הליברלים, קידם את המאניפסט בברכה ותיאר אותו כאילו צלח עמו העם את הרוביקון אל ממשלה קונסטי- טוציונית⁽⁵⁾. נכונותו של המנהיג הליברלי להסת- פק בלוגמת-ההרגעה של הצאר עוררה את טרוצ- קי, שהיה בעד החרמת הדומה, לכתוב „מכתב גלוי לפרופסור פ. ג. מיליוקוב“⁽⁶⁾. מכל כתבי-הפול- מוס נגד הליברליזם היה מכתב זה העוקצני והח- ריף ביותר, והוא נפוץ הרבה בחשאי-למחצה. „רוביקון היסטורי — כתב טרוצקי — צולחים באמת רק בשעה שאמצעה החמריים של ממשלה עוברים מידי האבסולוטיזם אל ידי העם. דברים כאלה, פרופסור, לא יושגו לעולם עם חתימה על תעודת-קלף; הם מתרחשים בראש-חוצות ומוש- גים במאבק“. הוא הזכיר כיצד התחוללו המיפנים הגדולים במהפכה הצרפתית — לא עם ההצהרות על העיקרון החוקתי, אלא עם המעברים האמי- תיים של כוח מגורם לגורם. וכן הזכיר את המאור- רעות בגרמניה בשנת 1848 — כיצד הסתפק הלי- ברליזם של המעמד הבינוני בהבטחת החירות שנתן המלך הפרוסי; כיצד עזר למושל היחיד

ד. מיד לאחר שובו לרוסיה כתב ב„איסקרה“, כי מלבד המפלגה הסוציאל-דמוקרטית „אין בזי- רת-המלחמה של המהפכה אף (תנועה) אחת“, המסוגלת לארגן את התקוממותה של האומה כולה.

בחוף-לארץ הטיפו להתקוממות מזוינת גם פארווס, וכמובן גם לנין. המנשביקים השוהו את החלטתם וטענו כי התקוממות מזוינת, כמו מהפכה בכלל, אינה ניתנת לאירגון — היא עתידה להת- חולל מאליה עם התגברות מרדנותו של העם. מאחרי עמדת-ציפיה זו של המנשביקים היתה ההכרה הנחושה, כי ההנהגה במהפכה הרוסית תהיה לא לסוציאליזם אלא לליברליזם. באותו גליון של „איסקרה“, שבו כתב טרוצקי כי מלבד הסוציאל-דמוקרטיה אין בזירת-המלחמה של המ- הפכה אף תנועה אחת הראויה להנהגה, טען מאר- טוב בתוקף כי יהיה זה ייעודם ההיסטורי של המעמדות הבינוניים להביא לידי דמוקרטיזציה ראדיקלית של החברה הרוסית. „אנו רשאים לצ- פות — כתב מארטוב — כי חישובים פוליטיים מפוכחים יעוררו את הדמוקרטיה הבורגנית שלנו לפעול באותו אופן שבו פעלה במאה שעברה הדמוקרטיה הבורגנית במערב-אירופה תחת השראתה של רומאנטיקה מהפכנית“⁽⁷⁾.

טרוצקי הגיב על דבריו של מארטוב בביקורת העמדה הליברלית, כפי שהובעה על ידי גופים כגון איחוד בעלי-התעשייה במוסקבה, תעשיית הברזל והפלדה בפטרבורג, הבנקים שבפרובינצ- יות, המעבידים בהרי-אוראל, בעלי טחנות-הסוכר באוקראינה, הקונגרסים הלאומיים של הרופאים, השחקנים, חוקרי-הפשעים וכיוצא באלה. הוא לא התעלם מן העובדה, כי המעמדות הבינוניים מקופ- חים על ידי השלטון האריסטוקרטי, וכי ענינם בקידמה כלכלית ובסחר חפשי מעורר אותם לת- בוע חירות פוליטית. הוא אפילו ציין, כי „המש- טר הליברלי הולך ונעשה הכרח מעמדי בשביל הקפיטל“, וכי „הסוחר העירוני הוכיח שאינו נופל בהתנגדותו למשטר מבעל-האחוזה הנאור“⁽⁸⁾. אבל הוא הוסיף, כי בתביעותיהם אין המעמדות הבינוניים אלא גרווריהם של הפועלים, וכי הם מעוכבים ומעוצרים מפחד המהפכה. „בשביל הפרולטריון הדמוקרטיה היא הכרח פוליטי בכל הנסיבות; בשביל הבורגנות הקפיטליסטית היא הכרח פוליטי אך בנסיבות מסוימות“⁽⁹⁾ גינוני

(1) שם.

(2) ל. טרוצקי, „סוציניניא“, כרך ב', ספר א', עמודים 71, 79.

(3) כנ"ל, עמוד 91.

(4) כנ"ל, עמודים 98-99.

(5) המבוכה שררה בכל המפלגות. בניגוד למיליוקוב, התכוננו רבים מבין הליברלים להחרים את הדומה. המנשביקים היו זמן-מה נגד ההחרמה. הבולשביקים היו בעדה. איסטוריה רוס. טוצ. דת. עמ' 126.

(6) ל. טרוצקי, „סוציניניא“, כרך ב', ספר א', עמוד

דים 196-205.

עם המתנגד התאים על הצד היותר טוב לאפיו הפלמסני ולסגנונו הדיאלקטי. לא לחינם היה המכתב הגלוי אורח הביטוי החביב עליו כל כך. כך פנה במישרין אל ציבורים מציבורים שר נים, ודיבר אל כל קבוצה חברתית בלשונה וכאורח דיבורה, בקלות ובתנופה יוצאות מן הכלל. בכתבי הפולמוס שלו נגד הליברליזם פנה אל האינטליגנציה ואל הפועלים המשכילים. במכתבו הגלוי אל מיליוקוב דיבר אל הציבור האקדמי. מיד אחר שובו לרוסיה חיבר כרוזים אל האיכרים, אשר קראסין הוציא אותם בחתימת הועד המרכזי. בכרוזים אלה היה לפני עיניו של טרוצקי ציבור של עובדים חקלאיים, אנשים פרימיטיביים, שברובם אינם יודעים קרוא וכתוב, כדוגמת אלה שהיו פעם באחוזתו של אביו, ציבור שבו עלולים היו להיות מתימספר שיוכלו לקרוא את הדברים לפני כל השאר. הוא בנה את הכרוז שלו במלים פשוטות ביותר ולפי הקצב של סיפור העם הסלאווי, עם קריאות חוזרות אפייניות. המלים והקצב היו מותאמים לדיקלומו של תועמלן כפרי, של משורר נודד כפרי. אבל עם זה דיבר אל האיכרים באותה מידת ההיגיון ובאותה התנורה שבה פנה אל יריבו האקדמי. בכל הספרות המהפכנית, שנכתבה בשביל האיכרים, יש תעודות מעטות מאוד, אם ישנן בכלל, העשויות להשתוות בסגנון העממי ובישירות פנייתן עם הכרוז שבו תיאר טרוצקי לפני האיכרים את שחיתת ינאר בפטרבורג. הוא סיפר כיצד צעדו הפועלים, בשקט ובשלוה אל ארמונו של הצאר, כשבידיהם תמונתו תיו של הצאר, איקוניות וסמלילי-כנסייה:

„מה עשה הצאר? מה היתה תשובתו לפר-

עלי פטרבורג?

„הקשיבו, הקשיבו, איכרים...

„כך דיבר הצאר אל עמו...

„כל הצבא שבפטרבורג הועמד על רגליו...

„כך אזור הצאר חלצו, כדי לדבר אל נתיניו...

„מאתיים אלף פועלים צעדו בכיוון לארמון.

„הם היו לבושים בבגדי חג שלהם, הזקנים

אשר שיבה זרקה בשערם, והצעירים; הנשים

צעדו יחד עם בעליהן. אבות ואמהות הובילו

את ילדיהם הקטנים בידיהם. כך הלך העם

אל הצאר שלהם.

„הקשיבו, הקשיבו, איכרים!

„תיחקק כל מלה על לוח לבכם...

„כל הרחובות והכיכרות, שבהם היו צרי-

כים הפועלים השקטים לעבור, היו תפוסים

על ידי הצבא.

לדכא את המהפכה; וכיצד בסופו של דבר, כשוך המהפכה, הביס והשפיל המלך את הליברליזם:

„ההיסטוריה אינה מלמדת את הפרופ-

טורים להיסטוריה מאומה. משגיו ופשעיו

של הליברליזם בינלאומיים הם. אתם

אינכם אלא חוזרים על מה שעשו בסי-

טואציה דומה לזו קודמיתם לפני יובל

שנים... אתם חוששים לפרוש מן הדומה,

משום שבתוך המדבר השמים והצחית,

שבו מדשדש הליברליזם הרוסי לא עשור

שנים אחד, נראה לכם מחזה-השרב הקונ-

סטיטוציוני כדבר-מה ממשל... אתה,

הפרופסור, לא תאמר זאת לעם. אבל אנו

נאמר. ואם תנסו להתווכח עמנו לא במס-

בות של ליברלים, אלא קבל עם ועדה,

נוכיח אנו כי בלשוננו המהפכנית, הקשה

והגסה, אנו יכולים להסביר ולשכנע באר-

רץ בלי-פורץ... אם המהפכה לא תשוך,

תראה בכם הביוקרטיה את משענתה;

ואם אמנם תיהפכו למשענת שלה, תש-

לך אתכם המהפכה המנצחת מעל לסיפון

הימח... (ומצד אחר, אם תובס המהפכה,

לא יהא למשטר הצאר כל צורך בליבר-

ליזם). אתה מציע לא לחשוש מפני קולות

הימין ומפני קולות השמאל... המהפכה

עוד לא אמרה את דברה האחרון. בתנור

פות עזות ואמיצות היא מורידה את להב

חרבה על ראש האבסולוטיזם. ייזהרו נא

מתחכמי הליברליזם מלשים את ידיהם

תחת להבה-הפלדה המתנוצצת. יישמרו

וייזהרו.”

במכתב גלוי זה הסגנון הוא האדם; סגנון

תורני, רטורי וקשה-לרצות כאחת. ביחסו לליבר-

רליזם היה טרוצקי קרוב ללנין. אבל בעוד שלנין

נטה אך מעט, או לא נטה כלל, להיכנס במישרין

בפולמוס אידיאולוגי עם הליברליזם, הרגיש

טרוצקי את הצורך להציג בכל עת את הסוציא-

ליזם המהפכני לעומת הליברליזם. הוא ניהל

פולמוס זה עכשיו, והוא יוסיף לנהל אותו כל ימי

חיו, לא משום שהוא ניתק את הקשרים עם

הליברליזם הבורגני באורח מכריע פחות מאשר

לנין, אלא במידה רבה משום שהרגיש יותר

בכוונה-משיכה שלו. לנין לימד והורה דרך

לתומכיו, ובמידה מסוימת הטיף גם לנספחים

אליו, ואילו טרוצקי פנה במישרין אל דוברי

הליברלים וניתח והפריך את נימוקיהם לפני

קהל הרחב הפוסח על הסעיפים. ויכוח ישיר

טיח הצאר, במאניפסט־אוקטובר שלו, מתן קונ־סטיטוציה וחירויות אזרחיות. ה"דוֹרניק" (שומר־החצר) שירת על פי רוב גם את המשטרה החש־אית בתורת מודיע ואוכל־קורצה; אבל עכשיו דבקו גם בו חידקי המהפכה. ה"דוֹרניק בפטר־בורג מקיץ מן הסיוט המשטרתי", כתב טרוצקי. "25.000 דוֹרניקים אינם רוצים לשמש עוד כמכשיריה של האלימות המשטרית". הם הגישו את תביעור־תיהם וסירבו לחתום על איגרת־תודה לצאר, משום שבמאניפסט של הצאר "ניתנה החירות, אבל טרם הוכחה במציאות". "עוונות ופשעים הר־בה", כתב טרוצקי, "מכבידים על מצפונם של הדוֹרניקים בפטרבורג. לא פעם אחת בלבד פגעו, בפקודת המשטרה, בפועלים ובסטודנטים ישרים... המשטרה הטילה עליהם פחד, ובני העם התחילו לשנוא אותם. אבל עתה הגיעה שעת ההתעוררות הכללית. הדוֹרניק מפטרבורג פוקח את עיניו. בר־קר טוב לך, הדוֹרניק מפטרבורג".

כך דיבר טרוצקי אל כל מעמד שבחברה הר־סית, מלמעלה עד למטה, מעמד מעמד כלשונו שלו, אבל תמיד בקולו של טרוצקי. המהפכה הרוסית מעולם לא היה לה ולעולם לא יהיה לה שופר אחר בעל רב־גוניות כזו של סגנונות ונעי־מות.

בזמן שהותו בקיוב עקר מדירה חשאית אחת לחברתה, כשהוא מסתיר את זהותו תחת המסכה של "קציין בפנסיה ארבוזוב". אותו ארבוזוב נראה כאיש מכובד, ואפילו הדור; אבל הוא היה עסוק מאוד, קיבל בביתו אורחים משונים, הסתגר עמם למשך שעות רצופות, או שנבר בערימות של עי־תונים, ספרים וכתבי־יד. כמה מבעלי־הבית שלו נפחדו והוא היה נאלץ לעקור לדירה אחרת. אחר־רים נתנו לו מחסה באומץ ומתוך שויון־נפש. ב"חיי" מתאר טרוצקי כיצד התחפש פעם כחולה ומצא מקלט בבית־חולים לחולי עינים. הרופא, שהיה ממונה על המחלקה וכמה מעוזריו ידעו את הסוד. אחות, שלא חשדה מאומה, השגיחה ברוך ובהקפדה על החולה המזור; טיפטה בעיניו טי־פות והטילה עליו לעשות אמבטיות לרגליו ולהפ־סיק את הקריאה והכתיבה.

לאחר שעבר לפטרבורג מצא לו קראסין מקום מגורים בביתו של הקולונל ליטקאנס, הקציין הרפואי הראשי באקדמיה הצבאית המלכותית, מקום שם היה גם מיפגש־הסתר של קראסין עם חברי המחתרת. בניו של הקולונל עסקו בעבודה

"תנו לנו לעבור אל הצאר! ביקשו האי־כרים.

הזקנים כרעו על ברכיהם.

הנשים התחננו והילדים הקטנים התחננו.

תנו לנו לעבור אל הצאר!...

ואז קרה הדבר!

התותחים פלטו קולות־רעם... השלג

האדים מדמם של פועלים...

ספרו לכל ולכל אדם איך התנהג הצאר

עם פועלי פטרבורג!...

"זכרו, איכרי רוסיה, איך היה כל צאר

רוסי הוור ואומר בגאווה: בארצי שלי אני

הראשון שבחצרני־המלכות והראשון שבאצי־

לים..."

הצארים הרוסים עשו מן האיכרים הר־

סים מעמד של עבדים; הם היו נותנים אותם

במתנה, כמו כלבים, למשרתיהם הנאמנים...

"איכרים, באסיפותיכם אמרו לחיילים,

לבני־העם המתקיימים בכספו של העם, שלא

יעיזו לירות בבני העם".

כך, במלים פשוטות, בלי להרפות אף רגע אחד מלעורר את דמיונו של המוזיק, הסביר מה חן המטרות שאליהן שואפת מפלגתו ומה הם האמ־צעים שתנקוט בהם; והוא תירגם את המושג הזר "מהפכה" ללשונם של האיכרים: "איכרים, תפרוץ האש הזאת ברוסיה כולה בעת ובעונה אחת, ושום כוח שבעולם לא יוכל לכבותה. אש בעלת היקף כל־לאומי כזה קרויה מהפכה"⁽¹⁾

בסגנון אחר פנה אל הפועלים העירוניים — למשל, כשלא נענו לקריאתה של המפלגה להפגין באחד במאי: "אתם נבהלתם מפני חייליו של הצאר... אבל אתם אינכם מפחדים למסור את אחי־כם לצבא של הצאר, שימותו ללא־מספד באותו בית־קברות גדול שבמאנג'וריה... אתם לא יצאתם אתמול, אבל יצוא תצאו מחר או מחרתיים"⁽²⁾. מלאכת־מחשבת קטנה של עבודת־עיתונאות מהפכנית היה מאמר קצר מאוד בשם: "בוקר טוב לך, דוֹרניק מפטרבורג"⁽³⁾. הוא כתב את המאמר הזה בזמן מאוחר יותר באותה שנה, לאחר שהב־

(1) "איסקרה", מספר 90, 3 במארס 1905. "סוציני" נ"א", כרך ב', ספר א', עמודים 217-224. כתב־היד של הכרוז הזה נמצא, לאחר 1917, בארכיון הז'אנדארמריה בקיוב — הוא נתפס על ידי המשטרה בשעת חיפוש בבית־הדפוס של קראסין.

(2) ל. טרוצקי, "סוציניניא", כרך ב', ספר א', עמ' דים 241-245. כרוז זה, בהתימת הועד המרכזי, נמצא אף הוא, לאחר 1917, בארכיון הז'אנדארמריה בקיוב.

(3) "רוסקאיא גאזטא", 15 בנובמבר 1905; "סוציניניא", כרך ב', ספר א', עמודים 300-301.

של הסינאטור שידלובסקי, לחקור בסיבותיה של ההתרגשות. הועדה צייתה על הפועלים לבחור את נציגיהם מתוך בתי-החרושת, כדי שהללו יעבירו את קובלנותיהם. השובתים באוקטובר נהגו לפי התקדים הזה. כשנתכנס הסוביט לראשונה, ב־13 באוקטובר, נכחו רק שליחיו של רובע אחד (רובע הניבה). היה צורך בגורם מעורר, שישפיע על הרובעים האחרים. וגורם-מעורר כזה נעשו המנשביקים, אשר ביום יבוא עתידים יהיו להתנגד במרירות למוסד שעתה היו סנדקיו.

לסוביט נודעה מיד סמכות יוצאת מן הכלל. היה זה הגוף הנבחר הראשון, שייצג את מעמד הפועלים, אשר היה עד כה משולל כל נציגות. כיון שהממשלה התייחסה בבוז גמור לעצם העקרון של נציגות לעם, לא יפלא שהמוסד הראשון המגלם את העקרון הזה הטיל מיד צל מבחינה מוסרית על האדמיניסטרציה הקיימת. הסוביט נעשה מיד גורם מהפכני ממדרגה ראשונה.

בפעם הראשונה הופיע טרוצקי לפני הסוביט, שנתכנס במכון הטכנולוגי, ב־15 באוקטובר, יום שובו מפינלאנד, או למחרת היום הזה. היו שם באי-כוח מרובעים שונים — בבחירות השתתפו 200.000 איש, קרוב ל־50 אחוז מכל הפועלים שבבירה. לאחר זמן, בבחירות שלאחר מכן, גדל מספר הנציגים ועלה מ־400 ל־560. זה עתה החליט הסוביט להוציא עיתון משלו בשם „איור וואַסטיא“ („ידיעות“), והוא ניהל משא-ומתן עם המועצה העירונית על מתן מקום וכל מיני הקרות לצורך העבודה. באולמיו ובמסדרונותיו של המכון הטכנולוגי שררה אירה של התרגשות קדחתנית: שובתים היו נכנסים ויוצאים, דנים בענייניהם ומחכים להוראות — היה כבר בכך מטעם הסוביט שב־1917.

מכל מקום, המפלגות והקבוצות הסוציאליסטיות לא הסכימו עדיין ביניהן על יחסן אל הסוביט. המנשביקים והסוציאלי-רבולוציונרים החליטו לשלוח את נציגיהם מיד. הבולשביקים סירבו ללכת בעקבותיהם ותבעו כי הסוביט יסכים מראש לקבל עליו את הנהגת המפלגה — רק אז יהיו מוכנים להצטרף אליו. טרוצקי, שהומון על ידי קראסין לשיבת הועד המרכזי של הבולשביקים, שידל את חברי הועד שיחליטו על הצטרפות לסוביט בלי כל תנאים מוקדמים. שום קבוצה או מפלגה, טען טרוצקי, אינה רשאית לתבוע לעצמה את המנהיגות המוחלטת. הסוביט צריך להיות גוף ייצוגי רחב, המקיף את כל גוני השקפותיו של ציבור הפועלים; רק אז יוכל לשמש

החשאית והוא עצמו היה „אוהד“. בביתו של ליט-קאנס גרו טרוצקי וסאדובה בתורת משפחת אצילים ויקאנטיב הנמלטת לשעה מתשומת-לבה של „האוכראנה“. מכל מקום נאסרה סאדובה בהפגנת האחד במאי, והפרובוקטור שבתוך האירגון החשאי אי התחקה על עקבותיו של טרוצקי. טרוצקי ברח מהר לפינלאנד, שהיתה אז חלק מן האימפריה של הצאר, אבל היה בה חופש מרובה יותר מאשר ברוסיה. בין האגמים ויערות-האורן של הנוף הפיני, בבית-מלון שהיה מכונה „ראוהא“ (שלום), הגה, למד, כתב ושמר על הקשר שלו עם קראסין, עד שבאמצע אוקטובר הגיעו אל בית-המלון הנידח הידיעות על השביתה הכללית בפטרבורג „כסופה משתוללת בעד חלון פתוח“. ב־14 באוקטובר או לכל המאוחר ב־15 בו היה שוב בעיר-הבירה הרוסית.

השביתה התחילה בדרישת פועלי הדפוס לקבוע להם שעות-עבודה מעטות יותר ושכר גבוה יותר; אחר כך עברה במהירות לענפי תעשייה אחרים, התפשטה מפטרבורג לערי-השדה וקיבלה אופי פוליטי במידה ניכרת, עד שהפתיעה את מנהיגי המחתרת הסוציאליסטית. הפועלים תבעו גם חירות קונסטיטוציונית, כשם שתבעו הפחתת שעות-העבודה והעלאת השכר. עם התפתחותה של השביתה צץ ועלה מוסד חדש, שנעשה עצם מעצמיה של המהפכה הרוסית: המועצה הראשונה נה, או כשמה הרוסי, הסוביט הראשון של נציגי הפועלים. הסוביט לא היה מאמצא-אזתיים של הבולשביקים. להיפך, הבולשביקים, שבראשם בפטרבורג עמדו בוגדנוב וקניזנאנץ-ראדין, הביטו בחשד על הסוביט וראו בו יריב למפלגה. רק בשבוע הראשון של נובמבר (לפי הלוח החדש, בשבוע השלישי בו), כשהגיע כבר הסוביט לשיא כוחו והשפעתו, כתב לנין משטוקהולם מכתב, בו השתדל לפתות את נאמניו, שיתייחסו אל הסוביט במידה מרובה יותר של שיתוף-פעולה¹). הגרעין של הסוביט הוקם על ידי שובתים בחמישים בתי-דפוס, שבחרו את ציריהם ונתנו להם הוראה להרקיב מועצה. אליהם נצטרפו עד מהרה באי-כוח מתוך מקצועות וענפי-תעשייה אחרים. באורח מזור למדי הביא לעולם את רעיון הסוביט, שלא במישרין ושלא במתכוון, הצאר עצמו, אשר מינה, לאחר מאורעות ינואר, ועדת-חקירה, בראשותו

¹ לנין שלח את מכתבו ל„נובאיה ז'יון“, כתב-עת שהופיע על-ידי הבולשביקים בפטרבורג, אבל המכתב לא נתפרסם שם; הוא ראה אור לראשונה ב„פראבדה“, אחרי שלושים וחמש שנים, ב־5 בנובמבר 1940.

עד שהגיע ועלה אל הגזוזטרה: שם היה מקומו! מארגני האסיפה הכירוהו כאדם שהופיע מטעם המנשביקים בסובייט בשם יאנובסקי (איש יא-נובקה); אחדים הכירוהו גם בתורת טרוצקי מ„איסקרה“. הוא הביט בציבור הגדול, שלא ראה כמותו מעולם; ובקול, שנשמע לו כמוזר ורחוק מקולו שלו, קרא בעזו: „אזרחים! עכשיו, כששמנו רגלנו על צואר הכנופיה המושלת, הם מבטיחים לנו חירות“.

הוא עצר בדיבורו, כתוהה לדעת אם המקלחת הקרה שיזליף על התלהבותם של ההמונים לא תקפיא אותם; והוא חיפש מלים, שיוכיחו לאנשים כי הוא שמח בשמחתם, אך עם זה יזהירו אותם מפני נכונותם להאמין בקלות.

„התליין על כיסא-המלוכה“, הוסיף טרוצקי, „הוא שכפינו עליו להבטיח לנו את החירות. מה גדול הוא הניצחון! אבל — אל תמהרו לחוג אותו: עדיין אינו ניצחון שלם. כלום ישוה משקלו של שטר-חוב למשקלו של זהב טהור? כלום הבטחת-חירות כמוה כחירות עצמה?.. הביטו סביבכם, אזרחים, הנשתנה איזה דבר מיום את-מול? כלום נפתחו שערי בתי-הסוהר שלנו?.. כלום כבר חזרו אחינו מן הישימון הסיבירי?..“

„חנינה! חנינה!“ ענה לעומתו ההמון. אבל לא זה היה הדבר שחתר אליו טרוצקי. הוא המשיך בדבריו ויצא בסיסמה נוספת: „...אילו החליטה הממשלה באמת ובתמים לעשות שלום עם העם, היתה מכריזה ראשית כל על חנינה. אבל, אזרחים, כלום זהו הכל? אפשר לשחרר היום מאות לוחמים פוליטיים ומחר — לאסור אלפים... כלום אין הפקודה „אל תחוסו על כדורים“ תלויה בצדו של מאניפסט החירות?.. כלום אין התליין טראפוב מושלה הכלי-יכול של פטרבורג?“

„הלאה טראפוב!“ חזר להם טרוצקי. „אבל כלום יחיד הוא טראפוב?.. הוא שולט בנו באמצעות הצבא. כוחו ועוצם ידו הם ה'ז'נדרמים, המוכתמים בדם 9 בינואר. הוא מצווה עליהם לא לחוס בכדורים לגופיכם ולראשיכם. אנו לא נוכל לחיות, לא נרצה לחיות, ולא נחיה תחת קניי-הירייה“.

ההמון השיב בתביעה לסילוק הגייסות מפטרבורג. ואז, כאילו נלאה מחוסר ממשותו של נצחון העם ועם זה נרגש מהיענותו של ההמון לדבריו ומשלטונו הבלתי-צפוי בו, סיים בקול גדול:

בתורת הנהגה מאוחדת בשעת השביתה הכללית ובסיטואציה המהפכנית העשויה לצמוח מתוכה. המאבק הרעיוני הזה נמשך עדיין, בשעה שהצאר, שנבהל מפני שביתה כללית, פירסם ב-17 באוקטובר מאניפסט, ובו הבטיח קונסטיטוציה, זכויות אזרחיות וזכות-בחירה כללית. מחבר המאניפסט היה הרוזן ויטא, ראש-ממשלה ליברלי למחצה. הדומה של בוליגין שבקה חיים לפני שנולדה; דומה היה שהצאר מבטל את האבסורד לטיזם, שימיו כימי השושלת עצמה. פטרבורג נדהמה תחילה, אך אחר כך היתה שכורת שמחה. המון חגיגי מילא את הרחובות וקרא את המאניפסט בהתפעלות. ואולם בממשלה נודעה למתנגדי התיקונים גם עתה השפעה עצומה. גנרל טראפוב, מיניסטר-הפנים, נתן למשטרה את הפקודה: „אל תחוסו על כדורים!“ ופקודה זו הודבקה על הקירות בצד המאניפסט של הצאר, כאילו היתה מכוונת לתת ל„תקופה החדשה“ פירוש של זדון. וממש לפני שפירסם הצאר את כרוזו ביצעה המשטרה מאסרים מרובים.

בבוקר 17 באוקטובר צעד טרוצקי בתוך המון גדול ונרגש לעבר המכון הטכנולוגי, שבו נערכו ישיבות הסובייט אתמול ושלשום. ז'אנדארמים רכובים על סוסים חצו בתוך ההמון. הכרוז של טראפוב נראה היה כמוזהיר כל אדם, כי לא הגיעה עדיין השעה להתפעלות יתירה. אף על פי כן התמכר ההמון, שהיה מורכב מפועלים ומאנשי המעמד הבינוני, לששון ושמחה. הפועלים היו גיבורי היום. בשביתתם השיגו מידי הצאר את הבטחת הקונסטיטוציה והחירות. הבתים היו מקור שטים תחילה בדגל הלבן-אדום-כחול של השושלת, אבל פועלים צעירים קרעו את הפסים הלבנים והכחולים, פיזרו אותם על המדרכות והמרצפות, והניפו את הדגלים האדומים, המקורעים והצרים. התלהובה הגיעה אל המכון הטכנולוגי, ושם נעצרה על ידי מחסום של המשטרה והז'אנדרמריה.

ההמון נע עתה לכיוון האוניברסיטה, מקום שם נערכו אסיפות. ההשלכה, השרויה ברוח טורבה והגדלה והולכת, נשאה עמה את האיש הצעיר, שחיכה לרגע הזה זמן כה רב, שחזה אותו מראש, ושהיה עתה מלא חששות. בערה בו התשוקה להזהיר את ההמון מפני שמחה בטרם עת. התהלך כה זרמה לתוך חצר האוניברסיטה. מאחת הגזוזטראות הטיפו הנואמים אל ההמון. מתוח מן החיטוש ומן ההתרגשות שאחזה בו בתלהובה, פינה לעצמו טרוצקי דרך בתוך הקהל העצום והצפוף

המעמדות הבינוניים הרבה יותר משהיו מכוונות נגד משטרו של הצאר.

הלהט והאימפולסיביות של מעמד הפועלים עלו אף על אלה של מנהיגי הסוציאליסטים. המנהיגים מנו את השורות, עיבדו כל מיני תכניות וקבעו לוחזמים למאורעות. הם ציפו כי המאבק יגיע לשיאו ב־9 בינואר 1906, יום־השנה למצעד אל ארמון־החורף⁽²⁾. אבל כל השלבים והתאריכים הוקדמו שלא בצפוי על־ידי מזגם הנסער של ההמונים, שהיו מתרתחים על נקלה לנוכח התגררותו של השלטון ונסחפים בפעולה. אולם קוצר־ידם של ההמונים היה לא קטן מבט־חונם העצמי; התוצאה היתה עלולה להיות הרת־שואה. מעמד הפועלים לא היה מצויד בנשק; ונבצר ממנו להשיג את הנשק, בכמות הראויה, כל עוד לא נסחף הצבא בתוך המרד. גם בתנאים נוחים ביותר למהפכה מוכרח לעבור זמן, עד שהלך־הרוח המהפכני מחלחל ועובר אל הקסרקטים, הלך־רוחו של הצבא הרוסי היה תלוי בהלך־רוחו של מעמד האיכרים. ורוסיה הכפרית נסערה ברצינות רק בשנת 1906. בערים לא נותרו באותו זמן מן המהפכה אלא אודים עשנים; ואף אלה כוּבו בידי בניהם עוטי־המדים של האיכרים, שעשויים היו גם להצטרף למהפכה, אילו לא היתה התנועה העירונית נמהרת מדי. המהפכה ביזבה את עתודותיה בזו אחר זו. מעמד הפועלים היה חסר־ניסיון במעשי התקוממות. המפלגות הסוציאליסטיות היו חלשות מכדי לעצור בפועלים קצרי־הרוח. והעובדה העיקרית מאחרי כל אלה היתה, שלא דלל עדיין כוחו של המשטר הישן; זה עוד מסוגל היה להפריד בין הכוחות, שעלולים היו להתאחד כנגדו.

הסוביט שבפטרבורג, העיר הראשה במהפכה זו שנדונה לכשלון מראש, היה מלכתחילה במר־כום של כל הזרמים המנוגדים; והוא היה תמיד פוסח על הסעיפים בין אומץ לזהירות, בין להט־הגעש סביביו ובין שיקול־דעת פוליטי. הסוביט בחר את הועד הפועל שלו ב־17 באוקטובר. באותו ועד פועל ישבו, בין השאר, שלושה נציגי הכולשביקים, שלושה נציגי המנשביקים ושלוש

...אזרחים! כוחנו בנו בעצמנו. חובה עלינו להגן על החירות והחרב בידנו. המאניפסט של הצאר... ראו! הוא אינו אלא פיסת נייר".

במחזה תיאטרלית הניף את המאניפסט לעומת הקהל, אחר קימט אותו בכעס באגרופו:

"היום ניתן ומחר יילקח וייקרע לפיסות, כדרך שאני קורע לפיסות עתה את חירות־הנייר הזאת לפני עיניכם"⁽¹⁾.

כך שמעה בירתה של רוסיה לראשונה את נואם המהפכה.

בנאום זה ציין טרופקי את כל החולשות הגור־ליות, שהיו עתידות להכשיל את המהפכה. אמנם זועזע בטחונו העצמי של הצאר, אבל לא זועזעה עדיין מכות־השלטון העצומה שלו. כן היתה תסיסה בתוך הצבא, בייחוד בחיל־הים. אבל הקווא־קים, הו־אנדארמים והשורות הארוכות של מוזיקאים שבחיל־הרגלים היו נתונים עדיין למשמעת עיוורת כהרגלם מדורי־דורות. מאחורי הצבא עמדה רוסיה הכפרית, שקועה ומשוקעת כולה, במלוא מרחביה העצומים, באדישות וביאוש. המהפכה היתה ענין עירוני בלבד. ואף בערים היתה הר־גשת הניצחון מעורבת בפחד. המעמדות הבינוניים ודובריהם הליברלים, שהאמינו ורצו להאמין בהבטחת־החירות של הצאר, ושעם זה לא נוחה היתה להם המחשבה כי עליהם להחזיק טובה לשביתה הכללית של הפועלים, שאך תודות לה זכו להבטחה זו, ביקשו בכל מאורם להפסיק את המהפכה. צל־הרפאים של ה־אנארכיה הפלא־בייאת רידף אותם והדריך את מנוחתם, וכן דבק בהם החשש, שמא יטה הצאר אזנו, אם תימשך המהפכה, לאותם מיועציו המציעים דיכוי ולא ויתורים. "אם לא תפסיקו את המאבק", טענו הליברלים כלפי הסוציאליסטים, "תיהפך החירות שזכינו בה זה עתה לא־שליה". "אבל גם עכשיו אינה אלא א־שליה", השיבו הסוציאליסטים. המאניפסט של אוקטובר יותר משנתן לו למעמד הפועלים הרגשה של ניצחון, אצל לו הרגשה של כוח. עד שקצרה רוחו להשתמש בכוח זה להתקפות נוספות. כל מעמד התכוון למטרות אחרות. המעמדות הבינוניים קיוו לזכות ביותר מהקמתה של מלוכה קונסטיטוציונית. הפועלים לעומתם היו רפובליקנים. המעמדות הבינוניים לא ביקשו אלא חירות פוליטית, ואילו הפועלים עוררו גם תביעות חברתיות, שהיו מכוונות נגד

(2) במכתבו של לנין משטוקהולם, שנתפרסם ב־"פראבדה" רק ב־1940, ושכבר הזכרנו אותו לעיל, כתב: "במלאת שנה ליום הגדול 9 בינואר אל יישאר ברוסיה כל סימן וזכר למוסדותיו של משטר הצאר". לנין, "סוציניא", כרך י', עמוד 11. אחרים לא הביאו כמעט בחשבון תוצאות מהירות ומכריעות כאלה. במק"ר רה אחר כתב לנין, כי מוטב יהיה להשהות את ההתקוממות עד אביב 1906 (שם, כרך ל"ג, עמוד 311).

(1) ל. טרופקי, "די רוסיא רבולוציון 1905", עמודים 93-96.

ב־19 באוקטובר, יומיים לאחר פירסום המאמר ניפסס של הצאר, ביקש טרוצקי מן הסוביט להפסיק את השביתה הכללית. המשך השביתה אינו מבטיח שום סיכוי של הצלחה בעתיד הקרוב, והוא עתיד להביא לידי שפיכות דמים נוספת. הסוביט קיבל את הדעה הזאת פה אחד, וב־21 באוקטובר נסתיימה השביתה. הסוביט הכריז, כי ב־23 באוקטובר תיערך לווייה הפגנתית גדולה לפועלים שנהרגו בזמן השביתה. ב־22 באוקטובר נודע, כי הגנרל טראפוב מכין את הוואנדארמריה לפיזור ההפגנה בכוח, וכי ה"אוכראנה" זוממת פוגרום ביהודים. בו בלילה עמד טרוצקי לפני הסוביט וביקש לבטל את הלווייה. הוא הציע נוסח החלטה: "הסוביט מכריז, כי הפרולטריון בפטרבורג יצא לקרב האחרון עם ממשלת הצאר לא ביום שיהיה נוח לטראפוב, אלא ביום שיהיה נוח לפרולטריון המאורגן והמצויד בנשק".⁽⁵⁾ הסוביט ויתר על גאוותו וביטל את הלווייה של ההרוגים. בהשפלה זו היה כרוך גם חשש: האומץ גם יוכל הפרולטריון לצאת לקרב ביום שיבחר הוא עצמו, אפילו אם יצטייד בנשק ויתארגן? וכיצד יצטייד בנשק? בו ביום החליט הסוביט על אירגון פלוגות קרב, שתפקידם התכוף יהיה למנוע את הפוגרום. לאחר זמן, בשעת משפטו של הסוביט, הובאה עדות מכרעת, כי אמנם תוכנן הפוגרום וכי רק פעולתו של הסוביט היא שסיכלה אותו. אבל פלוגות הקרב, אף אלה ששמרו על הסוביט עצמו, היו מזוינות לכל היותר באקדחים; וברובן היו להן אך אלות ומטילי ברזל. אף על פי כן היתה קריאה זו לנשק אחת מן ההאשמות העיקריות בכתב האשמה נגד הסוביט.⁽⁶⁾

מכל מקום הפעיל הסוביט יומה פוליטית רבה. המאניפסט של אוקטובר הבטיח את חופש העתונות; אבל ויטה, ראש הממשלה הליברלי לכאורה, פקד על הצנזורה להמשיך בפעולתה כמו קודם לכן. בתשובה לכך הכריזו הסדרים והמדפיסים, בעידודו של הסוביט, כי לא יוסיפו לסדר ולהדפיס שום עתונים וספרים שיימסרו

שה נציגי הסוציאל-רבולוציונרים. הדוברים הראשיים מצד הבולשביקים היו קניונאנץ-ראדין וסווארצ'קוב (סווארצ'קוב כתב לאחר זמן היסטוריה של הסוביט). טרוצקי היה נציגם הראשי של המנשביקים. למרות העובדה שבחוץ-לארץ עזב את הקבוצה הזאת. הוא הספיק בינתיים להשתלט על אירגון המנשביקים בעיר-הבירה, ואף להפנותו נגד המנהיגים שבהגירה.⁽⁷⁾ עזר על ידו זלידניב, פועל שהגיע לפטרבורג מניקולאיב, אשר קודם לכן באותה שנה ייצג את חבריו בועדה של הסינאטור שידלובסקי. לפי יזמתו של טרוצקי הרכיבו הועדים של הבולשביקים והמנשביקים בפטרבורג מועצה פדרלית, שהיתה צריכה לעשות הכנות לקראת איחודן מחדש של שתי הקבוצות, ובינתיים להאחיד את קו פעולתן (סוביט).⁽⁸⁾ בראש הסוציאל-רבולוציונרים עמד אקסאנטבי. האיש אשר בשנת 1917, בכהנו כמזכיר-ניסטר-הפנים בממשלתו של קרנסקי, עתיד היה לצוות על מאסרו של טרוצקי. אולם בשנת 1905 פעלו כל שלוש המפלגות האלה מתוך שיתוף והרמוניה. שום מפלגה לא ניסתה לכפות את רצונה על חברותיה; וכולן כאחד הסכימו לבחור בתורת נשיא-הסוביט את כרוסטאלאב-נוסאר, עורך-דין שעמד מחוץ למפלגות ושזכה לאמונם של הפועלים כפרקליטם בסיכסוכי-עבודה.⁽⁹⁾ כל פי חוץ ייצג את הסוביט כרוסטאלאב-נוסאר, וזמן-מה יצא לו שם גדול. אבל מדיניותו של הסוביט עוצבה על ידי המפלגות, ובעיקר על ידי הסוציאל-דמוקרטים. תפקידו של כרוסטאלאב במהפכה היה רק תפקיד חולף. מבחינה פוליטית היה הרוח החיה בסוביט טרוצקי, כפי שמוכיחים זכרונותיהם ורשימותיהם של חברי הסוביט. במקרים חשובים היה הוא הדובר בשם הבולשביקים והמנשביקים כאחד ובשם הסוביט כולו. הוא כתב וניסח את רוב הכרזים וההחלטות של הסוביט, וכן ערך את "איוואקסטיא". מאחורי הקלעים היתה התחרות חשאית בין הנשיא הרשמי של הסוביט ובין הרוח החיה בו.⁽¹⁰⁾

(1) ל. מארטוב, "איסטוריה רוסקוי סוציאליסטי צ'סקוי דמוקראטיאי", עמודים 141-142.

(2) הסכם זה הופיע בחתימתו של טרוצקי ב"איוואקסטיא" מספר 2. עיין גם ל. מארטוב, שם.

(3) מכל מקום, בתקופה מאוחרת יותר הצטרף כרוסטאלאב-נוסאר למפלגת הסוציאל-דמוקרטים (המנשביקים).

(4) האגדה על כרוסטאלאב-נוסאר נתנפצה באכזריות, בהיותו מהגר, כשנאסר על ידי המשטרה הצרפתית ונאשם בעבירות כספיות. ב־1917 פנה אל הסוביט בפטרבורג וביקש רשות-כניסה בתורת הנשיא-לשעבר, אבל נדחה בבזוז. בתקופת מלחמת-האזרחים (1918) —

(1919) צץ ועלה כראשה של רפובליקה זעירה, זו שהיתה מכונה הרפובליקה של כרוסטאלאב, באחד ממחוזות הדרום שברוסיה, וזמן קצר לאחר מכן נהרג. על המחלוקת בין כרוסטאלאב לטרוצקי עיין ל. טרוצקי, "סוציאליזם וניצחון", כרך ה', עמודים 190-197, וכרך ב', ספר א', עמודים 110-111, 508-509; נ. סוחאנוב, "זאפטיסקי או רבולוציאי", כרך א', עמודים 126, 129.

(5) ל. טרוצקי, "סוציאליזם", כרך ב', ספר א', עמוד 284.

(6) עיין פרק שישי, וכן סווארצ'קוב, "גא זאריה רבולוציאי", עמוד 200.

להפקיר את פולין בידיהם של תלוינים צבאיים, ואין כל ספק לסוביט כי הוא יע"ש "את כל האפשר" לדיכוי של הפרר ליטריון המהפכני. הרוון ויטה... דורש שלומנו. הסוביט מצהיר, כי אין לו צורך באיחוליה שלום של שכירי הצאר. הסוביט תובע נציגות לעם על יסוד בחירות כל-ליות, שוות, ישירות וחשאיות⁽³⁾.

הליברלים בחדרי-האורחים שלהם, הסטודנטים והפרופסורים באולמי-ההרצאות, והפועלים בבתי-התה רעמו בקול-צחוק, ואומרים שויטה עצמו התפלץ למקרא כרוז-התשובה של הסוביט⁽⁴⁾.

ב-5 בנובמבר דיבר טרופקי לפני הסוביט בשם כל הועד הפועל והציע להפסיק את השב"ת הכללית השניה. הממשלה הודיעה זה עכשיו כי מלחי קרונשטאדט יידונו בפני בתי-דין של שדה רגילים, ולא בפני בתי-דין צבאיים. הסוביט רשאי להסוג בכבוד, אף שלא נחל ניצחון. הוא מוכרח להסוג, כיוון שהשובתים, בייחוד אלה שבערי-השדה, כבר נלאו ועיפו. "המאורעות פועלים ממילא לטובתנו, ואין לנו כל צורך לכפות עליהם את מהלכם", אמר טרופקי. "עלינו להאריך את תקופת ההכנות לפעולה המכרעת ככל שנוכל, אפשר חודש ואפשר חדשיים, עד שנוכל לצאת למערכה כצבא מלוכד ומאורגן כהלכה". אין להמשיך בשביתה כללית בלי קץ. המשכה הראוי הוא ההתקוממות, אבל לכך אין עדיין הסוביט מוכן. באחד הימים, כשיצטרפו לתנועה פועלי מסילת-הברזל ועובדי הדואר והטלגרף, הם יקשרו בפלדת-המסילות ובחוטי-הטלגרף את כל המצודות המהפכניות שבארץ ויעשו מהן חטיבה אחת. ודבר זה יתן לנו בשעת הצורך את האפשרות לקומם את רוסיה כולה במשך עשרים וארבע שעות".

גם בשעה שהשתדל לשים מעצור בפני היסוד המשתולל במהפכה, עמד טרופקי לפני הסוביט כסמל ההתרסה והמרד, נלהב וקודר. הוא סיפר

⁽³⁾ טרופקי, "סוציאליזם", כרך ב', ספר א', עמוד 287.

⁽⁴⁾ מיליוקוב מעיד, כי טרופקי נהג ברוון ויטה כשורה. באותו זמן בערך ביקר מיליוקוב את ויטה והביע את הדעה, כי על הצאר לפרסם מיד, בלי לחכות לדומה, הודעה על קונסטיטוציה. ויטה השיב כי הצאר אינו הפץ בקונסטיטוציה, וכי המאניפסט של אוקטובר היה מעשה נמהר, "קדחתני". גם ויטה לא רצה בקונסטיטוציה — הוא היה מעונין רק בקונסטיטוציונאליזם למראית-עין. (מיליוקוב, "איסטוריה וטרורי רוסקוי רבר לוציא", כרך א', ספר א', עמודים 18-19).

לצנזורה; הם כפו הר כגיגית על הממשלה, ועל המורלים והסופרים, והטעימו את רוסיה לראשונה מטעמה של עתונות הפשית. אחר כך התחיל השאון מסביב לתביעה ליום-עבודה של שמונה שעות; ובחטותו ובסיועו של הסוביט התחילו הפועלים להנהיגו בבתי-המלאכה. בסוף אוקטובר הכריזה הממשלה על מצב-מצור בפולין, דבר שהסעיר את רוחותיה של פטרבורג המהפכנית כולה. ב-1 בנובמבר ערך הסוביט קבלת-פנים תגיגית ל"שליחי פולין המדוכאה". האסיפה היתה נבוכה למראה האנשים שבאו לדבר בשם פולין: הרוון זאמויסקי, הרוון קראסינסקי, הנסיך לובז' מירסקי, כמה סוחרים וכמה כמרים קאתוליים, ורק איכר אחד ופועל אחד. אף-על-פי-כן קיבל טרופקי את פני המשלחת הזאת בחמימות ובלב-ביות, והכריז תגיגית על זכותה של פולין לקבוע את גורל עצמה. הסוביט קרא לשביתה כללית חדשה כאות-אהדה לפולין. באותו זמן הודיעה הממשלה, כי מלחי קרונשטאדט שהשתתפו בשביתת אוקטובר יועמדו בפני בתי-דין צבאי, והצעות לשיחרורם של המלחים שימשו בערבר ביה עם הקריאות לחירותה של פולין⁽¹⁾.

הלכירורח נדיבים ואמיצים כל-כך לא היו נטולים גם צד של הזמור תוקפני. ראש-הממשלה ויטה הוציא כרוז אל השובתים: "אחי הפועלים, הקשיבו לעצתו של אדם, השוחר טובתכם והדורש שלומכם". כרוז זה הובא אל הסוביט באמצעה של ישיבה סוערת, וטרופקי הציע את התשובה התכופה הזאת⁽²⁾:

"הפועלים אינם קרוביו של הרוון ויטה... הרוון ויטה קורא לנו לחוס על נשינו וטפנו. הסוביט... קורא אל... הפועלים, שימנו עד מה גדל מספר האלמנות והיתומים מיום עלותו של ויטה לשלטון. הרוון ויטה מדבר על יחס החסד של הצאר כלפי אנשים עובדים. הסוביט מעלה בזכרוננו... את יום-הדמים 9 בינואר. הרוון ויטה מבקש אותנו שנתן לו "שהות", והוא מבטיח לעשות "את כל האפשר"... הסוביט יודע כי ויטה כבר מצא לו שהות

⁽¹⁾ נאום-הברכה של טרופקי לפולנים נתפרסם ב"איווסטיא", מספר 5 (3 בנובמבר).

⁽²⁾ סארצ'קוב מספר, כי הסוביט הטיל עליו, על סארצ'קוב, לחבר את התשובה, אבל כיון שלא נסתייע בידו הדבר, פנה אל טרופקי, שנכנס באותו רגע, וביקשו לכתוב את התשובה. טרופקי חיבר אותה בו במקום וקרא אותה לפני הסוביט לקול-תשואות כללי. (סארצ'קוב, "נא זאריה רבולוציא", עמוד 28).

וכן לא הציעו הבולשביקים אף פעם קורה-תנהגות אחר לסוביט, ואפילו לא רמזו על כך. בספרות הפוליטית, המוקדשת לנושא זה, מייחסים תמיד את כשלון מהפכת 1905 לקויה-מערכה „האוב-ייקטיביים“, הרחבים מאוד של הארץ, ולעולם לא לשגיאותיו של איזה מנהיג, ובייחוד לא לטרוצקי.

במהירות מסחררת נעשה הסוביט נקודת-המוקד הראשית של המהפכה, ולא היתה שהות לקבוצות ולסיעות לשקול את חשיבותו של מוסד חדש זה ולהסתגל אליו. באמצע נובמבר חזרו לבסוף כל המנהיגים ממערב-אירופה, והם הביטו בחרדה ובתימהון אל הסוביט, שהיה נראה בעיני-הם במידה רבה כמיין קונואנט רוסי. אבל הם היו שרויים עדיין למעלה מן המידה באירתה של ההגירה, משיוכלו למצוא להם מקום במוסד זה — על-כל-פנים הורכב הסוביט שלושה או ארבעה שבועות לפני שובם לרוסיה. טרוצקי הוא שקידם בברכה בסוביט בשם פועלי פטרבורג את שובם של המנהיגים מן ההגירה והעלה על נס את סבלם וגבורתם. בתחילת אותה שנה, כשנפ-רד טרוצקי מן המהגרים, התייחסו אליו הללו ברגשות מעורבים של הערצה והתנשאות, כדרך שנוהגים תמיד בילד-פלא. עכשיו ראו אותו במין יראת-כבוד חדשה, התבוננו בעמדת-השליטה שלו על במת-הנאומים וקראו בפניהם המצוררים והח-מורים של הפועלים באסיפתם את אותות השפ-עתו ואת מסירותם אליו. לונאצ'ארסקי מצייין, כי כאשר סופר ללנין, אחר שובו לרוסיה ב-8 או ב-10 בנובמבר, כי „האיש החזק בסוביט הוא טרוצקי“, קדרו פניו במקצת; אף-על-פי-כן אמר: „יפה, טרוצקי זכה לכך תודות לעבודתו השקד-נית והנאה“. פניו קדרו, כי ודאי חלפו אז במוחו הכינויים המכאיבים שהטיח טרוצקי בפניו. אותם כינויים הרגיווהו: זה לא כבר נזף לנין בפארווס על חברותו עם טרוצקי, אותו „פעמון נבוב“, אותו „מפריח מליצות“, אותו „באלאלייקין“⁽¹⁾. אולם עכשיו הודה בהגינות בזכויותיו ובהישגיו של טרוצקי.

היתה עוד סיבה, שתודות לה זוכה טרוצקי אצל יריביו לשעבר. לנין ומארטוב כאחד הודו עתה, כי ויכוחיהם הנלהבים לא היו אלא סערות בכוסות-תה של מהגרים. הפולמוס על זכויות

על שיחה שהיתה לו עם ליברל חשוב אחד, אשר יעץ לנהוג במתינות:

„הזכרתי לו מאורע שאירע במהפכה הצרפתית, שעה שהקונואנט החליט כי העם הצרפתי לא ישא ויתן עם האויב על אדמתו שלו. אחד מחברי הקונואנט קרא: „כלום עשיתם חוזה עם הניצחון?“ והם השיבו לו: „לא, אבל כרתנו ברית עם המות“. חברים, כשהבורגנות הליבר-לית, כאילו מתוך התפארות בבגידתה, אומרת לנו: „אתם בודדים, כלום סבורים אתם שתוכלו להילחם בלעדינו? כלום עשיתם חוזה עם הניצחון?“ אנו זורקים להם את תשובתנו בפניהם: „לא, אבל כרתנו ברית עם המות“⁽¹⁾.

כמה ימים אחר כך ניטל עליו שוב להורות לסוביט על חולשתו ולהשפיע עליו שיפסיק את המלחמה על יום-עבודה בן שמונת שעות: המע-בידים השיבו מלחמה שערה בהשבתת 100.000 פועלים ויותר. הסוביט היה מחולק בדעותיו, מיעוטו תבע שביתה כללית; אבל טרוצקי, בתמי-כת פועלי המתכת, התגבר על מיעוט זה. גילויי חולשה אלה נעשו עתה שכחים ביותר, אבל אי-אפשר היה להימנע מהם בשעה שהיה קיים דחף חזק כזה של ציבור הפועלים לפעולה. המפ-תיע שבדבר היה, שלא נגרמו תוצאות המורות יותר בשל גילויי-חולשה אלה של הסוביט, בייחוד כשבעל-ההשפעה העיקרי בו היה איש צעיר שלא עמד מעודו בראש תנועת המונים, ואף לא הש-תתף מימיו בתנועה כזו. כשמביאים בחשבון את כל המכשולים שבתוכם צריכה היתה לפעול המהפכה הזאת, נראים תכסיסי הסוביט, שמכוו-נים היו להציק לאויב, אך לא להיסחף עמו למלחמה לכל אורך החזית, כטכסיסים בלי פגם, ואם נדון על תוצאותיהם, על סמכות הסוביט שלא פחתה ועל הויתורים שהושגו במערכה זו, נצטרך להודות כי אמנם יעילות היו. רק לאחר עשרים שנה, בזמן המאבק בין סטאלין לטרוצקי, הטיחו בפני טרוצקי את „מתינותו“ ב-1905. אבל בכל השנים שקדמו לכך מעולם לא השמיעו נזיפה כזו; הבולשביקים התייחסו לפרשת הסוביט כאל פרשה נותנת-כבוד בתולדותיה של המהפכה⁽²⁾.

⁽¹⁾ הנאום הופיע ב„איווסטיא“, מספר 7, 7 בנובמ-בר 1905; „סוצ'יניניא“, כרך ב', ספר א', עמודים 293-290.

⁽²⁾ מכל מקום, טיפחו הבולשביקים ברגש חם יותר את זכר ההתקוממות במוסקבה בדצמבר 1905, שבראשה עמדו חבריהם.

⁽³⁾ באלאלייקין — דמות נלעגת אצל סאלטיקוב-שצ'דרין, תחבולן מרוצה מעצמו ומפספט הרבה, ועורך-דין. זו היתה נקמתו של לנין על כינוי-הגנאי „עורך-דין מרושל“, שהטיח טרוצקי בפניו.

של כתב־עת „סולדי“, ולבסוף הברונית בעצמה. הם ציפו, כנראה, לבואה של אישיות מעוררת יראת־כבוד יותר „מצדם של הפועלים“. במקרה נראה היה טרופקי באותה שנה נסערת כבורגני לכל דבר, ולבושו היה בלי דופי כל־כך, שכמה מחבריו הסוציאליסטים היו מוועזעים ממש. על כל פנים, אותם האנשים שנאספו בביתה של הברונית לא זכו להרפתקה של חיכוך־כתפיים עם דימגוג מהפכני גס ומשונה. „ציניתי את שמי והזמנתי באדיבות רבה להיכנס פנימה. כשמשכתי הצדה את הוילון ראיתי אסיפה של שישים או שבעים איש... בצד אחד של המעבר — שלושים קצינים בעלי־דרגה, ביניהם קציני־משמר מבהי־קים; ובצד השני — הגבירות. ובחלק הקדמי של האולם היתה קבוצה של פראקים שחורים“, מאו־רותיו הראשיים של הליברליזם. פיטר סטרובא, המארקסיסט לשעבר, הטיף ברגע זה לקציני המשמר שיגינו על מאניפסט־אוקטובר של הצאר כנגד ההתקפות מימין ומשמאל. כשהקשיב טרופקי לדברי סטרובא, נזכר במה שכתב סטרובא עצמו רק לפני שבע שנים: „ככל שנרחיק באירור־פה מזרחה כן תרבה העבדות, הפחדנות והשפלות בנוהגה הפוליטי של הבורגנות“. אחר כך הגיע תורו של טרופקי לדבר לפני הקצינים. הוא אמר להם כי מעמד־הפועלים, ועמו החופש עצמו, אינם מצוידים בנשק. הם, הקצינים, מחזיקים ברשותם את מחסני־הנשק של האומה. וברגע המכריע מחובתם למסור את המפתחות האלה לידי בעליהם האמיתיים, לידי העם. העובדה שקציני משמר רמי־מעלה הקשיבו לדברים כאלה, מראה על מידת האנדרלמוסיה הפוליטית ששררה בימים ההם. מכל מקום, פנייתו אליהם ודאי נראתה להם כמין תעלול משונה. את הפירמידה של משטר הצאר אפשר היה לערער, אם ניתנה לעירעור בכלל, מיסודה, ובשום פנים לא מראשה.

מן האסיפות היה טרופקי אץ לשולחנות־העריכה שלו, כי הוא היה עורכם או שותף לעריכתם של שלושה עתונים. „איזוואַסטיא“ של הסובייט הופיע לעתים לא־מזומנות והדפסתו היתה כרוכה במעשי־תעוזה תמימים. פלוגה של הסובייט היתה מתקיפה ומשתלטת כל פעם על בית־דפוס של אחד מעתוני הימין הקיצוני, וכך היו מסדרים כל גליון בבית־דפוס אחר. מלבד זאת הצליח טרופקי, בעזרתו של פארווס, אשר הגיע לפטרבורג, להשתלט על עתון יומי של הליברלים הקיצונים, על „רוסקאיה גאזאטא“, והוא הפך את העתון הזה לביטאון עממי של

הועד המרכזי ועל תנאי החברות היה קשור באיר־גון, שהוא חשאי לפי מהותו. ואולם המפלגה כבר יצאה מן המחותרת וניהלה את פעולותיה לאור היום ולעין השמש. בפעם הראשונה רשאים היו חבריה להצביע ולבחור, בלי לחשוש מפני ה„אוכ־ראנה“. ולנין רצה, לא פחות מאשר מארטוב, שהועדים ייבחרו מלמטה ולא ימונו מלמעלה. מצד שני, נתערעה אמונתם של המנשביקים בייעודו המהפכני של המעמד הבינוני; אמונה זו לא יכלה לעמוד בפני העובדות. תומכי המנ־שביקים בפטרבורג הושפעו עד כדי כך מן הרא־דיקאליזם של טרופקי, שלא נותר להם למנהיגי ההגירה אלא להתייחס לכך בסובלנות. דומה היה איפוא כי כל חילוקי־הדעות נעלמו; ולפני צאת השנה הושלם איחודן של שתי הסיעות, איחוד גמור, עם מיוזגם של שני הועדים המרכזיים. נר־אה היה איפוא כי קנאי המחלוקת טעו, והדין היה עם המטיף לאחדות.

כוח אישיותו ורעיונותיו של טרופקי הורגשו בימים ההם בחוגים רחבים, הרחק מעבר לסובייט ולמפלגות הסוציאליסטיות. ב־1906, כשהמהפכה כבר דעכה, לימד מיליוקוב סניגוריה על עצמו נגד ההתקפות מן הימין בזו הלשון: „אלה המא־שימים עכשיו את מפלגתנו (מפלגת הדמוקרטים הקונסטיטוציוניים), שהיא לא מחתה אז... נגד אשליותיו המהפכניות של הטרופקיות... פשוט אינם מבינים או אינם זוכרים את הלך־הרוח ששרר אז באסיפות הקהל הדמוקרטי“. „אנשים — אומר מיליוקוב — שהיו מנסים ב־1905 למחות נגד האשליות של טרופקיות היו רק ממיטים קלון על עצמם“. ודברים אלה חשובים ביותר, הואיל וה„קהל הדמוקרטי“ אשר מיליוקוב מדבר עליו, אנשי המקצועות החפשיים וסוחרים נאזרים, לא היה במישרין בתחום פעולתו של טרופקי. רק לעתים רחוקות מאוד היה יוצא מן הסובייט הפלא־ביאי לעמוד בפני קהל בורגני; ואף אז היה ער־שה זאת בתורת שליחו של הסובייט. ברשימות יומנו משנת 1905 מספר טרופקי כיצד הופיע, בזמן שביית נובמבר, בביתה של הברונית איקסקיל פון הילדאָבראנדט, כדי להיות נוכח באסיפה פוליטית חשובה. „השמש חיכה שאושיט לו את כרטיס־הביקור שלי, אבל איי ואבוי לי, איזה כרטיס־ביקור יכול היה להוציא אדם המשת־מש בשם מזויף?.. בחדר־הקבלה הופיע תחילה סטודנט, אחר כך מרצה ראדיקאלי, אחר כך עורך (1) פ. מיליוקוב, קאק פרושלי ויבורי וו וטורוי גוסדארטו־אנו־דומה“, עמודים 91—92.

המהלומה הבאה נפלה על ראש הסובייט עצמו. ב־22 בנובמבר נאסרו כרוסטאלאב־נוסאר וכמה מן המנהיגים האחרים. הממשלה חיכתה לראות מה יעשה הסובייט. שוב הועמד הסובייט בפני הדילמה הידועה. הסוציאלי־ריבולוציונרים תבעו מעשי־תגמול נגד המיניסטרס של הצאר. אחרים העדיפו להגיב בשביתה כללית. שוב עלה בגורלו של טרוצקי המתלהב לתבוע קור־רוח ולהמליץ על דחייה נוספת של מבחן־הכוח הסופי. הוא הציע להחליט, כי „הסובייט של צירי הפועלים בוחר זמנית יושב־ראש חדש וממשיך בהכנות להתקוממות מזויינת“. הסובייט קיבל את המלצתו של טרוצקי ובחר נשיאות של שלושה, שבה היו יאנובסקי (כינוי־הסתור של טרוצקי), סוֹאֶרְצ'קוב וולידנייב. ההכנות להתקוממות, שהזכיר טרוצקי, לא היו יסודיות ביותר: שני צירים נשלחו על מנת ליצור מגע עם מוסדות הסובייט שבערי־השדה. עורקי המרד היו חסרים. הממשלה גמרה אומר לא להניח לסובייט שהות להכנות נוספות. עד מהרה הועמדה מחלקת משטרה לפני דלתות החברה הכלכלית החפשית, מקום שם התכנס הסובייט לישיבותיו.

ברור היה כי ימי הסובייט ספורים, ומעתה והלאה היתה פעולתו הפגנתית בעיקרה. תכליתה — לחרות על לוח לבו של העם את עקרונותיה ושיטותיה של המהפכה. כשהציע טרוצקי לסובייט להפסיק את המלחמה ליום־עבודה בן שמונה שעות, אמר: „עדיין לא השגנו יום־עבודה בן שמונה שעות בשביל מעמד הפועלים, אבל כבר הצלחנו לרכוש את לב מעמד הפועלים ליום־עבודה בן שמונה שעות“. ואמנם, זמן לא כביר לפני כן נראתה התביעה ליום־עבודה בן שמונה שעות כתביעה בלתי־ממשית בעיני הפועל הרוסי, ואפילו בעיני הפועל המערב־אירופי. ואילו מעתה עד 1917 עמדה תביעה זו בראש רשימת התביעות של הפועלים הרוסים. בדומה לזה עלה בגורלו של טרוצקי ב־1905 לא להשיג התקוממות של פועלים, אלא לקנות את לב הפועלים להתקוממות. בכל הזדמנות היה מסביר מדוע אין הש־ביתה הכללית עשויה להביא לידי שינוי חברתי מכריע, אלא אם כן תסתיים בהתקוממות. אף שכמה אנשים סבורים היו כי היא עצמה עתידה להפיל באורח־פלא את משטר הצאר. הוא יחזור וישמיע את הלקח הזה אף על ספטל הנאשמים; ומאורעות החדשים הבאים והשנים הבאות יסייעו להכניס את הלקח הזה בלבבות. כל אלה הסבורים כי המהפכה היא אך קשר מתוכנן בתבונה, ואינם

הסוציאליזם הלוחם. זמן־מה אחר־כך ייסד, יחד עם פארווס ומארטוב, עתון יומי גדול ורציני בשם „נאצ'אלו“ („התחלה“). שהיה שופרו הרשמי של המנשביזם. למעשה, היה „נאצ'אלו“ בעיקר עתונו של טרוצקי, כיון שהוא הכתיב למנשביקים את תנאיו: העתון יטיף ל„מהפכה התמידית“ שלו ושל פארווס; ולא יהיה לו שום משא־ומתן עם הדימוקרטים הקונסטיטוציוניים (הליברלים). „ניאצ'אלו להסכים“, כתב מארטוב לאכסלרוד, „לתע־מולה של רעיון מסוכן למדי, בלי שום ביקורת מצדנו“⁽¹⁾ ברשימת משתתפי העתון היו שמותיו המפורסמים של הסוציאליזם האירופי: ויקטור אדלר, אבגוסט באַבאל, קארל קאוטסקי, רוזה לוכסמבורג, פראנץ מאַהרינג, קלארה צאָטקין. וטרוצקי אף זכה לנַקְמָה ערבה בפליכאנוב, כששיתף אותו ב„נאצ'אלו“; הן רק לפני שנה אמר פליכאנוב כי „שאט־נפש מוסרי“ מתעורר בו כשהוא צריך להיות שכנו של טרוצקי ב„איס־קרה“. עתוניו של טרוצקי הצליחו הרבה יותר מ„נובאיה ז'יון“ של הבולשביקים, שיצא בעריכת לנין, גורקי, לונאצ'ארסקי ובוגדאנוב. ודבר זה לא יפלא בעיני כל אדם שישווה את העתונים האלה — ההתלהבות והעוקצנות מרובות פי כמה וכמה בעתוניו של טרוצקי⁽²⁾. למרות התחרותם, עזרו עתונים אלה זה לזה מבחינה פוליטית, ושכם אחד ניצבו מאחורי הסובייט.

ציצי החירות הפלא־בייאית, עם הסובייט והמפ־לגות הסוציאליסטיות והעתונים הפועלים בגלוי ולעין השמש, נקטפו באַבם. הממשלה הצליחה לדכא את המרידות הבודדות שפרצו פה ושם בתוך הצבא. במעמד הפועלים נתגלעו הלכי־רוח שונים; מקצתו של הציבור התחרט על כל המע־שה ומקצתו היה להוט לאחוז בנשק. הרוזן ויטה החזיר את הצנזורה על העתונות. הסובייט התנגד לכך. „הגנו על המלה החפשית!“ קרא טרוצקי. „לפועלים המלה החפשית היא כלחם וכאור.“ הממשלה מפקדת ממנה כמו מסכין שחוזה.⁽³⁾

(1) „פיסמא אכסלרודא אי מארטובא“, עמודים 146-145.

(2) לאחר זמן הודה בכך לנין עצמו. במאי 1917, עוד לפני הצטרפותו של טרוצקי למפלגת הבולשביקים, הציע לנין למנותו עורך ראשי של העתון הבולשבי. והוא הזכיר את סגולותיו המצוינות של „רוסקאה גא־זטא“ של טרוצקי ב־1905. אף־על־פי־כן נדחתה אז הצעתו של לנין. („קראסנאיה לטופיס“, מספר 3 (14), 1923).

(3) א. לונאצ'ארסקי, „רבולוציוניה סילוואטי“; א. ז'וי, „כנ"ל, עמודים 50-52.

כך, כי „הדרך היחידה“ להפיל את משטר הצאר היא דרך ההתקוממות המזוינת. וכנגד זה ידעה הממשלה כי שביתה של משלמי-מסים עלולה להנחית לה מהלומה לא פחות קשה מזו של התקוממות. עליה איפוא לפעול מיד².

ב־3 בדצמבר, אחר הצהריים, נערכה בנשיאותו של טרופקי פגישה של הוועד הפועל, שהכנינה את סדר-היום לישיבת המליאה של הסובייט, שעמדה להיפתח בו ביום. טרופקי מסר דין וחשבון על מהלומותיה האחרונות של הממשלה: למושלים בפּרוּבּינציה ניתנה סמכות להכריז מצב מצור; איימו על שובתים בענשים חמורים; המשטרה שמה ידה על העיתונים שפירסמו את „המאניפסט הפינאנסי“; מיניסטר-הפנים מתעתד לחדש את החרם על המפלגות הסוציאליסטיות ולחבוש בכלא את מנהיגיהן. הפעם הציעו המנצי שביקים והבולשביקים כאחד שביתה כללית. באמצי צע הויכוח באה ידיעה, כי המשטרה מתקרבת לערוך מצוד על הסובייט. הוועד הפועל החליט להוסיף ולנהל את דיוניו, אך לשחרר ולשלוח כמה מחבריו, כדי שיוכלו להמשיך בפעולה מטעם הסובייט, אם ייאסרו החברים הנשארים. החברים שנבחרו לתפקיד זה יצאו מן המקום, אך מיד חזרו: הבנין כבר היה מוקף חיילי המשמר, קוואקים, ז'אנדאראמים ושוטרים. הוועד הפועל החליט אז פה אחד להישאר במקום, אך לא לגלות שום התנגדות מזוינת לכוחה העדיף של הממשלה. הדיון נמשך. שעטת המגפיים ושיקשוק החרבות קרבו ובאו. מן האולם שלמטה, שבו כבר נאספו הצירים לישיבת המליאה, בקעו ועלו קולות זעם של מחאה. טרופקי קם וקרא מאחד היציעים לעבר הצירים שבאולם: „חברים, אל תגלו התנגדות. אנו מודיעים מראש, כי רק פרובוקטור או שוטר עלול להפליט כאן ירייה!“ הוא נתן הוראה לציירים שישברו את בריחי אקדחיהם לפני שימסרו אותם לידי המשטרה. אחר חזר וישב אל השולחן, ושב לנהל את ישיבת הוועד הפועל.

דובר מטעם איגוד מקצועי הודיע על נכונות איגודו להצטרף לשביתה כללית, והנה נשמע קול כניסתה של פלוגת חיילים ושוטרים למסדרון נות. קצין משטרה נכנס לחדר-הישיבה של הוועד

² כעבור שבעה חדשים, לאחר תבוסת הסוציאליסטים, כשהחליט הצאר לסדר את חשבוניתיו גם עם הליברלים ופיזר את הדומה השניה, שבה נודעה לליברלים השפעה מכרעת, קראו גם הליברלים במאניפסט ויבורג המפורסם שלהם לחרם פינאנסי. הם עשו את הדבר לפי אותם הקיום של חרם הסובייט, וגם הם העלו חרם. מאניפסט-ויבורג קרא גם לעם לא לתת חיילים לצבא הצאר.

רואים מאחריה את הצטברותם האטית והממושכת של קובלנות, נסיונות ורעיונות טכסיסיים בדעתם של ההמונים, עלולים להעריך פדגוגיה כזו מעט מאוד. הם עלולים לראות את החלטות-ההתקוממות של הסובייט כאימים נבובים בלבד, כמו שהיו באמת באותו זמן ממש. אבל שיטתו של הסובייט ושל טרופקי עמדה במבחן לאחר שנים. מהפכת פברואר 1917 הגשימה את הרעיון שעבר לה בירושה משנת 1905. פעלה הראשון היה צירוף של שביתה כללית והתקוממות מזוינת, שהועברו בהצלחה על-ידי אותם פועלי פטרבורג, אשר לפנייהם השמיע טרופקי את נאומו ב־1905, ועל ידי בניהם.

מתוותו האחרונה של הסובייט היתה ההכרזה בדבר חרם כספי על הצאר. הסובייט קרא לעם שיפסיקו תשלום מסים; שיקבלו רק מטבעות-זהב ולא שטרות-נייר; ושיוציאו מן הבנקים את פקדונותיהם. „המאניפסט הפינאנסי“, שנכתב על ידי פארווס, גינה את שחיתותה של האדמיניסטרציה, את פשיטת-הרגל הממונית שלה, את מאזניה המזויפים, ובעיקר את אפיייה הבלתי-ראפּאָזאָנטאַטיבי. „הפחד מפני ביקורת ציבור רית, העלולה לגלות לעולם כולו את פשיטת-הרגל הממונית של הממשלה, מעורר את הממשלה לדחות את כינוס נציגותו של העם... הממשלה לא זכתה מעולם באמונתו של העם ולא קיבלה שום יפוי-כוח ממנו. עכשיו שלטת הממשלה בארץ כבארץ כבושה“. המאניפסט הכריז, כי העם הרוסי לא ישלם את חובותיו של הצאר, והיתה זו התראה שהממשלה הסובייטית עתידה היתה להזכירה בימים הבאים לבעלי-החוב של הצאר ממערב אירופה. נימוקיו המוסריים והפוליטיים של המאניפסט היו משכנעים למדי, אבל מבחינה מדינית מעשית לא היה בו בחרם אלא לזרוז את ההתנגדות, שהסובייט השתדל כל כך לדחותה. שני הצדדים ראו בו, לא בלי סיבה, תחליף למרד. הסובייט נאחז בו רק משום שלא היה מסוגל לבצע התקוממות מזוינת. „יש רק מוצא אחד... יש רק דרך אחת להפלת הממשלה — למנוע ממנה... תשלום מסייה“, הכריז המאניפסט, מתוך ניגוד גלוי להשקפה שהובעה לעתים קרובות כל-

¹ היוזמה לחרם זה לא באה מן הסובייט, אלא מ„התאחדות האיכרים הכל-רוסית“ המתונה יותר, אשר הסובייט שיתף פעולה עמה. על „המאניפסט הפינאנסי“ חתמו הסובייט, התאחדות האיכרים הכל-רוסית, שתי סיעותיה של מפלגת הסוציאלי-דמוקרטים, מפלגת הסוציאלי-רבוּלוציוּנרים והמפלגה הסוציאליסטית הפוליטית (פ. פ. ס.).

„בבקשה, לא להפסיק“, נוף בו טרוצקי בחומ־רה. „אתה נשאת את דברך. הודעת את הודעתך. אנו קיבלנו אותה לתשומת־לבנו. כלום יש לאס־פה איזה עניין נוסף בשוטר?“

„לא!“

„ובכן, עזוב, בבקשה, את האולם.“

הקצין גרר את רגליו, לימלם דבר־מה ויצא. טרוצקי קרא לחברי הועד הפועל שישימו את כל המסמכים ושלא יגלו למשטרה את שמותיהם. מן האולם למטה עלה קול הניפוץ של בריחי האקדחים. הצירים מילאו אחר פקודתו של טרוצקי.

קצין המשטרה חזר, הפעם עם כיתה של חיילים. אחד מחברי הועד הפועל קם לדבר לפני החיילים: „ברגע זה ממש — אמר — מפיר הצאר את ההבטחות שנתן במאניפסט־אוקטובר; והם, החיילים, מרשים שישתמשו בהם כמכשירים נגד העם.“ הקצין, שפחד מהשפעת הדברים האלה, מיהר והוציא את החיילים אל המסדרון וסגר את הדלת מאחריהם. „גם בעד דלתות סגורות“, הרים הנואם את קולו, „תבקיע קריאת־האחה של הפועלים ותגיע אל החיילים.“

לבסוף נכנסה פלוגה חזקה של המשטרה וטרוצקי הכריז: „ישיבת הועד הפועל ננעלה.“ כך נסתיים לאחר חמישים יום סיפור־העלילה של הסובייט הראשון בהיסטוריה⁽¹⁾.

הפועל והתחיל לקרוא פקודת־מאסר. הבעיה עכשיו היתה, איך ישא הסובייט את חולשתו והשפלתו בכבוד. התנגדות לא באה בחשבון כלל. אבל האומנם שומה עליהם להיכנע ברוח שפלה ובפנים קודרות, בלי כל אות של מרי? גאוותו של טרוצקי והחוש שלו לאפקטים בימתיים לא הרשו לו מעמד עלוב ומרפה־ידיים שכזה בנשיאותו. אבל כיון שנבצר ממנו לעשות מעשה של מרי ממש, לא נשאר לו אלא להשתמש בהומור, כדי לעזו על הקדרות שבמצב. הוא הפך איפוא את המעמד האחרון במחזה הזה לבורלסקה שנונה בביצוע נועז. כשהתחיל קצין המשטרה לקרוא לפני הועד הפועל את פקודת־המאסר, הפסיקו טרוצקי בחריפות: „בבקשה לא להפריע לנואם. אם אתה רוצה לדבר, עליך להודיעני את שמך ואני אשאל את האסיפה אם היא רוצה לשמוע אותך.“

הקצין הנדהם, שלא ידע אם מתקלסים בו או אם עליו לצפות להתנגדות מזוינת, חיכה עד שציר האיגוד המקצועי גמר את דבריו. אז שאל טרוצקי בקול חמור את חברי הועד הפועל, אם הם מוכנים להרשות לקצין לשאת את דברו „לשם אינפורמציה“. הקצין קרא את פקודת־המאסר, וטרוצקי הציע שהועד הפועל יקבל את הדבר לתשומת־לבו ויעבור לסעיף הבא שבסדר יומו. קם לדבר נואם אחר.

„סליחה“, גימגם קצין המשטרה, שנבוך למר־אה התנהגות בלתי־נשמעת כזאת, ופנה אל טרוצקי כמבקש עזרה.

(1) סוורצ'קוב, „נא זאריה רבולוציאני“, עמודים 163-165; ל. טרוצקי, „די רוסיא רבולוציון 1905“, עמודים 175-177.

בין סארטר למפלגה הקומוניסטית

מכתב מפאריס

פול פאריסו

הראה הוגה הדיעות והסופר הנודע כושר רב לפעולה מדינית. אולם נתגלה בו להיטות יתירה להציע ברבים את הנימוקים ולהיעשות אחד מבעלי-ההלכה של התנועה שעליה נספת. כך היה המעשה גם כשהחליט לתמוך בעמדתם של הקומוניסטים. בעמדים מרובים לאיך מספר של הירחון „לי טאן מודרן“, במאמרים שתמיד נרשם בסופם „המשך יבוא“, אם כי למעשה באו אחריהם חדשים ארוכים של שתיקה — יצא סארטר ללמד סניגוריה על החלטת המשטר המדיני של המפלגה הקומוניסטית לעורר הפגנות רחוב — החליטה שנתבטלה בעוד הוא שקוע בהעלאת טובי נימוקיו להצדקתה.

סארטר זכה תמיד להצלחה מזהירה בכל אשר שלח ידו — ברומאנים, בפילוסופיה, במחזות — וכאשר עלה על דרך המדיניות ודאי קיחה להטביע שמה את חותמו, בייחוד מאחר שעמד לרשותו כתבי-עת ספרותי משלו. הירחון „לי טאן מודרן“ כיום אינו דומה כלל למה שהיה בשנים שלאחר השחרור. אחד ממייסדיו, הסוציולוג ריימונד ארון, כותב בקביעות ב„פיגארו“ ובירחון האנטי-קומוניסטי הנזכר „פראוו“ ואחר, ז'אן פולהאן, משמש עורכו של „נוול נוול רווי פראנסז“. הפילוסוף מוריס מרלו פונטי, שעד לפני זמן קצר היה מעורכי העתון, פרש מעת שנת-מנה פרופיסור ב„קולג' די פראנס“. כעת מנהל סארטר את כתבי-העת כבטאון הוא, בעזרתם של שנים-שלושה תלמידים, שגם הם אוהדי הקומוניסטים. בדידותם של סארטר ו„טאן מודרן“ יש בה כדי להדגים את כוחה ויחד עם זאת את רפיונה של השפעת הקומור-ניום של אנשי הרוח הצרפתים. היא אוהזת בהם בחזקתה, אך אינה מציעה להם לא קהל תמורת זה שוויתרו עליו ולא אותה איריה מעוררת ליצירה שהם זקוקים לה תמיד, ואפילו לא אותו קשר עם ההמונים שעליו חלמו.

בתשובתו ל„הומאניטה“ מוחזה סארטר במרירות רבה על גורלם של אנשי הרוח שהעמידו עצמם לשרות המפלגה. לכאורה מכוונת התקפתו רק כנגד בעל המאמר הפוגע, י'אן קאנאפה, חסידו לשעבר, שעזב את סארטר על מנת להקדיש כל עבודתו למפלגה ולערוך את „לא נוול קריטיק“, הכיתתי שבכל כתבי-העת האינטלקטואליים הקומוניסטיים. סארטר יוצא מכלי ממש לשמע שמו של קאנאפה, זה „המטומס“, „פרי הבאושים החוקי של כל מפלגה קומוניסטית באירופה“,

המפלגה הקומוניסטית הצרפתית קיבלה אולימפיק-טום בלתי-צפוי מ'יאן פול סארטר. היא נתבעה לנער חזנה ממאמר שנתפרסם ב„הומאניטה“ ב-22 בפברואר, שאם לא כן ניבא סארטר לקרע בין המפלגה לבין אותם אנשי-הרוח שהם „תמימי-דעים עמה בכל הקווים העיקריים של מדיניותה“. סארטר מטיל על המפלגה מראש את האחריות לקרע זה.

המאמר שגרם לזעם הפתאומי חזר ונדפס במלואו, יחד עם תשובתו של סארטר, בחוברת מארס של „לי טאן מודרן“, ירחונם של סארטר וחבורתו. אין בו שום דבר המייחדו מן הספרות הקומוניסטית הרגילה העוסקת בהתקפת יריבים רחנניים והמזכירה ל„בני-לוייה“ מה מקומם היאה להם. המאמר לא כוון נגד סארטר ושמו לא נזכר בו כלל, והעלבונות שזקף על חשבוננו („פילוסוף של בית-קפה“, „אי-שירות משטרתי“) נתכוונו במפורש לאחרים — בעיקר אל דיוניס מאסקולו, סופר צעיר שהוצא מן המפלגה הקומוניסטית לפני כשלוש שנים, ושנית אל הירחון „פראוו“ (Prevues) היוצא לאור מטעם הקונגרס לחופש התרבות. סארטר, מכל מקום, פותח את תשובתו בדברים מפורשים: „אני משתמש בהזדמנות זאת כדי לפנות אל הממונים על פעולתה הרוחנית של המפלגה הקומוניסטית ולדבר אליהם בגילוי-לב“. וראוי הדבר לציון גם משום החפזון הבלתי-רגיל בתשובה על התקפה שבסופו של דבר לא קלעה אליו במישרים. המסקנה מתבקשת איפוא, כי פתח צרה לא היה אותו מאמר ב„הומאניטה“, שלא שימש לו אלא אמתלה לומר דברים שביקש לאמרם זה כבר. בריתו של סארטר עם הקומוניסטים נכרה תה בשנה שעברה, כאשר נבחרו הוא וחברתו סימון דה ביבואר למועצה העולמית של „תנועת השלום“. אולם היה זה מעיקרו שידוך מיוחד במינו. הוויתור היחיד מצד הקומוניסטים היה הפסקת ההתקפות הפומביות על סארטר ועוזניו. חומת החשד לא נפלה מעולם ונסיבותיו של סארטר להדק את שיתוף הפעולה שלו עם המפלגה לא זכו לעידוד. אישיותו של סארטר יש בה כדי להסביר יחס זה של המפלגה. פעמיים בשנים קודמות נזקק סארטר זיקה מחייבת לפוליטיקה: בפעם הראשונה, בעת הכיבוש הגרמני, כאשר הצטרף למחתרת, ובפעם השניה כשנספח ל„התאחדות הדמוקראטית המהפכנית“ R. D. R. רעת-המזל בשנת 1948. אף באחד משני המקרים לא

„אין צריך לומר כי אנשירוה שהם קומוניסטים לא תמיד יסכימו לדעתנו, דעת בלתי קומוניסטים. יתווכחו נא אתנו בחומרה, ואף בתקיפות, לכשתרצו, אדרבה — ואנו נעמוד על דעתנו לא פחות מהם. אך דבר שבשום פנים אינכם זכאים לעשותו הוא להעליב בנו. לא איכפת לכם? תעשו כן בלי רשותנו? טוב ויפה: אולם אם כן תמצאו אתם המחריבים את האחדות אשר ביקשתם להקים“.

בחובו של הריב החדש בין סארטר לקומוניסטים השאלה הממשית — והיא בלי ספק מעשית יותר משסבור סארטר — היא זו: „טאן מודרן“, ככל שהוא עשוי להואיל לקומוניסטים בדרכים שונות, הישמור לו זכותו לשבח, ולו גם בסיוגים, ספר שנכתב בידי חברי מפלגה שנידוהו?

המקרה שלפנינו נוגע לספר גדוש ועבה, מארכ-סיסטי עם שמינית של אקוֹסִטִנְצִיאִלִיזִם, שכתב דיוניס מאסקולו, שמו „הקומוניזם“ ויצא לאור בהוצאת גאלימאר בסתו שעבר. כמו סארטר גם מאסקולו מודה בתביעתה של המפלגה הקומוניסטית לשם „מפלגת הפרולטריון“. בדברו על הקומוניזם כ„תיאור ריה של צרכים חמריים“ ועל התנועה הקומוניסטית כ„תנועה לסיפוק צרכים חמריים“ כסבור הוא שאין הוא מערער תביעה זו אלא, להיפך, הוא מאשרה. ואולם מסקנתו היא שעל אנשי הרוח „להסתגן“ אל התנועה הקומוניסטית ולהשתלט עליה; והרי הוא עצמו גורש מן המפלגה בעיקר על שום שהתנגד לדיקטטורה האידיאולוגית שהטיל הועד המרכזי על אנשי הרוח שבמפלגה. כמה מעמיתיו חברי הסקציה הששית של המפלגה בפאריס גורשו עמו. מאסקולו עצמו הוא אישיות ספרותית חשובה למדי בפאריס.

ראשית קבלת-הפנים הבקרתית של הספר ותפירתו לא היה בהן, לכאורה, כדי להדאיג את המפלגה הקומוניסטית כלל. במאמר של „הומאניטא“ שעורר את המת סארטר ניתן לו לקאנאפא להזכיר רק ארבע תגובות על הספר — ויכוח שאורגן על ידי „פרווי“, ורשימות-בקורת ב„טאן מודרן“, ב„נוול נוול רווי פראנסאז“, ובכלי-מבטאה של התאגדות המורים (שבה הקומוניסטים הם מיעוט) „ל' אכול ליבראטריס“. הרשימה בעתון המורים אפשר היתה לה השפעה כלשהי, אך קרוב לודאי שהויכוח אשר נערך על ידי הירחון האנטי-קומוניסטי „פראווי“, בהשתתפות מאסקולו וכמה מחבריו, והדין בעתונות היומית הם שעוררו את התגובות שהגיעו לשיאן בהתפוצצות ב„הומאניטה“. מכיון שהקיפו הדברים חלק הגון מדעת-הקהל, ראתה המפלגה הכרח לעצמה לפעול, וצורת פעולתה היתה לאסור על כל אנשי-הרוח לדון בקומור-ניזם. בנקודה זו חש בן-הלווייה הממרה סארטר סכנה לעצמו.

„אשר רק התרפסותו תשווה להוצפתו“. אילו התכחשה המפלגה לקאנאפא קרוב לוודאי שהיה סארטר מושך ידו מכל הענין, לפי שעה. החשיבות שהיה עשוי לייחס לויתור זה מוכחת מדבריו: „לא די בסגנונית אחת להביא קיץ, ולא די בקאנאפא אחד להמיט חרפה על מפלגה. אילו גילה המאמר את קלקלת כותבו בלבד, אפשר היה לעבור עליו בשתי-קה“. אולם „הצרה היא, שה„הומאניטה“ הדפיסו בעמוד 2...“ וכאן מתחדדת נעימת הדברים לאירוניה חריפה: „אלה המנהלים את פעולותיה האינטלקטואליות של המפלגה הקומוניסטית“ נתבעים להביא הוכחות שאין בדעתם לרצוח את האינטליגנציה: „האמנם רוצים אתם להבטיח (את אנשי-הרוח) שלא יאבדו את אישיותם וייהפכו לסימני-צופן בלבד? התחילו איפוא בהצנעתו של קאנאפא מאחורי הפרגוד; הם יגלו אותו בין כך ובין כך כעבור זמן לא רב“. דיבורים מעין אלה ממלאים עמוד שלם המסתיים כך: „אולם אם ברצונכם לשכנע את אנשי-הרוח, הישמרו מהצגת הדברים בפשר טות יתרה, כי מה שיראו בין השיטין לא יהיה כר פור לה ליצירה, אלא ריקנות מהפנטת של טמטום“.

אף על פי כן, אף על פי שזרק את האולטימאטום „משכו ידיכם מקאנאפא או שתופר בריתנו“, עדיין שומר סארטר על כללי המשחק הפוליטי שלו. הוא מזהיר את מפלגת משפטי מוסקבה מפני צירופים שהם אופייניים לספרד של פראנקו, אם כי הוא מודה ש„תביעות המעשה מונעות לפעמים את האבחנות הדרושות“. הוא מייחס חשיבות רבה לכך שקולט אודרי, סופרת „טאן מודרן“, אשר אליה כיוון קאנאפא את עיקר התקפתו, נתנה ידה לכל המערכות הקומוניסטיות. כוונתו הטובה מפליגה עד כדי הודאה כי ספר שבעיניו אינו אנטי-קומוניסטי כלל יכולה המפלגה לפסול אותו „מטעמים שלה“. ולבסוף — הרי בשם כנסת אנשי-הרוח הישרים, אשר קראה המפלגה ושלדעתו הצטרף אליה באמונה שלימה, מביע הוא את מחאתו — ובאיזה תוקף!

„לא די להסכים אתכם בכל ראשי-הפרקים של מדיניותכם; עלינו לעטר בפרחים את הספרים שחיבתכם נודעת להם ולרמוס עד עפר את אלה שלא זכו. ואם גוטלים אנו חירות לעצמנו לשקול במאזנים שאינם זהים עם שלכם, מיד אנו מודחים אל שורות אנשי-הרוח המשטרתיים או הפילוסופים של ס"ט ג'רמן די פרא. כלום נטרפה דעתכם? מאומה לא למדתם? שוב רוצים אתם להקריב את בריתותיכם לעזות-המצח המטרופת השמורה אתכם לבעלי-ברית? האמנם נעלמו מכם כל הסתירות שבעמדתכם, הגלוי יות וידועות לכל העולם? ועוד קאנאפא מדבר על פילוג! ואתם מניחים לו לדבר! והריני שואל אתכם: מי הם המפלגים?“...

מתים שנים, במחולת המחנים

י. בשביס

קרות־רוח היא לי תמיד לשטות לא בחיים בלבד, אלא אף במתים. מן המפורסמות, שאין בידי להחיות מתים. זו אינה אלא בידו, כביכול. ואילו אני, יצר הרע, יכול להחזיר לבר־מינן לשעה רוח־חיים, או נפש בהמית, בלשון החוקרים, ומניח לו להתהלך בין החיים. אוי לו לזה. אין הוא לא חי ולא מת. על התחום הוא. אוהב אני לראות מת אוכל ושותה, כביכול, דואג לתכלית, נכנס לחופה, חוטא, מטעה עצמו ומטעה אחרים. משנעשה לי השחוק לטורה, הריני אומר לו: יעמוד חילק בן בילק, שוב לעפרך ואל תפתת פיתפתי ביצים. והריהו מתפרך כעפר, שכן בזמן, שתעה בעולם הדמיון, עשה הגוף את שלו: הרקיב.

פעם אחת בחרתי באברך אחד, יצ"י גד"ל שמו נקרא. למעלה משנה היה מת בין מתים. אשתו כבר נישאה בזיווג שני. הואיל ואבותיו לא היו קיימים, בנים לא הנית, ירושה לא כל שכן, וישיבתו ישיבת כרכים, בווארשה, שוב לא זכר אותו אדם. לאמיתו של דבר בחייו מת היה. ראשית, היה עני ואביון, מן הקבצנים בשבע חצנים. ועני חשוב כמת. שנית, לא היה בו ממש. פרנסת הבית עשתה אשתו: היתה תגרנית בשוק. הם דרו במרתף, שאפלולית שרויה בו אפילו ביום. יצ"י גד"ל, לבוש קרעים בלויים, חזר על בתי־מדרשות, התנמנם על ספסל מאחורי התנור. הוא היה גרץ, כפוף, בעל עינות מנומנות וזקנקן כונב של תרנגולת. הזופיצה החרורה חגורה במתניו במשיחה. מכנסיו נשרו תמיד. בראשו ביטנה של כובע וברגליו נעלים מרופטות. כך הוציא שלושים ושש שנים. אחר־כך חלה בחולי אחד, שאדם לא ידע שמו. כמה שבועות היה מוטל על הדרגש, על תבן רקוב, מכוסה בלאים ופניו מצהיבות ונפולות מיום ליום. שחרית אחת, כשהשכימה טריינה־רייצה ונטלה כלכלותיה, מוכנת ומזומנת לצאת לשוק, ראתה, שזנה ומפרנסה, עטרת ראשה, שעתידה היא להיות הדום רגליו בגן־עדן, כבר עבר ובטל מן העולם. היא הוציאה נוצה מן הכר והשיקתה לנחיריו. הנוצה לא זזה. האשה צירפה בקושי כמה זהובים להלוות המת. ויצ"י גד"ל נתגלגל לעולם האמת. הואיל ומת בערב שבת, לא היה סיפק בידי שכניו לילך אחרי מיטתו ועשו לו חסד של אמת בהול ומבוהל. אף לא נעצו בקברו לוחן עם שמו. בנוהג, אדם מישראל שמת בא אצלו מלאך דומה ושואלו מה שמך ושוקלים מצוותיו ועבירותיו. ואילו יצ"י גד"ל המלאכים והשדים שכחוהו. הוא היה מוטל בקברו חדשים רצופים ונפש לא באה ולא שאלה. באקראי שמעתי על אותו שוכן עפר עזוב ועלה במחשבה לפני לשטות בו.

— בוא ושמע, מת טהור, יצ"י גד"ל, — קראתי לו — עד היכן תרקב באדמה? קום על רגליך והיכנס לעיר. כמה מתים סובבים בווארשה, תוסיף עליהם אחד. קיצורם של דברים, האברך קם על רגליו והלך. היה לילה בעיצומו והקברן ישן. הכנסתי את יצ"י גד"ל לבית־הטהרה והוא נטל את הזופיצה והכובע והמכנסים והמגפים של שומר המתים ונכנס לעיר.

אף־על־פי שלבוש היה כקבצן בין הקבצנים, נתפחדו הבריות מפניו. שומר הלילה התחיל מכה במקלו משראה אותו פוסע פסיעה דמומה. כלבים נתנבחו. שיכור אחד, שבא כנגדו, נתפכח משהסתכל בו והתחיל מהדס וחזר. הואיל ויצ"י גד"ל לא ידע שמת הוא וכבר לא היה בביתו למעלה משנה, הלך בדרך לביתו. הוא עבר את הסימטה הצרה, שדר בה, ירד במדרגות האפלות למרתף ואחז במעקה המתנענע. בוא וראה, עד היכן הערבתי בבית־המדרש! — הימהם — טריינה־רייצה תעקרני מן השורש. הוא דחה את הדלת ותמה, שהיא סגורה על בריח. וודאי כעס גדול היא כועסת עלי! — הירהר. הוא דפק וחזר ודפק. בבת ראש שמע אנחה של איש. מה כאן? — שאל לעצמו — אפשר וטריינה־רייצה נכשלה, חלילה, בחטא? אט, הבלות! דמיון ו... בו ברגע פתח מישהו את הדלת. יצ"י גד"ל ראה בחשכה דמות איש. ולפי שעלה על דעתו שמא טעה ודפק בבית אחרים, שאל:

— כאן דרה טריינה־רייצה?

— מי הוא? — שאל קול גס של איש — מהו מבקש?
 — מה משמע? הרי אני בעלה! — אמר יציגדל תוהה ובוהה.
 — בעלה? — צעק הלה בקול חלול והרתיע.
 — מי הוא זה? — שאלה טריינה־רייצה ממשכבה.
 מיד הלכה ובאה אצל הדלת. יציגדל הכירה, בין בשיעור קומתה, בין בהילוכה.
 — אני הוא, יציגדל — נזרק מפיו.

במקום תשובה התחילה טריינה־רייצה צועקת בקולי־קולות. האיש סגר את הדלת. יציגדל עמד ברתת ובזיע. טריינה־רייצה תחילתה צעקה בקולות רצופים, אחר־כך נתאלמה, כאילו נתחלשה, אחר־כך נשתמעה לחישה והימהום ושניהם כאחד, טריינה־רייצה והאיש, התחילו קוראים „שמע ישראל“. מה כאן? — שאל יציגדל לעצמו. הוא עמד בחשכה, חיטט, חכך זקנו, קימט מצחו, אלא כל זמן שהירהר, נראה לו הדבר מופלא. ברי, אשה זו סוטה — אמר. רע ומר היה לו לפרוש מאשתו ומדרגשו ולילך ללון בבית־מדרש, או בבית הכנסת־אורחים. אלא הואיל ומטבע ברייתו לא היה תיגרתן ולא ידע כל צרכו הרמת קול, הישווה דעתו לפזר רגליו. מה אעשה? — דיבר לעצמו — וודאי כך נגזר עלי.

וברגלים כושלות ירד במדרגות וחזר.

ב

עם דמדומי שחרית, כשהיה יציגדל מוטל על גבי קרקע בקרן־זווית של בית הכנסת־אורחים, וישן, כביכול, הלכתי ובאתי אצלו בדמות בן־אדם שחור וכרעיו כרעי אווה ואמרתי לו:
 — מה לך נרדם, יציגדל? בשר ודם היום כאן ומחר בקבר ומי שאינו חוטף בעולם הזה, הריהו ככלי־חרס שנשבר ואין לו תקנה. אשתך בקישואים, אתה בדילועים!...
 — מה משמע? הרי זה חטא — השיב — החוטא סופו יורש גיהנום...
 — כלך לך, אין גיהנום! — אמרתי לו — מת אינו יודע ואינו מרגיש! לית דין ולית דיין!
 — איך אהיה קל בין קלי־עולם ואני לבוש קרעים ובלואים? — שאל יציגדל.
 — העשירים יש להם ממון הרבה. — אמרתי — צא לשוק וגנוב... אני אסייע ידיך.
 — ואם יתפסוני ויחבשוני בבית־האסורים?
 — אט, לא יעשו לך כלום...

למחר שחרית. קם יציגדל ויצא לשוק. הוא נכנס לחנות אחת, השים עצמו לקוח. ואף־על־פי שלא היו שם לקוחות, לא שאלה אותו החנוונית מה רצונו. הוא הלך ובא אצל שק שעועית ונעץ בו אצבעותיו ואילו החנוונית לא מחתה בידו על שהוא מחטט בסחורה. בבת ראש נכנסה האשה לקיטון והפקירה את החנות. הלך ובא יציגדל אצל התרכוס, פתח את המגרה, חפן מלוא חופן מאות ושילשל לכיסו. מיד שף ויצא ונתערבב בתוך ההמון.

לא היה רגע אחד והוא שמע צעקה גדולה, החנוונית צעקה, שיתפסו את הגנב. היתה רייצה ורציצה, הומה ומהומה. כל אחד ואחד חשד בחברו. עיכבו קבצן אחד ובדקוהו. ואף־על־פי שלא מצאו בידו כלום והוא נשבע, שאינו יודע כלום, היכתהו, ואילו בו, ביציגדל, לא חשד אדם.
 — בוא וראה, — אני אומר לו — מי שיש לו מוח בקדקדו, כל תאוותיו בידו.
 — מה אעשה עכשיו? — הוא שואל.

— אינך רעב?

— הן ולאוו.

— לא מעלה ולא מוריד. היכנס לבית־אוכלים וצווה לערוך לך שולחן ולהעלות עליו חלחולת, כרעי עגל, איטריות, ביצים, לפתן של גזר וכוסית יי"ש בתורת תוספת. ביציאתך גנוב מעל הקולב פרווה נאה וכובע חולדה.

אחר־כך נחזור לענין.

ולפי שלא ידע יצר הטוב, שיציגדל חי, שכן לא נכתב בספרי חיים, הניח לו ואני שלטתי בו. הוא עשה כמצווה עליו מפני. לשעה יצא, ואדם חדש הוא. אמת, פניו היו חיוורות וחלולות ועיניו שריוות בצל, כפואות. אלא כובע החולדה וצווארון־השועל חפו כמעט הכול. הואיל ונראה

כעשיר, נטפלו לו הקבצנים ופשטו יד, אלא הוא השיים עצמו אינו רואה ואינו שומע, כדרך העשירים.

— מה אעשה עכשיו? — חוזר ושואל יצ"ג גדל.

— רצונך לשטות קצת באשתך? — אני שואל אותו.

— הן, אלמה לא?

— קום ועשה מה שאצווה עליך... אני אתן דעתי, שהכול יהא כשורה.

הוצאתי את יצ"ג גדל לשוק, מקום שעמדה טריינה־רייצה על גבי כלכלה מלאה תפוחים רקובים. שלא כיצ"ג גדל החלוש, היתה זו אשה בריאה, בעלת לסתות אדומות וירכים רחבות. הואיל ויצ"ג גדל מובטח היה, שפירשה ממנו אתמול, תמה על השינוי, שחל בה. קולה הוסיף כוח, פניה צעירות. היא סיפרה עם שאר התגרניות ודרך אגב אכלה תבשיל מתוך קדרה של חרס. דומה, יפה לה זנות — הירהר יצ"ג גדל, כלומר אני הכנסתי הרהורים אלו בלבו, שכן לבו ברשותי היה. הוא הלך ובא אצלה ואמר:

— בבקשה, אשה, תפוחונים אלו בכמה?

כשהפכה טריינה־רייצה פניה וראתה אדם חשוב בפרוה ובכובע חולדה, תמהה תמיהה גדולה ואמרה:

— ליטרה בפרוטה, שלוש בשתים.

— בזיל הזול! — אמר יצ"ג גדל — אצלנו בדאנציג סחורה זו דמיה ליטרה בשלוש פרוטות.

— אי, אלו הם דמים ראויים לשמם! — קוראת טריינה־רייצה ומסתכלת בתמיהה בזר — אצלנו הכול בזיל הזול...

— מפני מה היא עושה סחורה בשוק? — שואל אותה יצ"ג גדל — כלום אין לה בעל, שיפרנסה?

— יש לי בעל עד מאה ועשרים שנה, — היא משיבה — אלא צריכה אני לסייעו.

— מה מלאכתו? — שואל יצ"ג גדל וצוחק בלבו. מובטח היה, שמדברת היא בו גופו.

— כמה מלאכות בידו. כתף ועושה סחורה בשווקים וחבתן וסנדלר במקצת. אלא משל הדיוט אומר: הרבה מלאכות ומעט ברכות.

היא משקרת. — מהרהר יצ"ג גדל — לא סוטה בלבד היא, אלא אף שקרנית.

— יש לה בנים? — הוא שואל אותה.

היא אומרת לאו.

— אלמה לא? — הוא שואל אותה ערמומית.

— זיווגי הוא זיווג שני. — אומרת טריינה־רייצה — בעלי הראשון, יהא פרוש ובדול, ימחל לי, היה חלוש וביש מזל. הוא מת לפני שנה. עם בעלי השני, ייבדל לחיים, איני שוהה אלא כמה שבועות.

יצ"ג גדל בקושי כובש צחוקו. מימיו לא שיער, שאשה תשקר במופלג ולא תבוש.

— תאמר לי קושט אמת, את מי היא אהבת יותר, את השני, או את הראשון, עליו השלום? — שבע חקירות ושבע בדיקות על שום מה? — היא אומרת — דומה, בני דאנציג

סקרנים הם.

— בנוהג שבדאנציג, חברך שאל לך, החזר לו תשובה. — הוא אומר ותמה על עזותו. דומה, מרבה ממון, מרבה חוצפה — הוא מהרהר.

טריינה־רייצה אף היא מהרהרת אותה שעה ובוולעת כף אחרונה של גריסים.

— מה לי לשקר? — היא אומרת לאחר היסוס — זה בעל ראוי לשמו והלה, אל אחטא בפתחי פי, שלומיאל היה... ימתקו לו רגבי עפרו!..

בבת ראש היא מסתכלת בפני התגר ואימה ופחד נופלים עליה. צמרמורת בצלעותיה. פניה מחווירות כסיד, קדרת־החרס נופלת מידיה ומשתברת לחרסיות.

— מי הוא? מה רצונו? — היא צועקת לא בקולה ועד שסיפק בידו של יצ"ג גדל להחזיר לה תשובה הריהי מתה, חלשת ונופלת... בין הנשים הומה ומהומה וקולי־קולות. יצ"ג גדל מתערבב בין ההמון ומפזר רגליו.

ג

בעיר הישנה בשוק. חנות גדולה המוכרת אריגים. בעלת החנות היא אלמנה. פינקל שמה נקרא. מפורסמת בחכמתה ובהשכלתה, שולטת בפולנית ובגרמנית ויוצאת בימות החול בבגדי צמר ובתכשיטים. קפלטא מסולסל ונעוץ בו מסרק של כסף. ברגליה נעלים גבוהות עקבים. שמלותיה היא מתקינה אצל חייט התופר לנשיהם של פריצים. היא חגיגנית, ירקרקת כאסתר המלכה, עיניה חדות וחטמה כמקור של עוף דורס. בדיחותיה וחיידודיה יצאו להם מוניטים בין הסוחרים.

אשה זו נתאלמנה בת עשרים וכמה ושוב לא נישאה. מה טעם? זה סודה. אין אדם מעז לשאלה. בעלה, ר' יוסף ראפפורט, היה בן עשירים, תלמיד חכם ומשכיל. דומה, לא נשתכח מלבה. גופה של עובדה, לפני פטירתו הלכה ובאה אצל מיטתו ותקעה לו כף, שלא תינשא אחריו כל ימיה.

לימים התחילה האשה פינקל חשה מיחוש פנימי. גדולים שברופאים לא יכלו לרפאה. בו בפרק אמרו, שבויזן יש רופא עושה נפלאות, מחיה מתים ממש. הניחה האשה פינקל את החנות בידי שלושת משרתיה, אברך אחד ושתי ריבות, והלכה לויזן. שלשתם קרוביה היו ויכלה לסמוך עליהם ועל ישראלים.

יצאו חדשים ונכנסו חדשים ומהאשה לא נשתמעה שום שמועה. הבריות התחילו מרננים אחריה, שכבר שבקה חיים לכל חי. עד שלא יצאה לדרך ציוותה חלק מנכסיה למשפחתה והשאר לדברים שבצדקה. שמלותיה היקרות וכלי-לבן של שיראים לכלות עניות. אף היא הניחה מעות כדי לשכור עשרה בטלנים, שיאמרו קדיש וילמדו משניות לנשמתה י"ב חודש. אף היא נר תמיד דלוק בבית-המדרש על שמה. קיצורם של דברים, אשה זו התקינה עצמה, שלא תבוא לפני בית דין של מעלה בידים ריקות. בינתיים לא ידע אדם מה נעשה עמה ורבני ווארשה אסרו לנגוע בנכסיה כל זמן שלא נשתמעה שמועה מקוימת, שהיא בעולם האמת. וכך יצאו תשעה חדשים. שפינקל כבר הלכה לעולמה היה ברור ומבורר לכל אדם, שכן כמעט שנה לא הגיעה ממנה צורת אות. קרוביה כבר בכוה והספידוה וכשהזכירו שמה אמרו: להבדיל בין חיים למתים, או עליה השלום. כמה נשים ראוה בחלום, עטופה תכריכים וביקשה מהן, שיעבירו עצמותיה לווארשה ויקברוה בקברי אבותיה ואבות אבותיה, שכן אין מנוחה לנשמתה בוויזן, שכולה גויים.

בבת ראש נשתמעה שמועה מופלאה, שפינקל חזרה. לעתותי ערב, כשישבו משרתיה בחנות והתקינו עצמם להדליק את העששית של נפט, נכנסה פינקל. היא היתה לבושה שחורים ודמותה כחושה וגבוהה משהיתה. המשרתים נרעשו ונפחדו, עד שניטל מהם הדיבור. פינקל זרקה מפיה:

— וודאי סבורים הייתם, שכבר נפטרם מענשי?

— חס ושלום! — משיב המשרת.

— מפני מה לא כתבה הדודה? — שואלת הגדולה שברייכות וגועה בבכייה.

— אם לא כתבתי משמע לא יכולתי! — משיבה פינקל בזריקת מרה, כדרכה.

היא סיפרה בקיצור, שהיתה מוטלת בבית-חולים אחד בוויזן ודחק לה עולם, אלא עכשיו יפה לה. דומה, אין רצונה לספר ארוכות בנסיעתה. היא נשתנתה. פניה נפולות ומכותמות. עיניה מסתכלות חדות ורחוקות. חטמה כפוף ומחודד משהיה. כל היום היא יושבת בחנות ומעיינת ב"מנורת המאור", אלא הקטנה שברייכות הבחינה, שאין היא מהפכת את הדף ותמיד היא עומדת במקום אחד. תמהה. נשים יוצאות ונכנסות לספר עמה ולחלוק לה כבוד, היא מקבלת אותן בפנים צוננות וזרות, כל אחת ואחת היא פוטרת בתשובה אחת: מסוכנת הייתי. בנות-תשחורת חוקרות ודורשות אם באמת אמרו, שוויזן היא נאה שבכרכים ומה נשים לובשות ומה אפנות חדשות באו לעולם, אלא פינקל אומרת:

— לא ראיתי את העיר כל צרכה. דעתי לא היתה על כך.

ד

יום אחד, כשישבה פינקל בחנות, אמת מידה מכאן, מספריים מכאן, ועיינה בעיניה

קפואות ב"מנורת המאור", נכנס יצי' גדל. אמרתי לו, שילך ויקח אריג לקאפוטה ועשה כן. הוא פתח וסיפר עם החנוונית ואמר לה, שהוא סוחר מדאנציג ואלמן.

— מאימתי אין אשתו חיה? — שואלת פינקל.

ויצי' גדל אומר לה מאימתי.

— מה לו בווארשה? — היא שואלת.

והוא אומר לה, שרצונו לבנות כאן בית של ארבע דיוטות ושלוש חצרות.

— בנין גדול כזה למה לו? — שואלת פינקל.

והוא משיב:

— אלמה לא? אין אדם בונה לעצמו בלבד, אלא אף לבנים ולבני בנים.

— יש לו בנים? — שואלת פינקל.

והוא משיב:

— זוגתי הראשונה, עליה השלום, עקרה היתה. אלא עכשיו אני עומד בשידוכים.

פינקל שואלת אותו כמה צריך הוא לזופיצה והוא משיב:

— למאי נפקא מינה? ובלבד שיתעטף הגוף.

והוא מסתכל בה בעיניו הכבויות והיא משיבה לו בסיקור-עין אילם של אישונה העכורים.

למחר אמרתי לו ליצי' גדל, שישלח שדכן אצל פינקל.

— מה משמע? הרי יש לי אשה! — הוא אומר.

ואני משיב:

— אין לך כלום. עשה כמצווה עליך.

קיצורם של דברים, השדכן הלך ופינקל לא שהתה והסכימה.

כששמעו המשרתים והשכנות בדבר, שפינקל הסכימה להינשא, תמהו תמיהה גדולה.

הבריות באים לברכה ברכת מזל טוב והיא משיבה:

— יישר כוח.

וכששואלים אותה:

— מי הוא החתן? מאין בא ומה מלאכתו?

— מי יודע? הוא בונה בית בשוק...

— מה משמע? הרי אין מגרש פנוי? — חוזרים ושואלים אותה.

ופינקל חוזרת ומשיבה:

— לדידי יבנה ברוח...

ואף-על-פי שהיא מחייבת, עיניה קפואות וחשכות. ועתים כשמתקרבות לה הנשים, דומה

עליהן, שריח מופלא נודף ממנה. הואיל ופינקל חוזרת ומעיינת ב"מנורת המאור" מניחים לה

והנשים מרננות בינן לבין עצמן:

— אין זו פינקל מלשעבר.

והן יוצאות מחנותה ברוח כבדה.

ה

משרתיה של פינקל סבורים היו, שבעלת-הבית תתקין לה מלבושי-עשירות לחתונתה,

אלא לא תפרה מלבושים חדשים. המשרתת שבביתה של פינקל הרגישה בבעלת-הבית, שנהוגיה

משונים. המאכלות העולים על שולחנה כמעט שאין היא נוגעת בהם. אין היא רואה אותה יוצאת

לקיטון לעשות צרכיה, להתרחץ, להחליף כותונת. אף אין היא מחליפה מלבושיה. המיטה

המוצעת לה בלילה, למחר היא חלקה וצוננת כאתמול. בהליכתה בחדר אין פסיעותיה משתמעות.

עתים מדברת לה המשרתת ואין מחזירה תשובה. אף-על-פי שכבר נקבע זמן החתונה,

אין פינקל עושה שום הכנות.

פעם אחת שאלה אותה המשרתת:

— היכן יישן בעלת-הבית?

— איזה בעלת-הבית? — שואלת פינקל.

— כלומר, לאחר החתונה — מגמגמת המשרתת.

פינקל מנענעת בראשה :

— הוא יישן במקום שישן הראשון...

אור ליום החתונה נראתה פינקל במיקווחה. הנשים לא ציפו לה וכולן תמהו. כניסתה הטילה, בלא טעם ונימוק, אימה ופחד על הנשים. במלבושיה השחורים נראתה ארוכה וכחושה בשיעור משונה. דמותה לא הטילה צל על הכותל. המטבלת הלכה ובאה אצלה, ביקשה לסייע אותה בפשיטתה ואילו היא העבירה עליה. היא ישבה על שיפולי ספסל אחד והתחילה מתפשטת. כולן תמהו, שגרביה קרועים וכלי-הלכן שעליה מוכתמים. גופה הערום כחוש במופלג, עד שאפשר למנות כל צלע וצלע, בקומה זקופה ירדה במעלות למים, טבלה דמומה ושהתה ארוכות תחת המים. המים לא ביעבעו בועה אחת. אחר-כך זקפה ראשה הטופח. קדקדה לא היה מגולח, לא מסופר, כדרך נשים כשרות, אלא מגודל אניצי שיער פרועים. בליל החתונה, משרתותיה של פינקל הדליקו נרות שעווה בפמוטים ובנברשות. הכלה לבשה שמלה של שיראים שחורים עם שובל ועמדה אצל החלון לשמור להחתן. יצ'י-גד'ל בא בהול ומבוהל, הביא עמו דיין וכמה קבצנים, שיצטרפו לעשרה. הכול היה כדת משה וישראל. הדיין כתב בקנה של אווז את הכתובה וסידר קידושין.

בשעת קידושין הוציא יצ'י-גד'ל טבעת מחיקו ונתנה באצבעה של פינקל, אחר-כך חטפו וסתרו את החופה והצניעו את הנקליטים מאחורי התנור. המשרתת העלתה לפני האורחים דובשנית וי"ש והם ברכו את החתן עם הכלה בברכת מזל טוב. כשברך הדיין את פינקל : אם ירצה השם לברית מילה, חייכה ופתחה פה מלא שיניים ארוכות, שחרחרות. יצ'י-גד'ל הרכין ראשו וגחך.

— לילה טוב! ליל מזל טוב! — קראו הכול ויצאו.

המשרתת היתה לה פגרה אותה ערבית והלכה לבית אמה. קרובותיה של פינקל ישנו בדיוטה התחתונה. פינקל ויצ'י-גד'ל נתייחדו.

— אכבה את הנר? — היא שואלת.

ויצ'י-גד'ל משיב :

— לדידי.

— מה לך עצוב? — היא חוזרת ושואלת.

ויצ'י-גד'ל משיב :

— מדומה לך.

— רצונך לאכול, או לישון? — ממלמלת פינקל.

ויצ'י-גד'ל אומר :

— רצוני לישון.

— אף אני. — אומרת פינקל באנחה.

היא הלכה לחדר-המיטות ויצ'י-גד'ל הלך אחריה בפסיעות כושלות. הם עברו פרודור אפל.

— ביתך מה עליו? — שואלת פינקל.

— כבר יש מגרש. — ממלמל יצ'י-גד'ל.

— מגרש תמיד יש. — אומרת פינקל חמורות.

בבת ראש הרגיש יצ'י-גד'ל, שהיא מתרחקת ממנו.

— לאן את הולכת? — הוא שואל.

והיא אומרת :

— בוא, אל תפחד.

חדר-המיטות היה רחב בשיעור משונה ודומה פרוץ בלא כתלים. רוח נשבה כמו בחוץ.

היתה חשכה שאינה מצויה.

— התפשט! — מצווה פינקל.

— צינה! — קורא יצ'י-גד'ל.

הוא ביקש לישוב על כסא ולחלוץ נעליו, אלא מישמש בחשכה ולא מצא כסא.

— היכן אתה? — אומרת פינקל.

— במיטה את? — ממלמל יצ'י-גד'ל.

ופינקל משיבה אף היא במילמול:
 — כמדומה הן.
 — איני יכול למצוא כסא להתפשט — קובל יצי־גד'ל.
 ופינקל לוחשת:
 — שלומיאל אתה.
 באין ברירה הניח יצי־גד'ל את הפרווה וכובע החולדה על גבי הקרקע. בארכובות כושלות
 השתרך למשכב. בכת־ראש מדומה לו, שבור הוא רואה.
 — מה לך מתלבט? — מהמהמת פינקל.
 ויצי־גד'ל לוחש:
 — מעין בור אני רואה.
 — מה בור? — קוראת פינקל בפחד.
 ויצי־גד'ל לוחש:
 — מדומה לי, או אינו?...
 ומשהוציא את הדברים מפיו נפל לתוך עמקות. נשתמע קול חלול, בחינת פיזור עצמות.
 — מה אירע? — שואלת פינקל.
 — נפלת, הציילוני! — מתאנח יצי־גד'ל ולשונו הולכת וכבדה.
 פינקל ניסתה לקום ולסייעו לעמוד על רגליו, אלא פרקי ידיה ורגליה היו כמשותקים.
 — אין מוחי סובל כיצד נפלת, אין כאן בורות! — היא קוראת.
 שעה ארוכה שתקו שניהם. אחר־כך קראה פינקל:
 — אוי לי, לחינם אנו משטים בעצמנו.
 — חולה את, חלילה? — מדבר יצי־גד'ל בקול כבוש.
 — יתר על כן, מת בין מתים אני...
 — אוי, שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד! — מחרחר יצי־גד'ל בחיות התמצית.
 ופינקל, האשה הכשרה, עונה אחריו:
 — ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד...

1

למחר יצא הקול בווארשה, שפינקל עם חתנה נתעלמו בליל החופה. הבריות תחילתם
 סברו, שהזוג ברח לדאנציג, אף־על־פי ששום מוח לא סבל מפני מה ברחו ומפני מי ברחו. אחר־כך
 הגיע מכתב מווין. במכתב היה כתוב, שפינקל מתה לפני כמה חדשים ונקברה בבית־הקברות
 שבכאן. אותה שעה הבינו הבריות, שפינקל החוזרת בבואתה היתה וכל אותו מעשה היה סמיות־
 עינים. אף הם שמועה שמעו, שלפני שנה מת בווארשה קבצן אחד יצי־גד'ל ושתי פעמים בא
 להפחיד את אשתו, שכבר נשואה היא בזיווג שני. בכל בתי השכונה בדקו את המזוזות. עשרה
 הלכו על קברו של יצי־גד'ל, ביקשו ממנו מחילה והשביעוהו, שיגוה על משכבו ואל יבוא
 להטריד את הבריות. וכדי לפייס את המת הציב לו קהל מצבה. ויצי־גד'ל, שיצא מן העולם
 בלא שם, נתפרסם במיתתו. וכשילדה אשתו לשעבר, טריינה־רייזה, בן זכר למזל טוב, קראה שמו
 על שם בעלה הראשון — יצי־גד'ל.

יצי־גד'ל ופינקל לא עליהם בלבד, נאמר כאן: מתים שנים, במחולת המחניים. לפרקים
 אני עושה מעשה ליצנות כגון זה. העולם מלא מתים. החובשים כובעי חולדה, ולובשים זופיצות
 ופרוות שועל וגלימות קטיפה ועושים הילולה וחינגה בעולם הדמיון. שמא שכנך ושמא אשתך
 ושמא אתה גופך מת?... התר מעילך! אפשר ותחת טלית קטן עטוף אתה תכריכים...
 עברית: מ. ל.

פרישמן המספר והמשורר

אברהם קריב

ה. גידולי מדבר *

הריחוק האגדי סובל גם את השיעור של „אלף אלפי פעמים“. תורפתו של מספרנו היתה לה פה עדנה. אנשי הסיפורים האלה שוב אנשי שגיון הם, אולם שגיונם אינו מתגולל לשגעון אלא עוטה הילה של שירה, וההיפרטרופיה מתעלית לאפס תיאווה. הסיפורים האלה ודאי בחזקת אמנות הם. אולם המושג אמנות איננו שם המפורש המטהר את הכל. רוח טהורה איננה נושבת עלינו לא מן המדבר של פרישמן ולא משירת האהבה אשר יצק בו. לא ממקור שיר השירים שקויים סיפורי אהבה אלה. אהבה זאת, העולה פה מן המדבר, רשפיה רשפי אש, אך לא שלהבת־יה. דומה, איזה כוח כביר וזר, כמין דיבוק לא־אנושי, בא לשכון בבשר־רו ודמו של אדם ושורפו מתוכו. כמוה כרוח מדבר אשר אבדון עמה. ולפני בוא האהבה המדבר־רית הגדולה הלזו, מרצדת במדברו של פרישמן ההפקרות הגדולה — מרצדת ו„משחקת“: „והנערה לא השיבה פני איש, את כולם הקריבה אליה יחד, את כולם, את כולם ולא מנעה מאיש את חסד נעוריה — והיא רק משחקת בקול גדול. — ואת נעריה החליפה יום יום כאשר יחליף איש את הכתונת אשר לבשרו — והיא לא שמה לב. כחתול השחור אשר בערבה וכאנגורה הלב־נה דבקה עם בן מינה ככל אשר יבוא לפניה, ולא ידעה רע ולא ראתה אוון — והיא רק משחקת בקול גדול. — ואולם בהיות הלילה בתרה לה ממאהביה את אשר תבחר, וילכו אחריה גם שנים וגם שלושה — והיא לא תשים לב. כזא־בה אשר במדבר רעבה לטרף — והיא רק משחקת בקול גדול“. המספר משחק בהתפשטות גדולה, הנערה משחקת בקול גדול, נערים ונערות ביש־ראל קוראים בחשק גדול, ומורים ממליצים בהתלהבות גדולה: אמנות! כן, כל עוד עינינו ב־תחום האמנות לא לפרי כי אם לפרחים, ייראו הסיפורים הללו כדברי הפז. למה דומים סיפורי האהבה הללו? לפרחי פרג לוחטים, אך אל נשכח כי גידולי מדבר הם, ולהטם הזר צופן מיצי רוש לבני־אדם מן הישוב.

ועוד עלינו לשהות במיוחד אצל הסיפור „בהר סיני“. שמו מעיד כי ענין לנו פה לא עם המדבר ואהבותיו בלבד, אלא גם עם אותו ההר, ששיאו מתרומם מתוך המדבר על פני כל הדורות. אבל נביח לעת עתה את ההר ונתחזה תחילה בשושנת ה־

בכל סקירתנו הארוכה עד כה עדיין היינו שרויים מעבר לתחומה של ספרות. ראינו סופר מהיר, העמל ועמל לבנות יש מאין, וחלקו מכל עמלו — אין, אך אין אחד נתבלבל תחת ידו. הנס הזה קרהו כשהתחיל הופך בימי נודדי ישראל במדבר. כיצד קפץ פפיצה גדולה זו — סודו הוא. אך חוש נכון הוליכו אל המדבר הקדמון. עט הגוומה אשר בידו מצא שם לפניו מרחבי מחיה, ושם נודעה לו פריחה קצרה אשר לא פקדתו בעור לם הישוב.

בעצם הדבר מתחלקים סיפורי המדבר שלו לשתי קבוצות: האחת כולה לירית וסובבת על ציר האהבה, והאחת גם עוקץ סטירי בה, וצירה — חוקי סיני. לכאורה שני נושאים שונים הם, אשר לא קרבו זה אל זה. אפס אהבה זו, שפרישמן קור לע לה את זריו, ורוח סיני — שני הפכים הם, והניגוד שביניהם הוא המרכז הטמיר של כלל הסיפורים האלה.

ארבעת סיפורי הקבוצה הראשונה („מחולות“, „נחש הנחשת“, „עיר מקלט“, „בהר סיני“) — ארבע ואריאציות הן של אהבה קדמונית, מדבר־רית, העזה מן החיים ומכל אשר ברא הבורא בעולמו. ואכן, בכל אשר יצא מתחת ידי פרישמן אין כסיפורים האלה לרוך ולעזו וללהט. אמנם להט הסיפורים האלה נוצר גם הוא בלהטי הגוֹר־מה והאפקט, אך הם ניפלו בזה שהפעם אין המס־פר מפריח יונים משובך של זכרונות בדויים, כי אם מחגוי הסלעים של מדבר קדומים. רדיפתו תמיד אחרי הגילוי המוחלט של כל נושא ונושא שהיתה רדיפת קדים, מצאה עתה את הנושא היאות, נושא האהבה, שעליה כבר כתוב בשיר השירים „עזה כמות“. והנושא היאות מצא לו את קרקעו הטבעי, כביכול, קרקע של זמן ומקום, שאין לחוש האמת המקנן בתוכנו שליטה עליהם. מי יהרהר אחרי המספר בהרחיקו עדותו לאמר: „ובימים הנפלאים ההם היו עוד השמים חדשים וכחולים אלף אלפי פעמים מאשר הם עתה, וה־אדמה היתה עוד רעננה וירוקה אלף אלפי פעמים מאשר היא עתה וגם האהבה היתה חזקה ועזה אלף אלפי פעמים מאשר היא עתה“ („מחולות“).

הדברים המסופרים בחומש. מעמד הר סיני דפק בחוקה על שערי גן עדן! ברור כי בהתנגשות הזאת אין המספר עומד מנגד. פיו ולבו עם שתי הנפשות הנאהבות, שמהומת אותו ההר פרצה אל אשנם השאנו. נביא איפוא את הקטע הזה כל-שוננו, כי פרטיו מצטרפים לחשבון גדול:

„ויום אחד בבוקר והנה רעש גדול מסביב כרעש שעטת אלפי בני אדם — ומושי ופועה השתאו מאד. מי זה ערב את לבו להרוס לבוא עד פינתם השוקטת ולשדד את רבצם החבוי ולהתריד אותם מאשרם ואהבתם? — וכאשר יצאו פתח המערה וישאו עיניהם, והנה עם רב ועצום חונה נגד ההר.

אז שמעו דבר זר ונפלא מאד: תורה נתן פה לעם הזה וחוקים ומשפטים... ופועה ומושי לא הבינו דבר. למה זה תורה? למה חוקים ומשפטים? — כמו בוז שכן על שפתי שניהם.

...והתורה תכבוש את כל העולם אשר מסביב — ופועה ומושי שמעו ויהי כל הדבר עליהם למעמסה גדולה. למה תהיה תורה אשר כזאת לשים חכים בלחיי האדם ולמה לא יתנו לעצם החיים להיות כאשר הם ובאשר הם? — כמו לעג עלה על שפתם. לו רק לא תבאנה כל הקטנות האלה להפריעם מעט מתוכן חייהם הגדול!

ותחילה אמנם נשמר עמם תוכן חייהם הגדול, כי בהיות הקולות והברקים על ההר, כורע הנער לרגלי הנערה, ובהשמע קול הדיברה הראשונה לוחשות שפתייה: „ייפייפית מני אדם!“ ובהשמע הדיברה השניה לוחשות שפתייה: „אהבתך מכל בנות הארץ!“ וכו' — דיברה כנגד דיברה. לא לחינם גם גיבור הסיפור נמשה מן היאור ושמר מושי. דומה, לא יכריע משה את מושי. אך סוף סוף, אשר יגורו השניים בא להם. העם נסע מן ההר, והם נשארו לבדם, אך הם לא היו עוד כשהיו. צלו הכבוד של מעמד סיני בא ורביץ עליהם. כמו בחלום פרעה בלעו „הקטנות“ את „תוכן חייהם הגדול“ — „וששונם סר מהם עד עולם.“ בסיפור הזה אין מות בעקבי האהבה המדברית, אך האהבה עצמה, הגדולה משמים וארץ, מתה עקב רעמי סיני. אדם וחיה נטרדו שנית מגן עדנם. התורה ירשה מקומם של „עצם החיים“! זהו האקורד העליון של מחזרות סיפורי אהבה אלה. לה. האיש פרישמן, שקצהו האחד נעוץ עדיין בשׁ לוליותיה של ההשכלה, קצהו האחר כבר טובל באפיקים חדשים אשר מקרוב גאו. בסביבי הר סיני ינוע ותורת ניצשה בלבו. לא לחינם נזדרז

עמקים — בסיפור האהבה כשלעצמו. זו אהבת הא־הבות שיצאה מתחת ידי פרישמן. כל מה שהיה מן העוז במכחולו וכל מה שהיה מן העדנה בשפ־תו הושקע באהבה זו. מספרנו כתב הפעם את שיר־השירים שלו. אפס בשיר־השירים שלו כתוב לאמר: „כל העולם אשר מסביב היה בעיניהם כלא היה ולא נברא. השמים לא נחשבו בעיניהם בלתי אם ככל אשר היה להם דבר עם אהבתם, והאדמה — ככל אשר דרשו מעמה מעט אוכל או מעט טרפי פרי להחיות את נפשם, ומקץ רגע שכחו אותם ויזכרו רק את נפשם לבדם ואת אה־בתם הגדולה. — ויש אשר חרה אפם כי יש שמש בשמים והוא יהיה להם לפעמים למפריע, ויש אשר עבר עליהם רוח קנאה כי יש נשמת חיים על פני האדמה גם עוד מלבדם, ויש אשר התמרמרו כי יש עץ ושיח שדה וצפור בשמים ואבן וגרגר חול גם חוץ מהם, וכל אלה יהיו לר־געים לשטן להם ולבדידותם ולאהבתם ולחיייהם. למה זה ברא אלהים את כל אלה? למה לא ברא רק אותם שניהם לבדם?“ האהבה הגדולה הזאת, שפרישמן מתארה כשיא רגש האהבה בכלל, אינ־נה איפוא מרחיבה את הלב עד להכיל את כל העולם בקרבו אלא היא מצמצמת את הלב ומכ־וצתו עד שעולם ומלואו נדחקים מתוכו ונעשים סרח עודף ומיותר! כבר ראינו לעיל אצל מספרנו מעין זה באהבת הורים, שאשה מברכת בלבה על אבדן בעלה בשביל שהיא לבדה תוכל לאהוב את בתה („ביום הכיפורים“), ושאהבתו של אב ליתומתו הקטנה גדולה כל כך, עד שרוח קנאה לובשת אותו כשהבריות רואים את פניה וקוראים בשמה („הזכרת נשמות“). אותו הקו הולך ונמ־שך עד הלום, אך בסיפור דגן אין זה בגדר סילוף הפסיכולוגיה האנושית, אבל הסילוף הפיוטי גדול מאד. בפסוקים כמו „למה זה ברא אלהים את כל אלה? למה לא ברא רק אותם שניהם לבדם?“ ביקש פרישמן להאדיר את אהבתם של הנער וה־נערה ורק המיך אותה ועשאה צרת־לב וחדלת־בינה. מיעוט שיעור־קומתו של הרגש הגדול בא מחמת מיעוט שירה. כנפי אמת של שירת אמת לא היו לו לפרישמן גם כאשר הליבש את שפתו עדנים וכאשר היה עטו מקוטר סממני שירה.

מכל מקום מתכוון המספר לתאר את מרום האהבה — לפי תפיסתו — ואת מרום האושר, שה־יו מנת חלקם של שתי הנפשות אשר בסיפורו, נער ונערה, כעין מהדורה חדשה של אדם וחיה בטרם גורשו מגן עדן. והנה, בהיות השנים חו־נים במערה שבה, נתרגשו פתאום על סביבם

הטוב שניתן לנו ב"המקושש". מלבד מסכת משפ"טים כלולה בו גם מסכת שבת. על מהותה של השבת, התופסת מקום גדול כל כך בעולם ישראל, למדנו מה שלמדנו, ועדיין לא למדנו כל צרכנו. אך בא דוד פרישמן והסיר בעטו הקל את הלוט הכבד מעל השבת, ופתאום נגלו לפנינו מוצאה ומשמעה כאחד. "והימים — יספר המספר — ימי ממלכת הכהנים החדשים אשר קמה זה לפני שבועות וחדשים אחדים בסביבי הר סיני, והיא עוד נעה ונדה ולא עמדה עוד הכן, ועדת כהנים ונשיאים, פקידים ושוטרים התאמצו כל היום ויהיו מבקשים תחבולות תמיד לבצר אותה ולתת לה תוקף". אך לא הועילו כל התחבולות, העם עמד מנגד, "וימשוך בכתפיו". ואז הוחל בדרך חדשה: "ביד חזקה ובשבטי ברזל ובענשים קשים", ויום העבירו קול קריאות חדשות על חוקים חדשים. ופתאום והנה חוק חדש: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש, שבת שבתון לה, כל העושה בו מלאכה יומת". וכוהן צעיר הוסיף את האיסור להבעיר אש בשבת. וכוהן כבד־בשר בא והוסיף בקולו העבה לאמר: "אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני ובין בני ישראל לדורותיכם" וכו'. והנה בא איש מבני הלויים, צהוב־שער אבל ענוג ומפונק — האסטיט של הימים ההם — והוסיף גם הוא: "ושמרו בני ישראל את השבת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי עי שבת". יום השבת הוא אפוא לא יום מנוחה וקדושה, חמדת ימים, כאשר חשבו כל הדורות מישראל ברוב בערותם, אלא יום גזירה מעצם ראשיתו, המצאת זדון של כוהנים ולויים עבירי בשר ודקי בשר, שכל מגמתם היתה לבצר שלטונם על העם, ולפיכך הוסיפו אזהרה על אזהרה — חח על חח! מעולם לא יצאה השבת מחוללה ומפוגלה כאשר יצאה פה מתחת ידי פרישמן. דומה, הוא נוטל את האבנים שנסקל בהן המקושש וסוקל את השבת.

כדוגמת "המקושש" עשויים גם יתר סיפורי הקבוצה. אימנם אחד לכולם. החוטא הנושא ענשו הוא בר־לבב וישר־דרך ושופטיו המה הרשעים, ועצם החוק שבידם יסודו בודון ובמרמה. הנה, למשל, אשה תמה וטהורה כמלאך אלהים, שבגלל אשר לא נענתה לכוהן, שתבעה לדבר עבירה, נת־נוה לסוטה והשקוה את המים המארררים, ובשעה שהיא מוציאה את רוחה הטהורה עומד הכוהן שי־דו היתה במעל ונושא כפיו לשמים ומצדיק עליה את הדין ("סוטה").

פרישמן לתרגם לנו את סרתוסתרא, עדיין לא הושם לב עד כמה מהלכת בת קולו של ניצשה בספרות העברית וכמה ניוונו מכוחו ומכוח־כוחו מניפי דגל המלחמה בגלות, שנתארכה גם אחור־נית עד סיני!

הסיפור "בהר סיני" הוא הבריה התיכון של כל מחזור הסיפורים אשר כתב פרישמן על רקע המדבר. המוטיבים של שתי הקבוצות ננעצות פה אחד במשנהו ומשאלים זה לזה ממשמעותם. אנה באה האהבה הגדולה, אנה בא האושר הג' דול, ששון־החיים הקדמון? התורה אשר ניתנה בסיני היא היא שהניסה את כל אלה, ושמה במ' קומם חוקים ומשפטים. אך פרישמן לא אמר די בהנחה הזאת. הוא חרז מחרוזת שניה של סיפורים, הבאים להראות לפנינו, כמה נעים פניהם של החוקים והמשפטים הללו. לא בקוצו של יוד עוסק פה מספרנו, אלא בקוצי סיני בכבודם ובעצ' ממ, כביכול, ששיעור גדלם בכל סיפור וסיפור כקורת בית־הבד. לא פרישמן האסטיט נותן פה קולו, לא האיש שביקש לרפא את עמו בליריקה, אלא כמעט אחד שהצדק אזור חלציו מדבר משפ"טים עם משפטיה של תורת משה. ארבעה סיפורים ממין זה כתב פרישמן, וכולם זועקים עד השמים: עוול, עוול, עוול!

שמים בקשו רחמים על משה ותורתו מפני חמת עט־המספרים של דוד פרישמן!
אבל נחזה בסיפורים עצמם.

אחד מהם שמו "המקושש". הדבר מסופר בספר במדבר הישן, ופרישמן חידש צורתו בספר "במדבר" שלו. מקושש־עצים הלזה מי הוא? איש מדלת העם, אשר בביתו אין כל ואשתו צמודה למשכב ופעוטותיו נשרפים במחלת החר־חור ודבר איסור מלאכה בשבת לא ידע כל עיקר, והוא יצא לתומו לקושש מעט עצים בשדה בשביל להחיות את נפש חוליו באזוב מבושל במים. והנה איש חלכה זה נתפס בקלקלתו, שלא ידע מה היא. העברייין היה עלוב כל כך, עד שאפילו מקרב השופטים נשמע קול לשלחו לנפשו, — ולא, חלילה, בשם האמת והצדק והישר, אלא כך הם דברי המליץ הטוב: "הן לויתן לא העלינו הפעם בחכה... אך האיש הידוע לנו גם הוא מן החומש, פנחס בן אלעזר בן אהרון הכוהן, קפץ וצחק: "לא!" ובשם ה' ובשם משה" חרץ על המקושש משפט סקילה למען יהיה "לאות לבני מרי", והמש" פט הנה הוצא לפעולה, ככתוב בתורה. אלה פני הכהנים והשופטים והמשפטים מיום שהיתה תר־רת משה לחוק לבני ישראל. אך עוד לא זה הלקח

כה שופעת רוש ולענה! מוחזק הוא פרישמן ללוחם בבטלנות ספרותית ובמליצה שדופה וכיור צא באלה. לא, כספרות העברית בכללה, בקטנות החל ובגדולות כילה. הוא הפליג את עטו למדבר לא למען האהבה הגדולה בלבד — שם נכונה לו המטרה הגדולה לחציו. איש לפניו בסופרי ישראל לא משח את חציו ברעל אשר כזה, איש לא הרחיק קלוע ממנו — עד להר סיני!

בשער ספר „במדבר“ כתוב: מעשיות תנ"כיות — ואינן אלא העויה נרשעת כנגד התנ"ך.

סיפורי-פולסתר אלו כלולים בתכנית הלימודים של בית-הספר, מורים ומחנכים ממליצים עליהם בכל עת, בני הנוער בולעים אותם בכל פה, — ואתרי כל אלה מעמידים רבים פני תם ומתפלאים.

מאין הזלזול בכל ערכיה של תורת ישראל?

במחרוזת הסיפורים החגים מסביב לסיני ולחוקי סיני, כמעט נעדר האיש ששמו מעוטו בכל הדברים שנעשו פולסתר בסיפורים האלה. אפשר רגש של יראת-כבוד כלא את עטו של מספרנו מלגעת גם אל האיש משה. אך במאמר-ביקורת על מחזהו של קארל האופטמן „משה“ כתב פרישמן לאמר: „איך לך אמך ואיך לך חוזה, שלא ניפץ כבר מוחו על הסלע הזה. כמשוך האור את הזכובים כן ימשוך „החומר“ הזה את כל עושה באבן, בתמונה או בספר. כולם, מאז ומעולם, באו חרדו אליו, ניסו את כוחם במלואו או נגעו אליו באצבע קטנה — ונענשו.“ ופרישמן מן המספר קיים את דברי פרישמן המבקר והק"ד דיש למשה סיפור אחד ושירים שניים. הסיפור שייך לסיפורי המדבר ושמו „סיני“, וזה ענינו בקצרה: לעדר אחד היו שני רועים, ובהיותם יחד בהרים נמלטה עז מעדרם. הלך אחד הרועים לבקש את העז ובינתים צלל רעהו, הוא משה, בדמיונותיו. וכאשר שב אל אהלי מחנהו סיפר לעם כל מחנות סיני אשר דלה מדמיונו, „כי היה האיש משורר“. תיתי לו לסופר יפה-הרוח שהכתיר את משה רבנו בשם משורר. כמה משוררים התהלכו אז בחוצות וארשה וערים אחרות וכולם היו תלויים במאמר פיו או בעקימת פיו של דוד פרישמן, והנה זה האיש משה זכה לפניו. אמנם היו למשה תארים אחרים, כמו איש-האלהים, אדון הנביאים, אך בספירתו הספרותית של פרישמן היה התואר העליון „משורר“, וברוח-הלב העניקה גם למשה! (אגב, במאמר על אוסקר ויילד מספר פרישמן בהתפעלות שהוא, ויילד, עושה את הנוצרי למשורר. גם בזה יצא איפוא בעקבותיו של גדול...)

והנה עוד סיפור — „סורר ומורה“. שוב לוקח המספר חוק שבתורה ונותן תמונה של דרך ביצור עו. הנדון הזה מי הוא? בן פלאות, סגולות המין האנושי, משורר וחווה ומוכיח בשער ורב את ריב העניים והעשוקים מיד אביו הנשיא ומיד כל נשיאי העדה, כוהניה ושופטיה וגם מיד משה (!). „לא היה נביא אשר ייטיב לדבר ממנו ולא היה לב אשר יחוש מכאוב יותר ממנו — כרוח הסוער על פני הערבה הגדולה היה, ואולם לבו היה כמו שמש, מלא חום ורוך ומרפא“. ק"י צורו של דבר, לפי המסופר — ולפי דרכו של המספר — לא היה מן העולם ועד העולם איש עומד על משמר הצדק והיושר בצורתם המוחלטת כגיבור הסיפור הזה: ועליו יצא משפט מוות בחזקת סורר ומורה מפני שהוקיע מעשהו של כוהן אשר לקח לו, בתוקף חוקי משה, את הצמר והבשר של כבשת אלמנה עניה! אי, החוקים הללו! ואגב, סורר ומורה זה איננו כולו פנים חדשות. קצתו מזכיר לנו את קורח ועדתו לפי הרחב הענין במדרשים. הטענות המובאות שם מפי קורח הן טענותיו של הסורר ומורה, אלא שאצל מספרנו הוא הצדיק ולא בעלי דברו, וב-תוכם גם משה!

והנה גם מעשה ב„עגלה ערופה“. תחילה מע" לה פה המספר לפנינו שכרוך-דמים של כל עדת ישראל. „את חמשת מלכי מדין תפסו חיים וית' עללו בהם כל הלילה. וכבוא הבוקר תלוש ויהיו תלויים עד הערב. אז פשטו על כל הנשאר מן המלחמה, על כל זכר באדם וישמידום ויכום ולא השאירו אף אחד. ואתרי כן באו אל הערים העזור בות שיכורים מדם וישתערו על כל בית ועל כל מסתור ויסחבו את יתר הפליטה מכל מחבוא — את כל חולה מערשו ואת כל נחשל מפיתנו ואת כל זקן מרבצו וישמידום.“ ורק כאן מתחיל עצם הסיפור. ישראלי מגושם אחד הביא לביתו נערה מדיינית קטנה להיותה לו לאשה. והנערה, אשר אביה ואמה וכל בני משפחתה נשחטו לעיניה, התקוממה למציקה ככל אשר עמדו לה כוחותיה הרפים, וסוף הלכה והשליכה עצמה לנהר. על גייתה אשר נפלטה מקיימים במעמד כל העדה דין עגלה ערופה (!). והכוהנים והזקנים קוראים: „ויינו לא שפכו את הדם הזה“, ככתוב בתורה, „והכהן הגדול לוטש את עיניו למרום ושפתיו תאמרנה: כפר לעמך ישראל אשר פדית ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל!“

כך לועג פרישמן לחוקי סיני, כך הוא הופך קערתו של כל חוק וחוק על פיה, והקערה ההפוך

בפי משה רבנו בתורת צוואה ליהושע! אמנם כתב זאת, כפי הנראה, בימי נעוריו, אבל אל נשכח כי בשחר נעוריו כבר התאמר פרישמן להיות מורה-הדור ונתחיל לעשות שפטים וסדרים בספרות העברית. „הפואימה האפית“ הלזו אף נאספה אל כתביו שהופיעו לעת יובלו. על דעת בעל היובל ועל דעת הקהל נכנסה איפוא לארון הספרים העברי. גם לא שמענו כי התריע מי על הדבר הזה. המתריע בדורו הלא היה דוד פרישמן, הוא ולא אחר, ומי יתריע כנגדו?

ו. ברקיע השביעי ובארץ צלמוות

1

הצצנו בזה דרך אגב אל כרך השירים אשר בכתבים המכונסים של פרישמן. המשורר פרישמן פותח ספרו בשיר-הצהרה בן י"ג בתים, שיר ביטול ובוז, שיר הסתייגות מכל וכל, לאמר: לא אלך עמם, לא אלך! דרכיהם לא דרכי ונשוא לא אוכל להגם וניבם ושיחם ושיגם, וסבול לא אוכל ארחם ורבעם וכל הגיגם, נביאיהם לא נביאי, מלאכיהם לא מלאכי. ובבתים הבאים מוסיף ומבעט בעל השיר בעדת הגמדים — כל בני דורו, כנראה — ובאלם ובמשיחם, ומכריז ברמה כי לו אל מיוחד, הבער בלבבו, וכולי וכולי. אלהים בשמים ידע, באיזה חביון-שפירי שבכתבו מסתתר אלו המיוחד של פרישמן. גם לא יעלה על דעתו של שום בר-דעת לבקש אצלו אלהים חדשים. את כל ההכרזות הללו אפשר לפטור בשורה אחת משיר זה גופא: ואני גמדים אשנא אם עושים כענקים. אך כשם שביקשנו בכרכי סיפורי סיפור הראוי לשמו, כן רשאים אנו לבקש בספר השירים מעט שירה הראויה לשמה, ובמדור הקרוי „ליריקה“ — מעט ליריקה הראויה לשמה. אך מה נעשה ובמקום זה אנו מוצאים שיר על קוראור שהתאהב בשושר נה, אבל, מעשה שטן, באו רוחות „הולכי רכיל ופושקי שפתים“ ועוררו מדנים בלבותיהם של שני הנאהבים והכל נגמר בכי רע, — ועוד מיני שירים כיוצא באלה. כבר נשכח מן הלב, שהיינו דרדקים כאלה בשירה, אולם מי פילל שהאיש פרישמן יהיה אבירה של דרדקות זו?! ולכאורה, הלא קשה להכחיש שהיתה ברוחו נימה לירית. אך כמה בגדה בו זו דוקא בתחום הליריקה! משל למי שמסלסל כל היום קטעי תפילות, ורק בשעה שהוא עובר לפני התיבה גרונו ניחר עד לחימלה. יתר על כן, אפילו חן סגנונו עזבו בבואו לשיר בשירים. באחד השירים קורא

אפס מלבד הסיפור יש לנו מעטו של פרישמן, כאמור, גם שני שירים על משה (הלא כה דבריו: „כמשוך האור את הזבובים“ וכו'). בשיר קטן אחד עושה משה של פרישמן ביומו האחרון את חשבון חייו והוא חשבון של גרעון גמור: עינו לא כהתה ולחו לא נס עוד, אך לבו מה חלל" — — — ונאנח האיש הגווע: הוי אלי, לחנם חייתי! כל ימי לעמי עשיתי, עשיתי — — — ומאום לא עשיתי.

סך-הכל זה של חיי משה דומה מאד לסך-הכל של פרישמן עצמו, הפוסק את פסוקו באחד השירים: „דמדומים היו חיי“. סוף סוף, הלא שניהם, גם משה וגם פרישמן, משוררים הם! הסיפור „סיני“ והשיר הקטן „משה“ נכתבו בזמנים שונים ואין כל קשר ביניהם. ובכל זאת רב הקשר, כי תכונה אחת גלומה בשניהם: צרות-נפש המעיילת בקופא דמחטא שלה את הנשגב מבינתה ומתפיסתה. אך מה אלה לעומת משה השלישי בשיר „שתי קערות“! ביקש פרישמן להביע את הרעיון החדש שבעולם הזה מצליחים לא בעלי חלומות והזיות אלא רשעים ועריצים ורודפי בצע. ומי, אליבא דפרישמן, מטיף את תורת ההצלחה הזאת? — משה רבנו! הוא המצווה צוואה ליהושע שלא יהיה מן השור טים בעולם הזה. והנה מקצת מן הלקח הטוב של משה ליורשו ותלמידו:

עבור את הירדן, הן עם זה עם סכל
ותהי לו לרגע למושל —

ובדרך החוקה ובלבך החזק
הן תשכיל להכביד את עולם
והיו לך עבדים עד העולם
וילקו רוקך.

ואולם בן מקשיב! את קערת הזהב
אל תשכח יקירי, הקערה
עם שקלי הזהב הנוצץ,
ובחר נא, הוי בחר נא הזהב — אז תדרך
בגאווה על ראשי הדלים! — —

ב„פואימה“ הזאת קמ"ד חרוזים והיא כלולה במדור „אפיקה“ של ספר שיריו.

לא על אפסותה של „היצירה“ הזאת אנו מדברים הפעם. אפסות זו איננה יקרת-מציאות בגבולו של פרישמן. אבל מאריה דאברהם, עד היכן הגיעה ההפקרות הספרותית אצלנו, שיכול סופר בעמו לשים דברים משוקצים כמו אלה

נולדה פתיחת השיר, עד השורה הנזכרת: „הנה אלהים אלהי צבאות!“ ודבר הלמד מאליו שכאן מתבקש גם ציור. ואף אין הדבר קשה ביותר. לכך הלא כבר יש בתורה ובנביאים דברי ציור מן המוכן, כמו „לבנת הספיר“, תרשיש וחשמל, וכשהמשורר עוד מוסיף משלו „עבים אדומות, עבים עולות ויורדות“ — התיאור שלם ומושלם. וליתר נאמנות בא אחרי התיאור דיבור חותם: „ככה שם יושב אלהים אל הכבוד“. ממש ככה! וזהו הטוב שבשירי פרישמן. משיר זה ואילך כבר מתחיל המדרון הגדול.

והנה שם קצת הלאה עוד שיר על אלהים. והפעם כבר אין המשורר „נופל ארצה ומשתחוה וכורע“, אך פה יש נפילה אחרת, טבעית יותר לבעל השיר: נפילה מאותה נימה רמה למראית עין אל הפיליטוניות הנמוכה ופושקת-השפתים, כאילו כל שיניה שינים של חכמה הן. וככה פותח השיר:

עוד נער היית, אלהים, וצעיר וחסר-נסיונות
ובחול עוד אז שעשעת ובעפרות האדמה
וצעצוע לך עשית: בן-אדם עם נשמה —
והמשורר מתחיל לדבר אל היוצר כדבר אל
נער שסרח ושוחר למוסר אזנו:
הישחק בשכין ילד? אם בהרמש נער קוצר?
וביחוד זו הנשמה שנפחת באף עפרך,
את זו לא תבין כלל — — —

כמה רחוקה לכאורה זולות עלובה זו מהשיר „משיח“ — האמנם יד אחת כתבה את השירים השנים? אך לאמיתו של דבר היא מסתרת גם שם. כי מי שכותב מעשה עדי-ראיה: „ככה יושב שם אלהים אל-הכבוד“, עשוי לדבר עם כביכול גם בנוסח השיר הזה ובנוסח שדיבר פרישמן עם צעירים שהביאו לפניו חיבורים ל„בית הרייז דקציה“.

2

בשמים שבעה כרובים
דם כחלומות, חיש כזובים.
סופרנו פרישמן, שידו עשתה כל הגדולות
אשר ראינו בסיפור ובשיר, לא הניח ידו כמובן
גם מן האגדה. אך לא את בן-המלך ובת-המלכה,
לא את הפיה הטובה או את הפיה הרעה אתה
מוצא באגדותיו. בעל-אגדה יהודי שכמותו איהו
לו את עולם המלאכים. דומה, ככר-בית התהלך
בו וידע כל מבואלי ומוצאיו, עד שנקל היה לו
לספר על מלאכים מאשר לספר על בני-אדם.

פרישמן המשורר: „אלי! ההפרזתי להאמין בי ובשירי?“ — אם אמנם האמין בשירו, הפריז מאד.

אך מצוין ספר שירים זה בקו אחד שבו. משוררנו לא מצא סיפוקו בתבל-ארץ, כרוב המשוררים למיניהם, גמדים וענקים גם יחד, אלא ממש מרקיע שחקים. לא רק משה רבנו ולא רק המשיח ניתנו ענין לשירו, אלא הוא מגלגל במלאכים ונוטק עד לכסא הכבוד ומגיע גם אל כביכול בכבודו ובעצמו. וכדאי להתבונן מעט להליכותיו של פרישמן המשורר במרומים.

בשעתו ולא בשעתו קנה לו פרסום השיר „משיח“, שאמנם הוא כתוב בסגנון גבוה ובמעוף פיוטי. תכנו הלא ידוע: משיח הכבול הורס לנתק את כבליו ולחוש לישע הנעשקים והנדכאים, ובעל כרחו הוא נשאר מרותק למקומו, כי שעתו טרם באה. אך פתיחתו של השיר היא למעלה מן המשיח. והנה אנו קוראים בו שורות אחדות וחלחלה תאחזנו. שם מסופר בגוף ראשון כדבר רים האלה: „ — — נפתחו השמים ושטף אור גדול נבקע לי פתאום / — ואני נופל ארצה ומשתחוה וכורע / הנה אלהים אלהי הצבאות!“ — כולי האי?! הגם פרישמן בבניאים ומחזות שדי ראה? לא, איש לא יחשוד בו כי ידע בחייו שעה של גופל וגלוי-עינים. הכל יודעים, סופר האיש ומלאכתו ליד שולחנו, ובאותה הדיו ובאותה קלות-העט שנכתב אתמול אחד הפיליטור נים הפזיונים, נכתבו גם השורות האמורות, וכל תכליתן — תפארת המסגרת. שכן כבר העירו, כי עיקר רעיונו של שיר זה נמצא אצל היינה⁶). ופרישמן, כדרכו במלאכת הסיפור, נטעו בתוך מסגרת של חזיה אישית: הוא הוא, כותב השיר, ראה את המשיח באזיקו! המשיח אמנם לא סח לו מי הוא, אך כותב השיר הכירו על פי סימניו המובהקים. ראשית, על פי האש הבווערת בעיניו, „היא האש הקדושה, היוקדת בעין כל משורר וכל חוזה וכל גואל וכל בני-אמת“. שוב משורר! לא רק משה, גם משיח הוא ממשפחת המשוררים. וכן הוכר המשיח על פי כבליו, הדומים לכבלי פרומיתיאוס. הלו הלא יווני הוא, וממילא הוא מכיר ומודע לבעל השיר מכבר הימים, ולפיכך ניתן לו למשורר העברי להכיר את המשיח מיד כשראהו במרומים. אפס כי המשיח מרותק אל כסא הכבוד, והמשורר הרואה אשר הבקיע עד הלום, למה זה יצמצם ראיתו במשיח בלבד? וכך

⁶ עיין „לודביג ברנה“ מאת היינריך היינה. (סוף חלק רביעי), תרגום ש. פרלמן. (הוצאת „לגבולם“).

„ליריקה“. פרישמן המבקר והמדבר בשער טען כי את לב העם הזה יש לרפא בליריקה, ואכן היה נאה דורש ונאה מקיים!

אך נשוב לפרשת המלאכים. עוד אגדה יש לנו מעטו של פרישמן ושמה „המלאך הקטן“. קטן הוא המלאך הזה מחברו אשר בשיר הנזכר, מלהיות קורא בעתון על אהבותיהם האומללות של זבובי־קיץ אשר בגן־עדן, אך הפעם עסק לנו עם שובב גדול. נפקוד אחדים מתעלוליו המרובים והנועזים. כשאלהו הנביא ישב ונמנם באחת הפינות שבשמים, רץ המלאך הקטן אל „בית המבשלים אשר ברקיע“, הביא משם מלח ופלפל ושימם בקופסת הטבק אשר בידי הנם. וכאשר הקיץ אליהו הזקן הריח לתומו מקופסתו והתחיל לזורר לצהלת כל המלאכים. והנה מעשה־תעלולים אחר. אברהם ושרה הזקנים יושבים בגן־עדן העליון, קדקוד ראשו בחיקה והיא פולה שערותיו. וכשנרדמו שניהם קשר המלאך את מחלפותיה של שרה בזקנו של אברהם, ויהי בהקיצם והנה הם אסורים איש אל רעהו. המלאך דגן בא גם „אל האורוה אשר שם המרכבה“, ואשר מקובלים לומדים שם מעשה־מרכבה, והוא המזיק הקטן, עמד ורתם במרכבה את החיות של עיגול המזלות, וגם את הקשת לקח ויש אותה אל מול פני המרכבה מלמעלה להיות תמונתה כתמונת המרכבות אשר בארץ רוסיה⁽¹⁾. לא קל להזתיק את כל הלהג הזה, המוקצה מחמת פיגול. כותב „האגדות“ האלה לא היה בו אף נטף אחד של תום, שהוא כחמצן לאגדה. כולו התחכך מות עד מוסדי הנפש. אין מחיר שלא ישלם בעבור המצאה „אפקטיבית“ אחת. על יראת־כבוד אין לדבר כלל. השכינה, כסא־הכבוד, המרכבה — הכל נכנס לבית־המבשלים של הליטראט, שעטו בכל מושגים קדושים אין לו כלל. הערך העליון בלוח־ערכיו הוא משורר. ואיזהו משורר — היודע לנודד נזיד פיגולים אשר כזה. אגב, ב„אגדה“ הלזו נענש מלאך המשובות ונופל משמים ארצה, ולבסוף הוא חוזר ומתנשא השמימה על גבי ברק היוצא מתוך עיניו של המשורר. אבוי, לפרישמן גופו, המשורר ובעל־האגדה, אין ברק־אור העולה ומעלה השמימה. בכתביו לסוגיהם אין שמים כלל. המושג שמים נתרוקן ונתחלל בהם.

3

ליוינו את הבלטריסט פרישמן בישוב ובמדבר, בארץ ובשמים, — נסור בעקבותיו גם ליובל המתים. יש בכרך סיפוריו הומורסקה (הוי ההומור

ואכן הרבה לספר עליהם גם בשורות קצרות. הקריות שיר, וגם בשורות ארוכות. הקורא כל אלה מרווה את דמיונו בתמונה שלמה על ארחם ורבעם של יצורי מעלה אלה. אך תחילה ודאי יתאוה בן־תמותה לדעת איך נוצר מלאך. דבר זה מתואר ב„שירי יצירה“: אלהים עושה על האבניים בתוך קלחת בוערה „ורעשו הגלגלים והשתקשו האופנים והיה קול רעש ושאון והמור לה גדולה עד כי תחרשנה אזנים משמוע“, וכך יוצא מתחת ידי הבורא יצורו הראשון — מלאך. הכרנו אפוא לדעת את חרושת־המעשה של בריאת מלאך. אך מה נעים להיזכר כי לאחר שיצאו המלאכים מן „הקלחת הבורעה“ אשר בבית־החרושת של הבורא, דומים הם עד מאד בהליכותיהם ונימוסיהם אלינו בני־האדם. באגדה „סולם יעקב“ נגשים מלאכים עולים ויורדים, ואיש נותן לרעהו „את כנף ימינו העליונה“, ואחר תקיעת־כנף הם שולחים כנפיהם „איש איש לכיסו“. מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא לנימוסין, ו„כיס“ אחד לתחתונים ועליונים, — ההפרש רק בזה שהללו שמים בו ידם והללו שמים בו כנפם. אך אלה רק תגים וקוים בלבד. היריעה מתרחבת לפנינו כל צרכה בשיר „מעשה“. וזה דבר השיר: בשבת קודש, אחר שינה של צה־רים, „יושבים מלאכים מסביב לשולחן“ בקרבת כסא הכבוד, „ולבנת כנפיהם כלבנת קצות כתנות ילדים חדשות שלבשו זה עתה לכבוד יום השבת“ (כמה זך דמיונו של בעל השיר!). המלאכים המסובים יחד „מפפטים ומפקים“. אך בזה עדיין לא הגענו לשיא של עונג שבת בעליונים. מודעת היא כי השבת מקבלת יניקה מן העתון, בלי עתון ירבה הפיהוק על הפטופט, ועונג שבת מה תהא עליו? וכבר דאג לכך המשורר, והנה מלאך קטן אחד אוחז בידו „גליון מכתב עת, העשוי אש לבנה על גבי אש שחורה“ (סוף סוף בשמים אנו נמצאים), וקורא באזני חבריו את החדשות השונות מכל קצות השמים. הכרוניקה אשר קרא לפנייהם מתחילה במלים „אלינו כותבים“, ועל שמה קרוי כל השיר „מעשה“: מעשה בזבוב של קיץ שבגן־עדן, שדבק לאהבה בשושנה, וזו לא השיבה לו אהבה. הלך המסכן וטיבע עצמו באגל טל. ועד שהמלאך הקורא וחבריו עמו צללו בעצבות העמו הנגוהות לפני כסא הכבוד „ואז באה השכינה לאטה ותמח את ראשי אצבעות ידיה בכנף סינרה הלבן“ — היתה שעת יציאת השבת בשמים. זה שיר גדול משיריו של פרישמן, התופס ששה עמודים במדור

מן המנוחה. ולאן אתה הולך? אל המנוחה, מנוח התמיד אשר מן הנצח אל הנצח... ולאחריהם באה גם הליריות הנודעת לשם של פרישמן: „ומסביב לי שפוך הלילה, טהור וצח ומלא תכלת, ונוגה התכלת שוכב כטל על הרחובות הריקים והנרדמים ועל הככר הישן ועל הבאר אשר בתוך הככר ועל סף בית-הכנסת. קול-המות ישמע מקרב הלילה, ואני טרם אדע מי ההומה. שומע אנכי את קול צעדי אחד ושנים — או האם קול לבי הוא הדופק? — היתכן כי מתוך הלך-נפש זה, כשאדם מתיחד עם הלילה ועם נפשו, יגיע לשיחה של גבריאל עם החסידה על מתים עשירים שיוצאים למקומות מרפא ופטפוטים כיוצא באלה? לא, התכן לא יתכן הדבר. „היצירה“ כולה היא ילידת חלל ריק שבנפש, ורחשי הלילה של הכותב אינם אלא קישוט בעלמא, מלאכת סופרים מלומדה. ההגות והליריקה הם שקר דק, והתפלות אמת גסה היא, אמת מנקרת עינים. שערי בינה חמשים הם, לשערי תפלות לא נמנה מיספר. הפיקח הגדול פרישמן, מרוב פקחותו, הגיע, כמדומה, לשעריה האחרונים. הוא העלה אותה לשמי-מעל, אף הורידה לתחתיות ארץ, וזו אולי מדרגה גבוהה כפלים. ברקיע השמים השתעשע רק בעניניהם הגבוהים של בני איזה שבט קטן ודל אשר קורא לו ישראל, כמו כסא הכבוד, השכינה, המרכבה וכולי, אך המות, כידוע, הוא גם ענין אירופי. והאיש פרישמן עצמו אפשר היה לו, בחזקת מבקר, לשלול את כשרונו של מלאך-המות אבל לא את שלטונו. והנה מצא את לבו ואת עטו לעשות מן המות הומורסקה תפלה אשר כזאת!

אלהי הטעם הטוב, מחל נא למיופה-כוחך על אדמות דוד בן שאול, אשר חטא לך חטאים קטנים וגם גדולים, אם ביודעים ואם לא ביודעים: סוף סוף הלא ידיו כוננו את כסאך בספרות העברית, — תעמוד לו זכותו זאת לכפר על מעשי ידיו!

רסקה!) „אילו ניתן פה למתים“, הבנויה על הרעיון שכשם שהחיים דבוקים בחייהם כך המתים דבוקים במוות. לאחר הקדמה לירית על רחשי לילה מספר לנו המספר שהיה עדי-שמיעה לשיחה בין חסידה ומלאך-המות והמלאך גבריאל הממונה על התחיה, ושממילא הוא מלאך-המות בשביל המתים והם רועדים בבואו. והמלאך הזה מספר והולך פריטי-פרטים מעולמם של הללו שהלכו לעולמם. אך במקום לספר חדשות, הוא מספר נשנות. עולם כמנהגו נוהג גם שם, אלא שהוא עולם הפוך לגבי עולמנו. למשל, כלבים מצחקים — מלאך התחיה בא לעיר. העשירים יוצאים שם להתעדרן לא לדרום אלא לצפון. ולהיפך, „יש כי יהיה בין המתים איש פושע, למשל, אשר החיה נפש בזדון והוא מתחייב חובת גלות אל אחת מערי הדרום החמות“. יש שם גם מקרה התאבדות, היינו „איש אשר יקיים עצמו לדעת ובעצם ידיו ינתק פתיל מותו“. או „בחור ועלמה יתנו אהבים, ואבותיהם או גואליהם לא יתנום להתחתן, יש כי יקחו השנים ריבולבר ושמו נשמת-חיים בפיו וירו את הנשמה אל תוך פיהם“. כך עושה המספר לפנינו בלהטיו. דמיונו, לכאורה, כקרן-השפע, אך כמה קבצנות בדמיון זה. הוא נאחו בהמצאה עלובה לעשות גזירה-שווה בין החיים והמתים, ומוצצה עד לסיאוב. הרעיון, כביכול, המפרנס את כל „היצירה“ הזאת אינו נשכר כלום מגיבוב הפרטים, אדרבה, הוא הולך ומסתאב גם הוא עם כל חוליה נוספת בשרשרת ההקבלות. ונפלא הדבר, כל פסוק בפני עצמו מעוגל ומהוקצע — הכל מעשה סופר היודע את אומנותו. אך כמה מופרך המושג סופר, כמה מעורער המושג ספרות, כשאדם משעשע את קוראיו במעשי-עט כמו אלה. אפס בראשיתה של הומורסקה אנו מוצאים גם פסוקי הגות ופסוקים כמו אלה: „ואני מתהלך וחולם, חולם ומתהלך בכבודות, בכבודות. מאין באת, טיפה אומללה?

ש ל ג

ישעיה רבינוביץ

משמגיעה עונת החורף ניטל המרגוע מבני הקטן. מדי פעם הוא עוקר עצמו מכל מיני עסקים שלו ומתחמק מהם אל שמשות החלון. רגעים יעמוד שם מכונף תוך עצמו, כולו עלוף ציפיה לבשורת שלג שתלויה היא ועומדת ברחבי ההוויה, ואינה באה משום־מה לידי גילומה. ציפיה זו שלו היתה מלוותו במשך החורף, גם משרה מרוחה על סביבתו. משגדל קצת, התחיל פרקים רואה את עצמו „פרופסור“ החולש ממגדל־מצפה על המרחקים ומנבא על הרוחות ועל העבים מזרי השלג. אמנם, זיקה שלגית זו שלו נראית במשך הימים מופרזה, כלומר: חזקה עליו, על השלג, שבוא יבוא, ודחיקת־קץ מה היא באה? אלא שעם התקפל היום מכסזיות הדממה שבדימומים החרפיים, לא היה עומד בפני הציפיה שהיתה מספיגה את האוירה המחשיכה. רובו דומה היה שאין משגיחים בו, והיה מתקרב לאטו, ולתומו כביכול, אל החלון. שעה קלה היה עומד, נמלך בדעתו כמהסס אם להתיר לעצמו „הבלים“ מעין אלה; ואחר מגולל היה טפת אחד מן הוילונות, ושעה ארוכה נשקף לעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. סוף־סוף לא היה יכול בשעות מעין אלו לעצור ברוחו. פונה הוא אז אל אמו, שברגיל היתה מלווה את תנועתו זאת במין מויגה של אהדה ותרעומת, פונה הוא או אליה, ו„מעשה גדול“ מכריז רצינית־חגיגית: עב־קטנה־ככה־איש זו המכנפת בפאתי רקיע, סופה שתהא מתעבה, כי שלג „אמיתי“ מתרחש ובא. שעה זו היתה נפשו באה על סיפוקה. חזר המרגוע ללבבו, ושב אל עסקיו.

ברוכה היא לי השראת־לובן זו, שהחורף מחונן בה את נפשו של בני. על משמרתו הוא, ליד החלון, אעמוד עם שעת־חננון של מנחה. רבואות־רבואות של זערורי־שלג ממלאים את חללו של עולם, והדומיה מהלכת ביניהם ומנצחת את כולם. נופל, נופל השלג, וקולו לא יישמע. שום דבר אינו נשאל, ואין שום דבר מתיישב. הנה הנו המרגוע הנכסף. נמוג הכובד מן המחשבה. הותרו התחומים להיריהורים, והריהם מתפרפים באויר, נטפלים לזערורי השלג, מתהלכים ביקום, וקולם לא יישמע.

מודה אני לך על שעת־מנחה זו שהתקנת לעולמך, רבוני. אולם, הנה רד היום, והוילונות מורדים, והמחשבה כבדה היא מתנהלת בטרשי־זכרונות. מעבר לחלון, הצובר לו חשיכה מן הערבית המבהיקה, עוד נופל השלג. פרגודי־אלם נתלים עכשיו על ערבות־לובן רחוקות, מסך־מלפנים־מסך. מבינות למסכים האלה נקלטים אלי רחשיו של השלג.

דומה אני על עצמי: הנה רגע ואקום ואטוש את חדרי הדומם, ואצא לי אל הליל, אל בינות למסכים, אל השלג. ישן בני, וישנה אמו. ציפיה היתה מהלכת במעוני עם יום־חורף שלו, ואילו עכשיו נאספה הציפיה כולה, נתכנסה לקרנות אשר בבית. מצטופפים המרחקים אל שולחני: נאטמים הקולות והדרכים נסגרות והולך ותם חללו של עולם. שלג, שלג נופל. איזו יד נעלמה יצאה לכסות על עקבות צעדים הנמתחים מבינות למסכים, מסך־לפנים־מסך, אל מקום אשר שם יתמותו של אדם מוקעה בעירטול אפקים.

ב

לאחר ה„אוקטובר“ היתה עיירתנו הולכת ומתעלפת בכסויות השיממון. אי־משם נתרגשו רשויות, באו וחלפו כלא־היה, והעיירה כולה נתכווצה לתוכה פנימה, מונחח ביקום החרפי ללא „השגחה פרטית“ משלה. כל החלונות היו אטומים, כל הדלתות מוגפות, כל השערים סתומים. ועם כל הסגור הזה אשר בה דומה היתה פרוצה על כל מבואותיה לרוח־זוועות רעה הנושבת בה במפולש, ללא טעם וללא תכלית, ללא עין צופיה וללא אוזן קשבת. אף הרעב, שזה מכבר היה מהלך בה, חריפותו הלכה וקתתה. פרקים היתה ידו של אדם מושטת לקראת תפוח־אדמה קפוא, מתנת־נדבה מידו של איכר־שכן, עלוב גם הוא, ועלובים רחמיו שצפו בו בעתים האלה. מתדפק היה הלה דפיקה יתומה על הדלת, מניח מתנו ונעלם. ומבפנים היתה אז יד, יתומה גם

היא, כביכול, מופקעת מבעליה, נדה לקראת מזונה. היו הקור והרעב והטיפוס — ודממת הלובן בשלגות העיירה.

שכובים היינו בבית כולנו, איש־איש באשר הוא מוטל. אי־שם אפס החשבון במחלת־הבדידות הגדולה שפשתה בחללה של עיירתנו. המהפכה גופה היתה סולדת בעיירה, נסתלקה לה מעבר לערבות ויערות ואימצה לה שם את מלחמת־האזרחים. רק מפקידה לפקידה היתה מחוננת אותנו בהז עמום של יריית־תותח רחוקה — ושב השיממון כשהיה.

לא כהתה עינו של אבא. זה שבועות שהיה מרותק למשכבו הדל והקשה, מחמת המחלה אשר דבקה בו והתקיפה את גופו פעמיים ושלוש. אלא שבוקר־בוקר היה מרעיף פסוקי „תהלים” שלו לזוויות שבבית. ויש שניגונו היה מתגבר לפתע, כמתכוון להבקיע את האלם שכשממית היה מתפש בקוריו על פניהם של בניו. פרקים אף היה מעמיק ומרחיב בניגונו. החדרים היו נראים אז מתקרבים זה לזה, נשמעים זה לזה, ממלאים זה את זה מתוך איזו משמעות אשר ודאי־ודאי תבוא ותתקיים, תפיק את ריקנותו של הבית ותגדור את המפולש ותצווה על החיים. ברגעים מעין אלה היתה טיפה של חדה רחוקה מרטיטה בקרני החמה המתרפקת על תריסי החלונות. אכן, יום אחד ירד אבא ממשכבו וצעד בטוחות אל אחד מאותם חלונות. גולל בחפזה את הוילון והשיב מהבל פיו על השמשה הקפואה. רגע אחד שהה שם, ואחר בקע קולו הצלול בחגיגות יתירה:

— תקומו, לא־יוצלחים שכמותכם! דגל אדום מתנוסס בטבורו של השוק!

אותו רגע התחלנו מבחינים לפתע בקור שעומד היה או בעולם, ההיה זה בשל כך שאדם התחיל שוב מרגיש בדמיו, בגופו בנפשו? עם הבוקר התחוללה סופת־שלג בעיירה. עכשיו היא מתהוללת במרחביו של השוק, מחוללת במבואות ובסמטאות, מסתערת במפולש ובפרוץ — ובכנפיה מתנודדים בני־אדם. הנה הם מתגודדים־מתלכדים, והנה הם מתפרדים־מתפוררים בגילגור לים שבשלג. אולם כולם הולכים הם וקרבים, הולכים ובאים ודגלם בראשם. משהם מתלכדים, הוא בראשם; ומשהם מתפרדים, אף הוא בראשם. עם הסופה הם באים, ואת הסופה הם מביאים בקיפולי לבושיהם, בחריצי פניהם הנוקשות. ארשת של פקודה אחרונה בידם. פקודה קשה וקרה שאין עוררין כלפיה. אלא שיש ועין שלהם מתרככת, ושביב־אור מתהבהב בתוכה, וידם אז מושטה לברכת־השלום, כהושיט אדם ידו לאח או לקרוב. שעה מעין זו עשוי אדם שישים ידו על מנעול דלתו ויתחמק החוצה ויצא גם הוא אל הסופה. הסופה, כאם היא מכנסת אותו אל תוכה, אף־על־פי שהיא מטפחת לו על פניו ומטאטאת את עקבות צעדיו. מנחשולי המערבולת השלגית נישאים אליו קולותיהם של בני־אדם ומראותיהם של בני־אדם. ונזל או החום בעורקיו, ודפק לבר בחזקה בסופת־שלג אכזרית זו.

ג

בלילו של אותו היום יושב היה אבא אל השולחן, קשוב ליבבת הסופה שבחוץ. פניו דבוקים היו בשלהבתה של העשית. כאילו דולה היה ממנה איזה חידוש המתרחש ואינו פוסק. היה בה, בישיבתו זו של אבא, מעין רמז לבשורה שהיא הולכת ומתקיימת, יושב היה ושותק. ולא זו בלבד ששתיקתו לא העיקה על לבנו, כי גם היתה דומה אורגת בכל קרנות הבית מין מסכת־ציפיה פלאית, ציפיה שעם כל התעלומה אשר בה לא היה בה מן ההפתעה. כך אחר שבת — ולא נפגע המרגוע בקלסתר פניו אף עם הנקישה מבחוץ, שלפתע הרעידה את הבית על דלתו ועל שמשות חלונותיו. היתה זו נקישה בעלת מרות עזה־תקיפה שנקבה את יבבת הסופה, מלווה בליסטראות של דיבורים שאין מתריסים כנגדם, ומהולה, עם כל זאת, מהדים רחוקים של יציבות ואמונה — הדים שכל אותו יום היו ממלאים את אורת העיירה:

— פתחו בני־אדם! נסתגרו בחורים כעכברים שדמם קפא בקרבם. פתחו, אומרים לכם, בשמה

של המהפכה!

שעה קלה היו עיניו של אבא תלויות על פתחו של הבית. אחר קם לאטו, ולא פג המרגוע מצעדיו ומכפו שנחה על יד המנעול. נדחפה הדלת לפתיחה, וראשו של אבא הוטטה לרשותה של הסופה השלגית, משם נזף קולו בולט וברור, מוקדש, כביכול, מראש למישהו שצפוי היה בואו בשעה זו:

— „תכנס, בן־אדם. רוגז זה שלך, מהו עושה? ראה, הדלת אין היא נעולה כל עיקר.“
נתכנס אבא פנימה, והזר נכנס אחריו. עמד כמה רגעים עלי־יד הדלת מבפנים, ולא הוציא דיבור כלשהו מפיו. אלא שתוך כדי עמידה זו שלו הוציא חפיסה של פאפירוסות מתוך אדרת־צבא חרפית שלו ששיירי השלג עוד היו ממלאים את קיפוליה. הגיש פאפירוסה אחת לאבא, ואת השניה תקע לתוך קרן־ימין בפיו המהודק. ומבלי־אומר הדליק גפרור והצית בפאפירוסות — ועמדו אז שני הפרצופים מורכנים זעיר: האחד מוטה לכתף ימינו, והשני לשמאלו — שניהם מובהרים מאשו של אותו גפרור תוך איזו שותפות שנתייחדה אז לשניהם.

„אה“, סוף־סוף אמר הלו, „סופו של דבר! בית. עשוי אדם שתרפ"ט מלין יהא מהלך בנתיבותיה של המהפכה, הולך וחבריו לצדו, ופתאום ימצא עצמו תועה, או־בדרך־דרך יראה עצמו בחוצותיה של איזו עיירה שהיא כולה מפולשת לסופת־שלג ולשדים המתחוללים בה. אומר אני לכם: אף המהפכה בכבודה ובעצמה לבית היא זקוקה. לביתו של יהודי צריכה היא שתיכנס, תאמר, שלום עליכם, ותינפש קצת.“

טילטל גופו לכיסאו של אבא וניחת עליו כי הכריעתו עייפות זו שבו. עצם עיניו לרגע קליל, אחר הניף אגרופיו על השולחן והשמיט סנטרו עליהם והוכנס פרצופו כולו אל עיגול האורה שתחמה העששית לעצמה על גבי השולחן. אותה שעה נראה פרצופו רוה ושקוף ורחוק, והדי סערות מהלכים עוד בחריציו העמוקים. ואבא עמד עליו דומם. אולי זו פעם ראשונה היתה לי שראיתי את אבא במבוכתו. דומה היה עלי מבויש קצת, כאילו הגיס לבו בהכנסת־אורחים, ולא מצא דברים בלבו.

„הפאפירוסה“, פתח אבא ואמר שלא ממין איזו טענה המעיקה עליו ואינה באה לידי ביטוייה, „הפאפירוסה טובה היא. זה מכבר שאֶל פי לא באה. כמעט נשתכחה ממני מלאכה זו שעישון שמה.“

הלה ננער ופקח עינים כחולות שנתחייכו במין כוונה שנראית היתה רק להן לעצמן. קם והתמודד. התיר סגור אדרתו והעיף מבטו על יושבי־קרנות דמומים שבחדר. קרב אל החלון והפשיל את הכסות שזה ימים היתה סוגרת בעד כל קו אור שלא יחדור החוצה מחמת הסכנה. ומשמעמד שם היה מאריך בעמידתו, נועץ עיניו ברשותו של הליל ויונק מן הפאפירוסה המתרעדת כלשהי בין אצבעותיו.

כולנו עינינו היו תלויות באבא. בודד עמד על יד השולחן. רק העששית לבדה, דומה, היתה מעידה על השותפות המופלאה שבינו לבין העומד על יד החלון, עלוף איזו מחשבה רחוקה משלו המתהבהבת בניצנוצה של הפאפירוסה המוצתה שבידו. מחשבה זו היתה הולכת וטוהה איזו משמעות משלה בחללו של החדר, מאחזת בבנייה־בית מאיזה זיכרון שהוא הולך ומתחדש, והיא הולכת וגמלה בהילוכו האטי של אבא כלפי גבו של האורח הזר:

„השעה היא די מאוחרת“, אמר אבא והניח ידו על גבו של הלה. „סופה של אשמורת בלי ספק. הן אורח תהיה אצלנו הלילה. ואת אדרת זו שלך פשוט. הנח לה עכשיו למהפכה — חייך — שעה זו תלך לה זו לעצמה, באשר תלך. אל מיחם רותח נסב הלילה. זו מכבר שבריה מהבילה זו לא עלתה על שולחננו. ראה: גם הסופה חדלה לה מעצמה. רק השלג עודנו בשלו. נופל שלג ואינו פוסק. על כל צעדים מכסה הוא הלילה — לובן של כפרה לשלג שלנו. שלגו של אליהו הוא, במחילה מכבודה של המהפכה. ודאי לימדך אביך או רבך על אותו אליהו הנביא שלנו. פוסע הוא בסימטאותיהם של ישראל, אלא שאין צעדי נטבעין בשלג. אה“, צחק אבא צחוק מלא. שאף בשנים כתיקונן לא היינו רגילים בו, „חייל ראיתי, ופרצוף שלו כפרצוף של יהודי, ועלה לי אליהו הנביא זכור לטוב על לבי. גילגול חדש התקנתי לו לאותו ישיש. ואולי לא לאותו נביא נתכוונתי, כי אם לאחד מליז שעליהם העולם עומד. אם כה ואם כה — המיחם, בניס!“

הסב הלה את ראשו, וחמימות מופלאה נזדהרה מעיניו, נתלתה על ריסיו היגיעים והאירה על פרצופו. מעין קלות היתה ניתכת לגופו אותו רגע, והשמיט מעליו את אדרתו ואת כובעו, ועמד מהורהר בבגדי קצין ששיוו עדנה לגופו הרזה. פישפש בכיסיו, ושוב הוציא חפיסה של פאפירוסות. אלא שעכשיו לא הצית בגפרור, אלא ניגש אל העששית, ומעל־פני הזוגית שלה ינק מתוך השלהב. משהו נפלא היה מתרחש אז בחדר, איזה המשך שהרבה ימים היו חוליותיו תועות ללא תיקון

בהוויתה של העיירה — ועכשיו נתאחו שוב. פנה הקצין מעל העששית ודרש בשלומם של בני הבית — נתמלא הבית מן היציבות, ונתרטטו גופים, והיה הפה מתאווה להביע את אשר ידע-ולא ידע. אלא שבינתיים נתגלה שוב האורח על יד החלון. עומד היה שם ונשקף אל הירח שנתגלה במלואו על פני גגותיה המושלגים של העיירה.

„סופי שאספוג מלקות“, חייך בקול. „מחר עלי שוב ללכת אצל המהפכה; דיין-וחשבון חייב אני לתת לה. כך-וכך, אומר, בעיצומן של אשמורות תעיתי. כמה לבי, אומר לה, כמה לבי לבית, לשולחן ולעששית. לבית אבא, אומר לה, יצאה נפשי בעיצומן של אשמורות. אי-אי, אומר אני לכם, בתוכי-תוכי אחוש עכשיו את זעם עפעפיה: איכה יסגיר אדם נפשו בלילות מעין אלה? איכה ירך לבו של אדם בלב הסופה? איכה יצעד אדם בסערותיה של המהפכה, ולפתע יתעה לבו אל אשר היה כלא היה?“

נעקר וישב ישיבה מיואשת על אחד הכסאות. עכשיו היינו כולנו מוסבים — דומה, ל„סדר“ חדש ומלא-תעלומה היינו מוסבים. אי-משם הבקיעה נגינתו של המיחם ונתלווה לאורה החסוד של העששית. והוא, האורח המופלא שלנו, מסיח היה ללא מעצור, מתלווה היה גם הוא לנגינתו רוות-אחה של המיחם ולאורה החסוד של העששית, ומסיח. אינו כוונה טמירה, רחוקה-נידחה, דומה, היתה מתעלית ממעמקי ונארגת בדבריו:

„אליהו הנביא, אמרת. נו, טוב. אלא מה לי ולארתו זקן? כמה שלגים כבר עברתי, בכמה סופות נתנסיתי — ולא נזדמן לי עוד אותו זקן. אף לילדים לא תקנה כיום בדיה מעין זו. אף לא עלה על לבי באותן ערבות-שלגים רחוקות. ומאידך גיסא: לא היה מזיק כלל, לו נתגלה לי פעם או פעמיים. פרקים נצרך אדם מאוד לטיפה של בדיה.“

„אי מה-טעם שכך עלה לי הלילה? חוששני שיצאתי מגדרי — ובאמת לעונשין אני זקוק. אלא מה יעשה אדם שהוא יוצא אל המהפכה, ולעיירה יהודית נידחה הוא בא בליל סופה? וכי מה יעשה ולא ייכנס לאיזה בית המודמן לו בדרכו? ולמה לא יכבד את בעליו של בית זה בפאפירוסה וזלה-עבשה? אומר אני לכם: כל מיני מוזיקים תדיר אורבים הם על מחשבתו של אדם ומערבבים לו את שכלו. לפתע פתאום רוח של חרטה נכנסה בי, ולא אדע מה. רוח-שטות, רחש-לחש זה בנכתי של אדם! הרי לך: מצית אני פאפירוסה, שלך ושלי. בגפרור אני מדליק, או על גבי עששית. וכי מה? אלא מה יעשה אדם וראשו מסתחרר עליו רגע אחד, והוא רואה את עצמו רגע אחד מין, קומדיאנט, מעין אשף או עושה-פלאות — משל לאותו בן-אדם של הלה, דומני י. ל. פרץ שמו. לולא המהפכה שהיא תומכת בי, ודאי הייתי משתטה גם אני כאותה ברייה משונה, שיהודים דלים בדרו אותם מלבם, והוקוס-פוקוס הייתי אומר גם אני, יהי אור, הייתי אומר, יהי שולחן ולחם ומיחם רותח, הייתי אומר. יהי בית, הייתי אומר. אה, לובן ארוך זה של השלג: עשוי הוא שיעביר בן-אדם תקין על דעתו. אכן, מהלך הייתי זה מכבר בשבילים מסוערים; פרקים דומה הייתי על עצמי מרחף על גבי השלגים כבא מן המרחקים הנעלמים, כדי להיכנס לאיזה בית של יהודי בעיירה נשכחה ולינוק משלהבתה של עששית לתוך פאפירוסה מרוטה זו שלי. הלובן הוא שהטיל את העייפות בדמי. תמיד הוא עושה כך. בן-אדם עלול שייפגע מן הלובן. אסור לו לאדם שייכנע בפני הלובן: את נפשו הוא קובע לכשייכנע. ברשתה של הזיה יפול, לאגדה יהא נטפל בעיצומה של המהפכה. את האגדה צריך האדם לבער מלבו, להשמידה מקרביו. יש מלחמה, ומהפכה יש — קום וצא, קום ולך. לך, לך, תן דעתך שלא תדבק האגדה בנפשך.“ „ראה“, היה כמתחנן על נפשו, „סוטה הייתי מדרכה של המהפכה. אתה באליהו הנביא, ואני ב„עושה נפלאות“ ובאיזה סופר בטלן שדומה היה עלי נשכח כליל ממני. מילא. משהו ארע לי כאן, ולא אדע מה. החיכה לי מישוה פה בשיממון זה, שככה נמשכתי אני אליו מלבן של סופות, ימח שמן?“

בינתיים הועלה המיחם. יד חשאית הגישה לו לאורה כוס חמין, הקריב ידו לשפתה של הכוס המבהיקה, ועצם עיניו זעיר מתענוגו של החום שהיה עובר לאצבעותיו וניגר לגופו. דומה היה אותו רגע: עוד מעט יקום ויקדש. על כוסו של „סדר“ יקדש. ואבא עמד זקוף למולו. מואר היה אבא מן הפלא שתוסס היה בו, כולו מוצף מן הדממה המפכה או בחדר, מפכה וניתכת משם אל תוך האשמורת הלילית המהתלת בנגוהות הירח על פני לובן השלג. רק משהרכין האורח את ראשו ולגם

לגימה קלה מן הנזול החם, ישב גם אבא. התחיל נהנה לאטור גם הוא מכוסו הוא, ותוך כדי גמיעה פלט לתומו:

„אבא שלך היכן הוא?”

האורח לא זקף את ראשו ואת כפיו לא הזיז מן הכוס. דומה היה מגלגל בשאלה זו שהעלה אבא, מהרהר בה ותולה אותה על ריסי עיניו שהיו עצומות קצת:

„אבא שלי היכן הוא? היכן הוא אבא שלי? ודאי סגור לו גם הוא אישם מבפנים לחלונות אטומים שבלויי-סחבות כיסו עליהם. מצפה הוא, בטוחני, למישהו שבוא יבוא. מבול עבר עליו, והוא מצפה עודנו למישהו אשר ודאי לו שבוא יבוא. יושב לו בדד, סגור-מסוגר בפלושו של עולם אשר הסופות מהלכות בו, ואת צעדיו של הגואל הוא קולט מן הסופות. ממני כבר נתייאש. בטוחני שנתייאש. יצא הבן ולא חזר. בן יוצא ואיננו חוזר. כך היא דרכו של עולם, ודאי אומר הוא לעצמו. לילה אחד עוד אתדפק על דלתו של אבא.”

נדם. הישיר גבו והיה לוגם לגימות עמוקות מכוסו. אחר נזדקר ושירך צעדיו אל החלון, כאילו אותו לובן באמת פגע בו. עמד שעה ארוכה, כולו מתייחד ביתמות של הירה, כולו צמוד אל הבדידות הגדולה שקפאה בלובן הירה בלבבו של השוק שבעיירה.

„את צעדיו של משיח הטביעו לו בלבו. הויה זו הטילו במעיו של העולם. צריכה היא, תדעו לכם, המהפכה שתיכנס לביתו של יהודי, לתת לו, שלום/ לאדם מישראל; את המשיח הבאתי במתנה לכבודו: הנהו, הנהו, המשיח/ והם, מבלי-עולם, לנצחים הם יושבים ומחכים. בליל סופות הם יושבים קשובים: מעמידים פנים כשומעים את הליכתו של המשיח. צריך מישהו שיבוא ויגיד להם: שמועות שוא שמעתם: לא המשיח הוא המהלך בסופה, כי אם, קאט'קה עם וואנ'קה מטיילת/ צריך מישהו שיגיד להם: דליקה נפלה בעולם, ואין עוד המכבה. דליקה וסופה. ולא המשיח. קאט'קה, ולא איזו שרה בת טובים, שצנועה היא וחירות וואנ'קה, ולא איזה למדן וואווינק מדולדל. אלא שאותו משורר של קאט'קה גם הוא ריחו של משיח עלה באפו. את משיח שם גם הוא בראשה של ההילולא הגדולה של שנים-עשר. משיח תן להם. יבוסם להם המשיח.”

„עוד אתדפק על ביתו של אבא. אתדפק, גם אכנס. רוח-שטות גדולה מהמה בי הלילה. לילה זר משונה כזה ראשון הוא לי בדרכי בסופות. מעין דיבוק של משיח מיבב לו הלילה בגרוני. דומני, חולי כלשהו נכנס לו לגופי. אולי גם חום קצת. ובעצם: טוב היה לו באמת נראתה לי עכשיו שרה בת טובים, החזיקה בי והרחיפה אותי לבית-אבא. תאמר לו לאבא: הרי בן-יקיר שלך. תעה, תאמר, לאיזה בית לא-לו. חושד אני בבוהק הירה שפגע בי הערב — ובאמת לרפואה אני זקוק”

„הבלים, אומר אני לכם. שרה בת טובים, ועושה נפלאות, ואותו האיש בשנים-עשר/ לא היר'לא נבראו. אף למשל לא היו. להד'ם! ההוא ש'אופיוס' אמר, אדם גדול היה וידע את שידע. מנפשי חזיתי. הללו, אף מכאוב אחד לאדם אין בידם ליישן. להד'ם, אומר אני לכם. מבשרי אדע.”

„אני מבית יצאתי. מה טעם באתי הנה עם החצות ומטיל בהלה בלבם של אנשים? מה לי

שאני עומד פה מול המדבר הלבן ומספר לכם סיפורי-מעשיות נשכחים?”

„לילה אחד באו אל אבא. דניקינים. ביניהם גם מבני העיירה שנטפלו לאותם פראים. אחד משורר היה ביניהם. מנעורי ידעתינו. חולם היה על, חבצלות שחורות' ועל מטרוניאטא עילאית שמרטטת היה להווייתה. ועלמות מישראל היו כרוכות אחרי דוק האפולולית שבעיניו והתמס שבהילוכו. אחר היה למנהיגם של הדניקינים. ראש הפלוגה בעיירתנו. ובליל חורף באו והוציאו את אבא. ערוף ויחף הריצוהו על השלג שבשוק העיירה. חובטים היו בו, וצחוקם מתגלגל בלובן שבשלג ובנגוהות שבירה. הוא הלך דומם. לא שח ולא מט ולא נפל. עמקו עקבות צעדיו בשלג. ואחר עזבוהו לנפשו בטבורו של השוק, אי-לשם נעלמו — והוא לבדו נשאר שם. ראיתי חוזר על עקבותיו. באותם עקבות יחפים שעשה בשלג חזר. נכנס, ולא אמר מאום. היתה חצות — והוא ישב לו אל התהילים/.

„אותו לילה יצאתי מבית-אבא. על עקבותיו בשלג הייתי מחזר כל אותו הליל. אולי זהו שהטיל בי כבר אז מן התימהון. גם עכשיו דומים עלי צעדיו של אבא נמתחים פה מן החלון אל השוק, אל מעבר לשוק, אל מחוץ לעיירה, אל שממונם של יערות וערבות, אל האפקים אשר שם נפתחות הסופות ואשר שם מועלות הדליקות הגדולות. נתאותי אז אל השריפה הגדולה אשר

נתאבכה במרתביו של עולם. אותו לילה חדרה המהפכה לתוך עצמותי. ראיתי מה שראיתי ועשיתי מה שעשיתי".

„אולי תדעו משום מה לא חזרתי עד היום אל ביתו של אבא. שבוי אני בשלגיה של המהפכה. והרי שואל אני אתכם: הלא גם סתווים וקיצים ואביבים ניתנו לו בחלקו לבן־אדם. ואני, תדיר הייתי דרוך אל השלג. אולי נקם ושילם הם שעודם מחלחלים בקרבי. ואולי גם קצת מהילולתם של קאט'קה וואנ'קה. מי יודע. דומני: הנה אצא לי עכשיו; הביתה אחזור; על עקבותיו של אבא בשלג אתנהל ואחזור".

סוף־סוף שקט. לפתע נפל בו השקט, כאילו נתחרט על השטף שאחו בו בדיבורו. נתכנף ונשתקע בדממתו תוך־כדי־דיבור. היתה השעה מאוחרת מאוד. ואיש לא הפר את הערות הכבירה ששרויה היתה אז באירתו של הבית. רק הקטן בבנים, שמוחזק היה על המסובים ישן שינה בטוחה־עמוקה, רק הוא זו. ירד ממשכבו ונתקרב בחפזה אל החלון ואל הקצין שהיה צמוד ללובן שבחוץ. כן נתלווה לאורח ולמשמר השלגי שלו ואגב אורחא, כביכול, לחש לו:

„אותו סיפור־מעשה בשרה בת טובים סיפור אמת הוא. שאלתי את רבי; אמר לי: ייתכן וייתכן. אמיתית מאוד, אמר".

* * *

שעה מוקדמת מאוד נולדת עכשיו בשווקים. סופות רודמות בעולם. מישהו עומד על מגדלות־תצפית וחולש על המרחקים. עב קטנה ככף־איש נשקפת בפאת־ירקיע שבעולם ומנבאת ללבה על השלג הגדול ועל שיבושי דרכים. ובאפקים תלויה ועומדת אשמורת גלויה: צופיה היא בעקבות צעדיו של אבא, אילת השחר בכנפה, וחותרם דיוקנה של שרה בת טובים טבוע בלבה.

עוד זאת על ש"י עגנון

דב סדן

מידת־רוחק ומידת־שחרור שהיא, בגבול־דורנו על כפיפותו האידיאולוגית־זמנית — מידה אילו־זורית.

ב.

כשאנו מתבוננים בקטעים אלה, אנו שומעים תחילה את הפירוש, שהיה רווח עם הופעת הביכור רים (ביחוד „והיה העקוב למישור“), ושיש לו חסידים אֶנְכְרוֹניסטיים עד עצם היום הזה: הנה — אומרים הללו — לפנינו חזיון מופלא: סופר וסיפור, שאינם יודעים כל־מאומה על תהפוכות הדור רות האחרונים, כאילו חייהם של ישראל לא נודע־זעו עם תנועות ההשכלה, האֶמְנִצִּיפְצִיָּה, הסקולא־ריוזציה וכדומה. כאילו ההווי של ישראל לא נרעש ולא נתפורר בסערת התנודות והמשברים, והי ומוסיף העולם הישן, החתום בתוך עצמו, על שלימותו ההארמונית וביטויה המובהק, התמימות. אין זאת כי אם המספר ישן היה ובשנתו פסח על כמאה וחמישים שנה, ועל דרך־שהיא־כמובנת־מאליה המשיך לטוות את החוט, שלגביו לא נפסק וממילא לא ניתק.

אמת, ראייה כזאת במספר ובסיפורו היה לה על מה שתסמוך — הן מצד הענין: נוסח של סיפור־מעשה, הן מצד הלשון: נוסח של ספרי־יראים — אולם היתה זו ראייה המרפרפת על גבי השטח, והיא כביכול התפתחה לאותה אמנות אפית מיוחדת, היודעת בשטח עילי של חלקלקות מפתה לחפות על הקרקעית התחתית של עומק־ניגודים. ראייה זו לא נסתבר בה, כי האספקלריה המאירה־מזהירה של ההארמוניה איננה צירוף אריתמטי, אלא היתוך אמנותי של הקומפוננטים שלה בחומר ובצורה; לאמור, בעצם אין ההארמור ניה אלא בלבולת דיסהארמונית, שנרתמה בכוחה של יצירה — גִּיה־הַעֲדָן הנשקף על פני שטח האס־פקלריה של הסיפור אינו אלא הגלגול האמנותי של הגיהנום במעמקיו של המספר. כיום אנו רוי־אים בבירור, עד מה המספר, בתימאטיקה שלו, על ריבוי פניה, ביטל אותה תפיסה רדודה ראשו־נה, אך גם אז עשויה היתה עי־בוֹחַן לצוד בחזית התמימה של ביכוריה־המפעל את צלו של התוך כבד־הבעיות וטעוֹן־התסביכים, כשם שאותה עין היתה חייבת להבין, כי רק מי שספג כל פרפור של נפתולי־הלשון בדורות אחרונים והיתך בקרבו

כחידה גדולה, המציצה מחביונה החכם־עמוק אל הפתרונות השונים ביותר של גדולים וקטנים ומניחה להם, שיהיו נדחקים ומתהוללים מסביב לסתר־מפתנה — כן, כמדומה, מציץ מפעלו של ש"י עגנון אל הפירושים המריבים־זה־עם־זה, שנצברו סביבו, במשך ארבעים שנה ובשיתופם של שלושה דורות. זאת היא הצצה חכמה־עמוקה של חידה, שעיקרה הוא לגלות את עצמה לעצמה, וביטחה שאינה־מצויה נוצרת את דרכה לתודעת־עצמה ושומרתה מפני הקלה שבסטייות ותעייות, מתוך שהיא מקיימת אותה בנאמנות דרוכה, כמ־עט־מחרידה, לעצמה. כנראה, ניוזנית אותה ביט־חה מתחושה עמומה אך חסינה, כי תודעתיותו של ההווה היא מסגרת צרה מכדי תפיסה שלימה של המפעל הזה, ואך דור רחוק יותר יהא בידו לתפוס מלוא־היקפו ומשמעותו.

בדרך־כך מתגלית הקטעיות של ההערכה הבי־קורתית לגבי המפעל הזה, לא כחסרון־יכולת של המעריכים, אלא כחסרון־בשלות של הזמן. הקט־עים, על סידורם הכרונולוגי, מסתכמים, אמנם, לאחר שמיטת־סתריותיהם, כהליכת־מעמקים מן הרבדים העליונים אל הרבדים התחתונים, אך ההשגה הביקורתית של אחרון־שלביהם מצריכה

אמר הכותב: זה מקרוב נתפרסמה פה („מולד“, כרך י"א חוב' 65—66) מסת־הקָר חשובה ומחושבת של משולם טוכנר, שענינה יצירתו של ש"י עגנון בעיני מבקריה — הרצאה סדורה וממצה של עיקרי תולדות־הביקורת הזאת, ניתוח דרכה ודרכיה, בירור עמדותיהם של המבקרים השונים ובידיקת ערכיהם וערכם. בכלל המבקרים האלה אתה מוצא מי שלא כתב אלא על ראשיתה של היצירה, שכן הלך לעולמו ולא יכול לראות המשכה — ברנר, ברוצבוסקי; מי שכתב על ראשיתה וקצת־המשכה ופסק מעיינו — א. מ. ליפשיץ; ואחרון אחרון הגדיל מי שכתב יתר על קודמיו, גם על ראשיתה, גם על המשכה ועד סיומה־שלעת־הגיע — ב. קורצווייל. בעל־המסה רואה כורח לעצמו להקשות כמו קושיות, וחמורות למדי, הנמתחות מקצה אל קצה, ושעל־כן הן חלות כממילא על מי שמעמדו באמצע, וכתובתו היא, בערך, כתובתי, שכן מאמרי על המספר וסיפורו, שהיו לעיני בעל המסה, עד „אורה נטה ללון“ באו, ונעצרו על סיפו. הריגי מתנחם, כי בעל־המסה היה מפיג משהו חומרת־קושתו, אילו נתן את דעתו גם על מאמרי, שנתפרסם ב„די גאלדענע קייט“ (מאסף ראשון, 1949, עמ' 78—81); ולפי שיש ידים לחשוש, כי אם המאמר עלול היה להעלם ממי שטרם במיוחד על מה שנדרש בש"י עגנון, על אחת כמה וכמה שעלול היה להעלם מקורא־סתם; אי זואת באתי לפרסמו בזה כדיוק, בנוסח עברי, ואשמה, אם יהא בו משום השלמה, ואולי גם משום תשובה, לדברי־ההשגה השקולים, הכלולים במסה ההיא.

פית מקיפה תקופה שלמה, בין על סיפה של שקי עה ("אורה נטה ללון") בין על סיפה של זריחה ("תמול שלשום"), כל אלה מוכיחים, כי כוח העיצוב של הקרוב אינו פחות מכוון העיצוב של הרחוק, ואדרבה — הקבלה של ערך ומיבצע בין התיאורים של הרחוק־רחוק ובין התיאורים של הקרוב־קרוב מראה גידול מפתיע של עצמת יצירה, שהצמיחה מגרעינה אילן משופע, בשחוק פלאים של ריבוי תימאטי ואחדות מהותית.

ולא זו בלבד, הסיפורים על העבר הקרוב ביר תר, הנושך בתחום־ימינו ("אלו ואלו") עד לסיפור המתפרסם והולך עתה ("שירה") מוכיחים, כי כשם שנפתענו למראה כוח השליטה האמנותית בהווי של יודל בטלן הרחוק והתמים, כך אנו נפתעים למראה כוח השליטה האמנותית בהווי של אינטליגנט פרובלימאטי וקרוב, באופן שהשליט המושלם בגדולות וקטנות ההיסטוריות והפולקוריות, הוא שליט מושלם בגדולות ובקטנות הפסיכולוגיות, על דבר־אלמנטריות (הכלב בלק), אם דבר־עדנה ("שבועת אמונים").

אל בין הרומנים והסיפורים כאילו נתגלגל צרור מיוחד ויוצא־דופן של דברים משונים, הקרויים: ספר־המעשים, ואלו תעודות מענינות עד־תום. בהן מניח לנו האמן לרחרח כדי רגע, מה מתרחש, בעצם, מפנים־לנפשו, מה מראה עולמו הפנימי ביותר בלא המשמעת האמנותית הרוותמת את האנדרולמוסיה התהומית. פה, לתחא, מתערב בים עד־זוועה העולמות, שהאמן מראם שם, לעיר לא, כספירות סגורות; פה מצוי החומר ההטרונגי לעיצובים ההומוגניים שם. כאן אנו עומדים על ההבדל המכריע שבין עגנון ובין סופרינו בני־דורו — מתוך שהעמיק לצמוח מהם אף הגביה לצמוח מהם. כי בשעה שהם חיו, בקליטתם האמנותית, בממש לכל המרובה שני דורות, לרוב דור־האב ודור־הבן, ועמדתם האידיאולוגית, ברגיל בהדגש פובליציסטי, סיעתם להקל על המתחיות שבין הדורות; הרי לפנינו כאן מספר, החי, בקליטתו האמנותית, בממש לכל המועט חמשה דורות, הממלאים את החלל ההיסטורי הגדול שבין ראשית החסידות עד היום הזה, והוא חי אותם על ניגודיו תם, ומתוכה הוא מציל את עצמו הצלה יצירית על ידי עיצוב אמנותי של כל עולם ועולם בחינת הסגר אבטונומי של ספירות, שהתהומות ביניהן נגשרות גישור רעיני בכוח ודאות של רציפות היסטורית, ומבחינה אמנותית בכוח ביטחה של אישיות מוצקת.

את התהליך העצום הזה, יכול היה להתעלות לאותה מקוריות, שפתחה בבת־אחת את מעיינות הלשון הסתומים להחיותם, מתוך הרחבה והעמקה, לשם הביטוי האמנותי הצעיר, באופן שמבצעו של מנדלי היה בחינת נהר, שנהפך עתה לים. המהפך כנות של המבצע הלשוני הזה, שגילוייו על דרך לא־מהפכנית, נעוצה בכך, כי תפקיד שהיה עשוי להלך בשביל־חול שטוח של סיגנון לא־אישי, העפיל במעלה־הר של סיגנון אישי ביותר.

ג.

וכן מתפורר גם פירוש מאוחר יותר: הגה לפנינו העממיות על טהרת־האמת, שגדולים וקטנים השתוקקו אליה ולא זכו אלא במגע־קצה־שוליה, אך לא הגיעו לנקודת־לבה; הגה לפנינו מי שלא ידע את שסעונה הפרובלימאטי של הנשמה היהודית המודרנית, ואת יתמותה הבודדה והמיואשת, ובריתו עם אלהים, עולם וחברת־אדם, שהיא ללא סידוק וסדקים, אינה יודעת התנגשות קצוית והיא כעצם־המרגוע העגול (ביחוד "בלבב ימים"). גם עתה הוחלפה מצולתה העכורה והרות־חת של נשמת האמן באספקלריה הצחה והשלוחה, שהוא העלה אותה בקסמים מתוך מעמקיו שלו עצמו. לא הובן, כי אדרבה, עצם הקסם, המעלה את העממיות לפיסגת הארשת האמנותית, הוא המוכיח את המתחיות־ללא־חומלה שבין העולם, שהאמן ברח ממנו, ובין העולם שהאמן ברח אליו; ועין מאומנת תבחין גם בקפלי־המשי של ההשתוות ההארמונית את קמטי־החספוס של המסוכסכות הדיסהארמונית.

אמת, התיאוריה על התמימות ועל העממיות קיימה את עצמה כמה זמן מכוחה של טענה שאינה שלא כדיו, ושהצביעה על השוני של שני סוגי הסיפורים — אלה, שעיסוקם בדור רחוק (ביחוד "הכנסת כלה"), פיעפעו מהותיות רווית־דם; אלה, שעיסוקם בדור קרוב (למשל "גבעת החול"), נשמו חורון רזה־ציללים. יתר־על־כן, סוג־הסיפורים הראשון התנענע ברצינות קדושה, המעושרת הומור מחוטב; סוג הסיפורים האחרון התנווד בלעיגה חילונית המכולבת סאטירה מבור־דרת ("בנערינו ובזקנינו"). אבל גם טענה זאת דהתה משכבר — הסיפורים והרומנים מן העבר הקרוב, בין אלה הספוגים ליריות אֶלגית דקה ("בדמי ימיה"), בין אלה השקויים חיוך הומוריי דק ועדין ("סיפור פשוט") ומתארים את העיירה מלפני דור; הסיפורים והרומנים, שרחבותם האֶ-

ספרים

תחיית מדע המשפט בישראל

משה שטרנברג

„מחקרים במשפט ארצנו“ מאת
גד טדסקי. הוצאת ספרים של האוניברסיטה
ברטיטה העברית ע"ש י. ל. מאגנס.
ירושלים תשי"ג.

שלושה הם מרכזי היצירה שבהם מתקמים ביד"ע
עם היימשפט של אומה: בית המחקרים, בית המש-
פט ובית האולפנא. בית המחקרים מנסה בצורה נור-
מאטיבית את הדרוש לאומה לשם הסדרם וסיפוקם של
צרכיה הקיבוציים; בית המשפט מפעיל את הנורמות
המשפטיות כלפי מקרי המציאות ועובדות הנסיון;
ובית האולפנא, מתוך דרכי הוראה ועיון, סוקר את
חיי המשפט בכללותם, בודק בדיקה שיטתית נורמות
משפטיות לאור קטגוריות ועקרונות משפטיים ועוקב
אחרי מידת התגשמותן ודרך עיצובן במציאות החבר-
תית הממשית. כל שלוש הפונקציות הללו, החקיקה,
השפיטה והמדע, זקוקות זו לזו ומשלמות זו את זו.
עם תקומתה של מדינתנו החלה אצלנו פעילות
משפטית עצמאית מבורכת בכל שלושת הכתים. במשך
ארבע שנות קיומה גילתה הכנסת כושר יצירה פורה.
בבתי המשפט, ובמיוחד בבית המשפט העליון, יוצרים
יום יום דפוסי לשון ומחשבה משפטית. והאוניברסיטה,
אף שבדרך הטבע מכוונת עבודתה בשנים הראשונות
לקיומה של הפקולטה למשפטים בעיקר להסדרת ההור-
אה השיטתית במקצוע המשפט, כבר החלו מתקמים
בה חיי עיון וחקירה רציניים המניחים יסוד למדע
המשפט בישראל. פרי בשל של חיי עיון אלה הם
עשרת מחקריו של גד טדסקי, פרופיסור למשפט
האזרחי באוניברסיטה העברית, שיצאו לאור בקובץ
הנקרא „מחקרים במשפט ארצנו“.

היריעה כאן רחבה והנשימה ארוכה, והספר כולו
הוא תרומה נכבדה למדע המשפט הישראלי הצעיר.
הקובץ פותח במאמר מתודי „על המחקר האינדוקטיבי
בחי המשפט“, בו משרטט פרופיסור טדסקי תכנית
מחקר באזור בלתי רגיל בתחום מדע המשפט. המאמר
היא תשובה לבעיה רגישה בתורת המשפט והיא:
האם שדה עיונו של המשפטן מסתיים בכירור המבנה
של שיטה משפטית מסוימת, והיחס ההגיוני שבין
חלקיה, בפירוש כלליה ובהסקת המסקנות ההגיוניות
מן ההקדמות שלה, או האם הכרח הוא, לשם ההבנה

השלמה של חיי המשפט לצאת מתחום זה אל תחום
המציאות החברתית, לעיין בדרכה ובשיעורה של הת-
גשמות הכללים במציאות, ולחקור באיזו מידה מצלי-
חים הם למלא את התפקידים המקוריים שכוון אליהם
בשעת לידתם. פרופיסור טדסקי אינו מסכים לדעתם
של החוקרים הרואים בשיטת התיאור הסוציאולוגי
של חיי המשפט את המתודה האכסקלוסיבית של מדע
המשפט. להיפך. הוא טוען כי מדע המשפט אינו יכול
לזוותר על השיטה הדוגמאטית-הגיונית, אלא מוסיף
ואומר כי עיון זה טעון השלמה על-ידי מה שקוראים
בתיאוריה המשפטית בשם „הסוציולוגיה של המשפט“.
במונח „משפט“ כולל הוא לא רק את משפט המדינה
הרשמי אלא את כל הסדרים החברתיים שהנהיגו
בני אדם במציאותם הקיבוצית. על ידי בדרך שבה
מתגשמים למעשה האינסטיטוטים המשפטיים, על ידי
קבלת ההמלצות של „נוהג הבריות“, הצמח תועלת
מרובה למשפט ובמיוחד למדע החקיקה. „אם שואף
מדע החקיקה להיות מדע אמתי הרי מחובתו ללמוד
לקח מפרשת הגשמתו של המשפט הנוהג“. מתוך
הדוגמאות המאלפות שפרופיסור טדסקי מזכיר במחקרו
מתברר מה מסועף עשוי להיות המחקר המשפטי באר-
צנו בשטח העובדות, ובמיוחד כשמצויים אצלנו גופים
מיוחדים במינם, כקיבוצים, המהווים כעין מעבדות
ספציפיות לעיצוב חיי משפט מקוריים.

מחקר זה, כמחקרים האחרים בספר, זרוע אמרות
בודדות הנוגעות בשרשן של בעיות יסוד בתורת
המשפט כגון „אין תקפה החיובי של שיטה מהווה תנאי
שהודות לו קיים המשפט בתור כזה“; „את הקריטריון
העליון להערכה (של המציאות המשפטית) עלינו לשאול
מן הפילוסופיה והדת“ וכיוצא באלו. יש בהן באימרות
אלו כדי לעורר צמאון ולשמוע מפי החוקר המלומד
הסברה רחבה יותר בסוגיות נכבדות אלו.

המאמר השני, התשיעי, והעשירי, הם גוש עיון
אהד לפי שכולם עוסקים בבעיות החקיקה של ישראל,
וחבל שלא באו בספר בזה אחר זה. בראשון מברר
פרופיסור טדסקי את תופעת קליטתו של חוק זר
בארצות השכנות, ארצות האיסלם. אף-על-פי שהקליטה
נתקלה ונתקלת שם בהתנגדות גם מצד הדתיים-הקנאים
וגם מצד זרמים לאומניים, כל צד בשל המוטיבים
המיוחדים לו, הנה יש לציין שהנסיון בכללו הצליח.
ההיאבקות בין המוטיב הלאומי והדתי מצד אחד לבין
ההכרח להענות מיד לתביעות השעה עשויה להיות

במשפטנו נהוגה הלכת התקדים, לאמור ההלכה אשר בניסוחה הקיצוני וללא ההסתייגויות שנשתייגה בהן, מורה כי עקרוננו של פסק-דין מחייב לגבי מקרים דור-מים באים גם את בית המשפט הפוסק וגם בתי המשפט הנמוכים ממנו. במאמרו „על הלכת תקדימים במשפט האי הגוהג והעתיד“, מעמיד פרופיסור טדסקי שתי שאלות והן: האם הלכת התקדים מחייבת בישראל לאור המשפט החיובי שלנו, וכלום היא רצויה? תשובותיו לשתי השאלות הן שליליות. המתברר מוכיח את העדר התוקף המשפטי של ההלכה בישראל, בחינת מקור של משפט, ומונה את התוצאות הקשות של השימוש בה, מגרעות שצויינו והובלטו גם בארצות האנגלו-סכסיות שהן מולדת הלכת-התקדים. אשר לתשובה לשאלה הראשונה אין אף ניתוחו החודר של המחבר עצמו מגלה שאין שום יסוד משפטי להלכת התקדים בישראל כי אם זה בלבד שהיסוד המשפטי של הלכה זו אינו מוצק למדי. ולואת יש להסכים. אמנם, דומני כי המבקש אחיזה משפטית לתקדים אפשר שימצא אותה בתוך המונח „קומון לוי“ (Common Law) המופיע בסימן 46 של דבר המלך במועצתו, 1922. שהרי מונה זה אין לומר שהוא חופף רק את שטח המשפט הסובסנטטיבי ולא את העקרונות הפורמליים של ה„קומון לוי“, החי מפי התקדים. אם לא ימצא השופט הישראלי הוראת-חוק מטריאלית לגבי המקרה הנדון במערכת הסובסנטטיבית של המשפט הישראלי, מערכת שהורחבה על ידי סימן 46 של דבר המלך, הרי יורה הוראת-חוק מחייבת בתוקף התקדים. לעומת זאת אפשר לפרש את המונח „קומון לוי“ המופיע בסימן הנזכר, פירוש מצמצם ולהגדילו רק להוראות-חוק סובסנטטיביות. ההכרעה תבוא, כנראה, גם כאן מתוך הערכה, הערכת חשיבותו של התקדים במערכת המשפטית. השולל את התקדים ייתפס לפירוש מצמצם של המונח „קומון לוי“, ואילו המחייב ירחיב. ודומה כי התקדים הוא אמצעי בדוק להשגת יציבות ואחדות במערכת המשפטית ויש בו כדי למנוע ערבוביה בהחלטות שופטים, ביהוד כשמוסד השפיטה שלנו צעיר והסר עדיין מצפן מסורתי משותף. בהעדר עקרון החיוב שבתקדים יפתור כל שופט את מקרהו תמיד, במידה שהדבר נתון בתחום סמכותו, בהתאם ל„תמונה החברתית“ שלו או „לפי ההקדמה הגדולה הבלתי מובעת שלו“, בלשון האסכר לה הפונקציונלית, וכן ירבו השינויים וההבדלים בין פסק-דין למשנהו באותה נקודה עצמה. דבר זה חסרון הוא גם מבחינת „הצפייה הציבורית“, וגם מבחינה חינוכית אזרחית, שהרי מחלוקת בין בתי-משפט אין בה כדי לעורר יראת-כבוד כלפי המוסד שהוא הפוסק והמכריע בענייני צדק. התועלת שבתקדים עולה, לדעתי

לברכה לעם שיש בו כוח חיוני לעכל את החומר הנור ולחפכו מוזן לעצמו. אין לראות בקליטה פתרון אידיאלי, מלמד המחבר, אך מאידך „יש לרסן את יצר היהירות המגיע אומות לדחות את הלקח הנובע מנסיונם של עמים אחרים“. אין להכחיש, שלכל עם ועם יש מן האופייני לו, ובכל זאת ברור שצרכיהם של אומות דומים יותר משהם שונים. במאמרו זה אין פרופיסור טדסקי מסיק את המסקנות לגבי ישראל, אך מתוך הדברים שהוסברו יש מקום ללמוד גזירה שווה מן הארצות השכנות ולומר כי יש לחייב „קליטה“ גם בארצנו בתנאי שתהא זו קליטה אורגנית ולא מיכנית, זו המביאה לידי „תיקוי של התחרות“ שיש בו כדי לגלות את הכוח היוצר של האומה.

במאמר „התהליך להכנת החקיקה“ שואל המחבר „כיצד לארגן את עריכת החקיקה באופן שתהא מחושבת ולא נסיונית גרידא“. בין השאר מציע המחבר ללמוד בענין זה מן הנוהג בהולנד, שם מייפיים כוחו של משפטן מומחה להכין את הצעת החוק, וכדי למנוע טרחת חינום רשאי אותו מומחה, גם קודם שהתחיל במלאכתו, לשאול את הפרלמנט שאלות הנוגעות למגמת החוק ולאפיו החברתי-מדיני. תשובות הפרלמנט למומחה אינן מחייבות ואין בה משום אישור לחוק. אך יש בהן כדי לחסוך ויכוחי סרק, מכיון שנבחן החוק המוצע באותם הקריטריונים החברתיים-מדיניים הגורמים למחלוקת בבית המחוקקים.

בבעית הצורה הנאותה של ההבעה התחקיתית בישאל דן פרופ' טדסקי במאמרו על „הטכניקה בחקיקה הישראלית העתידה“. לדעתו אין להשיב תשובה לבעיה זו כל עוד אין מכריעים בדבר השיטה שממנה מוכנים אנו לקבל השראה. לעומת השיטה האנגלו-סכסית הרואה בתחיקה ובקודיפיקציה רק נספח של השמטות וטעויות לחוק המקרים, עומדת השיטה של יבשת אירופה הרואה בתחיקה ובקודיפיקציה את היסוד למשפט הארץ: הכיוון הגרמני בה חותר לקראת מערכת משפטית סגורה המבקשת להסדיר את כל המקרים האפשריים, והוא עמוס סרבול לשוני ומושגים נוקשים, והכיוון השווייצרי מתספק בהבעה גמישה, פשוטה ועממית, אך קצרה מדי, כיון שסומכת היא על מסורת משפטית חיה שבאותה אומה. הוראותיו של פרופ' טדסקי, דומה, שליליות הן בלבד בענין זה. צעירותנו, והעדר מסורת משפטית עצמאית חיה אצלנו, מחייבים להימנע גם מהסדר מופרז וגם מצמצום יתר. בניסוח החוק צריך המחוקק שלנו להניח פתח פתוח להמלצות החיים ולא להעיק בנסיון למצות את כל המקרים האפשריים, אך מאידך אין לראות בפעולת החקיקה שלנו רק ניסוח הערות ותוספות בשולי פסק-דין.

מות ההתפתחותיות של ספנסר ליחס בין החברה התעשיינית ובין החברה הצבאית נתישנו ואין בהן כדי לסייע הרבה בהבנת הבעיה. אף אותן גישות פסיבדורפילוסופיות או פסיבדורפסיכולוגיות להסברת התהוותן של מלחמות — יצר-לב האדם וירידתו המוסרית — שוב אינן עומדות בפני הביקורת המדעית. ואף זו: אין עוד ודאות כלל, כי „מלחמה“ היא תופעה כללית, אחידה, המשותפת לכל החברות האנושיות, או שמא אין זה אלא כינוי משותף לתופעות בעלות משמעות חברתית שונה. המחקר הסוציולוגי החדש, הנזקק לבעיה זו — פרט לכמה יוצאים מן הכלל, מעין שרידים של התקופה הקודמת — נוטה בעיקר לצמצם את עצמו במחקר קונקרטי של חברות מסוימות ודוחה את הסקת המסקנות עד שיהיה בידי חומר השוואתי מספיק. ואף הבעיות עצמן, שבהן דן מחקר זה נשתנו במידה לא מועטה. תחת היצג כללי של הבעיה — באיזו חברה עשויות להתפתח מלחמות ומתי הן ניתנות להימנע, וכיו"ב — בא פירוטה של בעיה כללית זו לבעיות-משנה ספציפיות.

בין הספרים העוסקים בסוגיות אלה יש להזכיר במיוחד שנים. הראשון הוא קובץ מאמריו של הנס שפיאאר, בשם „המשטר החברתי וסיוכו המלחמה“, שיצא בארצות-הברית. הנס שפיאאר הוא סוציולוג גרמני שהלך לאמריקה בתחילת שנות השלושים ותפס שם מקום נכבד בין אנשי מדעי החברה — יותר מאשר שאר חבריו הגרמניים. דיוניו בבעיות מלחמה וצבא, שנתפרסמו מזמן לזמן בעתונות המקצועית, נאספו בקובץ זה. כיום הוא עומד בראש המחלקה למדעי החברה של „ראנד קורפוריישן“, קבוצת המחקר הרשמית-למחצה העוסקת בחקר עמידתן הנפשית — „מוראל“ בלע"ז — של ארצות שונות בעולם מן הצד האזרחי והצבאי. הרי זה המשכה של עבודת מחקר שהחלה במלחמת-העולם השניה. הספר השני הוא ספרו של ג'ון נאף, פרופסור להיסטוריה כלכלית בשקאגו, הנקרא „המלחמה והקידמה האנושית“, והמיוסד על מחקר היסטורי השוואתי מקיף. כדאי גם להזכיר כאן את המסה של הסוציולוג הצרפתי ר. קילורס על המלחמה, באוסף מאמריו „מסות בסוציולוגיה בת-זמננו“.

מה הן, איפוא, הבעיות העיקריות בסוגיה זו, כפי שהן נראות לנו הן מתוך עיון בספרים אלה והן מתוך גישה סוציולוגית כללית? הבעיה הראשונה היא זו של מקום הצבא בתוך המיבנה החברתי ואישיותו של ה„מוראל“ הצבאי. אין ספק, כי זו נקודת המוצא הממשית הטובה ביותר לדיון בבעיות אלה, מאחר שכאן נזקקים אנו מיד להסדרה המוסדי של הפעולה המלחמתית. הצבא הוא, במידה זו או אחרת, חברה

תי, על החשש של עיוות-דין במקרה מסוים. נוסף לאפשרות הערעור, ומחוץ לאמצעים שהלכת-התקדים עצמה התקינה לשם מניעת עיוות-דין, כגון „ההבחנה“ בין מקרה למקרה. הרי המנגנון התחיקתי שלנו אינו מפגר כל-כך, עד שאין בידו לתקן כל הטעון תיקון במועד הנכון. לתקדים שתי פנים: הוא מאפשר יצירה משפטית בדרך אמפירית, ופותח כר נרחב לכושר החקיקה של השופט; והוא משמש אמצעי בולם לכושר חקיקה יוצר זה. כי לאחר שניתן פסק-דין בנקודה מסוימת, הופך טעם הפסק לחוק ואין לסטות ממנו אלא במידה שהותר על ידי הסדר המשפטי. התקדים מופיע כמין גולם שהוא פרי הכושר היוצר של השופט הקוטל כושר זה תיכף ללידתו. פרופ' טדסקי עצמו עמד על הדיאלקטיקה הפנימית הזאת של התקדים, אלא שהוא רואה בכך פחיתותו. אך דומה כי מכשיר חקיקתי הפועל מלמטה כשהוא צמוד למקרה קונקרטי של המציאות, מתוך הגבלה עצמית ברורה, הוא אמצעי מבירך בשטח היצירה המשפטית. דומה כי בישראל לא יהפך התקדים לדרך-המלך של היצירה המשפטית. המנטליות הישראלית, כך נראה, נוטה מטבעה לתפיסה של „מתן תורה“, לחקיקה המסדירה את חיי האזרח על ידי „מצוות“ כוללות ומפורשות, ואין חשש לגודש אמפיריזם. ברם, במידה שזה מצוי, ומרוסן על-ידי עקרון התקדים, ברכה בו.

בעיות במחקר הסוציולוגי של צבא ומלחמה

ש. נ. איזנשטדט

The Social Order and the Risk of War by Hans Speier, 1951.

War and Human Progress by U. Nef. Harvard 1951.

Essais de Sociologie par R. Caillois, Paris 1950.

בזמן האחרון נתרבה מספר המחקרים הסוציולוגיים העוסקים, דרך שיטה, בבעיות צבא ומלחמה, ויש במחקרים אלה כדי לזרוע אור על כמה סוגיות בתחום זה. אמנם אין למצוא עוד כמעט אותה גישה שהיתה מצויה במחשבה החברתית של המאה ה-19 — במיוחד במחשבה האיבולוציוניסטית מכאן ובמחשבה הפסיכר-לוגית מכאן — שביקשה למצוא הסבר כללי כלשהו לתנאים החברתיים והתרבותיים המביאים לידי מלחמה — ולתור בדרך זו אחר הרפואה למכה זו. הסכמי

השכבות ובכוחם של הערכים החברתיים המשותפים לכולם והמסמלים את אחדותה של החברה. מכאן שגם אם בשני המקרים — צבא שכירים וצבא גיוס לאומי — נודעת השיבות מרובה להזדהותה הפנימית של קבוצת החיילים, הרי טיבה של הזדהות זו שונה בהכרח בשני המקרים. אצל השכירים הרי קבוצה זו היא מעין חברה שלמה, סגורה, ואילו בצבא המודרני אין היא מבוססת בעיקר על קשרים אישיים ואמוציונליים. הניהוק מהמשפחה בצבא המודרני הוא ארעי וחולף — לכן גם חריף ביותר — בעוד שבצבא השכירים מותרים החיילים מלכתחילה על חיי משפחה או שמפתחים תרבות משפחתית מיוחדת כגון זו של יורדניים.

ב.

יש מקום לטעון שכל אלה הם בגדר מיונים שאינם מעלים ואינם מורידים, שכן אין בכוחם להסביר לנו הרבה יותר מאשר את עצמם. אך אם נתבונן היטב נראה שאין הדבר כך. ראשית, יש בו בניתוח מעין זה להעמידנו על טיבו של רוח הצבא ועל האפשרויות השונות לחיזוקו או להחלשתו. ניתוח כזה הריהו נעוץ ביסודה של „מלחמה פסיכולוגית“ המכוונת להחריש את רצון הלחימה של האויב. מעבר לשדה־הקרב עצמו, שבו עשויים לפעול, לעתים, גורמים פסיכוכימיים „טהורים“, הרי כל נסיון פגיעה ברוחו של אויב בדין שישען במידה גדולה על ניתוח סוציולוגי של טיב ההזדהות הצבאית.

מתוך ניתוח זה מסתמנת גם נקודת־מוצא לדין כיסמאטי יותר בבעיות נוספות של הקשר בין צבא, מלחמה ובין המבנה החברתי. אפילו אין באפשרותנו להשיב תשובה כללית והותכת על השאלה, באיזה מבנה חברתי ובאילו תנאים חברתיים גדלים הסיכויים למלחמה (כמובן, זולת תשובה כללית כליכר, עד שהיא גובלת בבנאליות), הרי יש ויש בידנו לציין את הקשר בין צורות המבנה החברתי, מבנה הצבא, לבין היקפה ומשמעותה החברתית של המלחמה. ציון קשר זה נהה, במידה גדולה, עם ההתחקות אחר התנאים החברתיים של המלחמה הטוטאלית בימינו. טוטאליות זו של המלחמה ביטויה בכמה תכונות־יסוד. ראשית, מבחינת ההיקף החברתי והכלכלי, הפעולה המלחמתית המודרנית מקיפה את כל החברה, עד כדי ביטול הבדלים מכריעים בין חזית ועורף ועד כדי רתימת כל הכבודה המשקית בעול המלחמה. דברים אלה מן המפורסמות הן ואין טעם להרחיב את הדיבור עליהן. אך הטוטאליות של המלחמה המודרנית סימניה אינם בתחום המוסדי והארגוני בלבד, כי אם בתחום הערכים. המלחמה, הפעולה המלחמתית, האידיאולוגיה המלחמתית, נהפכים לנקודת־מוקד של הזדהות חברתית ולסמל מרכזי לחברה כולה, דבר זה בולט במיוחד

סגורה, מיוחדת, חדימינית בדרך כלל, המכוונת למטרה אחת והמסכנת, לפי עצם טיבה, את קיומם של חבריה. מהו איפוא הגירם השומר ומקיים את רוחו של הצבא ואת קיומה הצבאי של המשמעת הצבאית? גורם הפחד והעונש אין בו מועיל אלא במקרה־גבול בלבד. לגופו של דבר, אין ערובה לטיבה של הפעולה הצבאית ולרוחו הנכון של הצבא אלא בשני גורמים בלבד: מצד אחד בהזדהות פנימית המתפתחת בתוך קבוצות החיילים, ומצד שני בהזדהות הכללית עם החברה אשר בכוחה ובשמה פעיל הצבא. תקפם היהסי של שני גורמים אלה שונה הוא בהכרח בחברות שונות, ואף בשכבות חברתיות שונות של אותה חברה עצמה ואותו צבא עצמו. כן, למשל, נשען רוחו של צבא־השכירים בראשית האבסולוטיזם האירופי בעיקר על ההזדהות הפנימית של יחידות הצבא (נוסף על כוחו המושך של השכר) ואין בו כמעט שמץ מן ההזדהות עם החברה אשר אותה שירת. לעומת זה, חילו של שבט פרימיטיבי או של שבט כובש משמעתו מבוססת הרבה יותר על ההזדהות עם הקיבוץ ועל הנאמנות למסגרות החברתיות הכלליות מאשר על רוח החטיבה הצבאית. ואולם מושגים אלה של הזדהות עם החברה הכללית או עם קבוצת החיילים הקטנה, כלליים הם ביותר ואין בהם כדי ניתוח שלם של התופעה. דבר זה מתברר דוקא מניתוח התפתחותו של הצבא המודרני לצורותיו. הענין החשוב ביותר כאן הוא להבחין בין המוטיבאציה של הקצונה ובין זו של החיילים הפשוטים — השכירים מזה וחיילי הגיוס העממי הכללי מזה. בשני המקרים כאחד אתה מוצא זיקה גם לערכים הכלליים של החברה גם לקבוצה המיוחדת, אלא שטיבן של זיקות אלה שונה הוא. לגבי הקצונה, שרובה מקצור־עית, ענין הצבא הוא בגדר קריירה, ועל כן הוא משתלב בתוך מערכת חייה של שכבה או שכבות חברתיות וניזון מן הפרסטיז'ה של שכבות אלה. דוגמה מובהקת ביותר היא, כמובן, הצבא הגרמני. גם בצרפת והגבלה הקריירה הצבאית בשכבה צרה למדי, אך במידה זו או אחרת הוא הדין גם בארצות אחרות. המצב שונה לחלוטין לגבי החיילים הפשוטים — ודוקא כאן אפשר לעמוד על עיקר ההתפתחות ההיסטורית. בצבא השכירים של האבסולוטיזם או בצבא המתנדבים האנגלי של המאה ה־17 לא היו החיילים הפשוטים מעורים בשכבה חברתית מסוימת ובדרך־חייה והחיילים היו לרוב בשולי החברה. עם המהפכות הגדולות באירופה ובארצות־הברית נתפתח לאט צבא גיוס עממי אשר גם חייליו לא היו נמנים עם שכבה חברתית מיוחדת (כאשר היו, כפי הנראה, החיילים בצבאות הפיאודליים). אך עם זה לא היו גורם יוצא דופן בחברה, מאחר שבאו — להלכה, לפחות — מכל

כדי לטשטש את הבדלי המקצועות והשכבות אפילו בעורף האזרחי ולהגביר בדרך זו את האופי ההמוני של החברה המודרנית.

כדאי להזכיר כאן שוב את אחד מן הרעיונות העיקריים בספר הצרפתי שהזכרנו, העומד על מקומה של המלחמה במערכת הערכים של החברה המודרנית. הוא מנסה להוכיח, כי המלחמה תפסה בחברה המודרנית את מקומו של החג כנקודת-אחידה להתלהבות ולפרוכסיוס חברתי כללי, ושדוקא אותה התפתחות שערערה את אשיותיו המוסדיות של החג המסורתי ושנטלה מן החג בחברה המודרנית אותה משמעות יסודית שהיתה בתברות האחרות — היא היא אשר אפשרה את העלאתה של המלחמה לדרגה של ערך וסמל כאחד.

כל הדיונים האלה יש בהם כדי לסייע בניתוח בעיה נוספת חשובה ביותר — והיא בעיית קיומו של הרוח האזרחי והצבאי במדינה מודרנית בתנאי מלחמה והאפשרויות השונות לפגוע בו, הנתונות במה שקרוי „מלחמה פסיכולוגית“. נראה שדוקא הטוטא-ליזציה של המלחמה יש בה כדי להחליש את הבסיס החברתי של רוח זה. הנטייה להשוואה כללית, לביטוי לם של כל ההבדלים והמחיצות החברתיות, משמידה גם אותם היסודות והמסגרות של הזדהות חברתית אשר רק בתוכם יכול האדם להרגיש ביטחה כלשהי מבחינה נפשית וחברתית. האדם המודרני, ובמיוחד בצבא ובמלחמה, חש בהכרח בבדידותו. הפגיעה בו איפוא קלה לפי הערך. התעמולה המודרנית, וביחוד התעמולה הטוטאליטארית, יודעת היטב לנצל קו זה של בדידות וחוסר-אונים — מחוץ, וביחוד מבית. בדרך זו מבקשת היא לגבש את התחליפים להזדהות החברתית היסודית ולבסס את שלטונה ועליונותה. ומכאן שוב נקל להבין את ענין הפיכתה של המלחמה לערך חברתי.

באידיאולוגיות הטוטאליטאריות למיניהן. ניתוח מז' היר לכך אנו מוצאים באחת ממסותיו של קאיוא (Caillois) הנזכר, ובצורה כללית גם בספרו של גאף (Nef). אופיה הטוטאלי של המלחמה הוא תופעה חדשה לפי הערך אף לגבי החברה המודרנית. בראשית תה של החברה המודרנית, בתקופת האבסולוטיזם — עד למחפכה הצרפתית ובמידה ניכרת אפילו בתקופת הריאקציה — היתה המלחמה מוגבלת ביותר. הגבלה זו כוחה יפה הן מבחינת הארגון המוסדי והן מבחינת חשיבותה האידיאולוגית ומקומה בתודעה החברתית, ויש לה זיקה מהותית למבנהו של הצבא וצורת השתורו בו במיבנה החברתי. כל עוד היתה הפעולה הצבאית אומנות העוברת בירושה בתוך שכבת קצינים מצד אחד ובתוך אספסוף של חיילים שכירים מצד אחר — הרי לא יכלה להתקיים אלא בשולי החברה ולא יכלה, לפי עצם טיבה, לתפוס מקום מרכזי בתוך המיבנה החברתי. הקשר בין שכבת הקצינים ובין החיילים לא היה בנוי על שותפות בהזדהות חברתית, כי אם על כפייה או תועלת גרידא, ולפיכך לא נעשה למוקד הזדהות חברתית כללית. מצב זה נשתנה שינוי יסודי עם המהפכה הצרפתית ועם בוא הצבא העממי, שבו כל שכבות העם שותפות בהזדהות עם ערכי החברה. צמיחתו של צבא מעין זה היה בה כדי להגביר את הנטייה לטשטש את הבדלי השכבות החברתיות בתוך הצבא, להגביר את ההומוגניות החברתית שלו, ולעשור תו בדרך זו מוקד הזדהות חברתית. ודאי שפעלו כאן גם גורמים טכנולוגיים חשובים ביותר, אך ניתוחו של גאף מראה ברור שרק השתלבותם של הגורמים האידיאולוגיים והערכיים עם גורמים טכנולוגיים עשויה היתה לעצב את אופיים המיוחד של המלחמה הטוטאלית המודרנית ושל הצבא המודרני. מאלפת העובד דה המנותחת יפה באחת ממסותיו של שפיאיר, שה' ארגון הטכני והכלכלי של המלחמה המודרנית יש בו

בשולי החוברת

„טרוצקי בשנת 1905“ הוא פרק מספרו של יצחק דויטשר על טרוצקי, בתרגומו של חנוך קלעי, היוצא לאור בקרוב על-ידי „עם עובד“.

„שלג“ יכנס בקובץ סיפורים „נר דולק“ לישעיה רבינוביץ היוצא לאור באותה הוצאה.

תיקון טעות: בחוב' 69—68, עמוד 75, טור ב', שורה 6 מלמעלה יש לקרוא: „המטבע ראזון ד'אטא (טובת המדינה) לא נטבע כמוכן מראשיתו על ידי לנין או סטאלין“.

הודעות המנהלה

כרכים: בזה אנו מודיעים לקוראינו שהכרכים ט' וי' כבר הוחזרו מבית הכורך, אפשר לקבלם יום יום במשרד המנהלה, ת"א, רח' הרכבת 52, בשעות 12—8 לפני הצהריים.

המנויים ששלחו לנו חוברות לכריכה, יקבלו את הכרך תמורת תשלום דמי כריכה בסך 1.600 ל"י. המבקשים לשלחם בדואר יוסיפו נא דמי-משלוח בסך 150 פרוטה לכרך או 250 פרוטה לשני כרכים.

המנויים המעוניינים בכרכים, אך לא שלחו את החוברות, יוסיפו נא על סכום זה סך 1.900 ל"י, הוא המחיר הנקוב של החוברות.

אלה הרוצים לשלוח עוד את החוברות של כרך י' (חוב' 55 — 60) מתבקשים לעשות זאת בהקדם האפשרי.

כרך י"א (חוב' 61 — 66) יימסר לכריכה בקרוב והמעוניינים מתבקשים להזדרז.

חוברות חסרות. החוברות מס' 45 ו-55 דרושות לנו, והקיראים המוכנים לוותר עליהן, מתבקשים לשלחן לנו ויקבלו תמורתן, אם ידרשו זאת, בתודה.

דמי חתימה. אנו מבקשים מכל החותמים שעדיין לא שילמו את דמי החתימה, לשלם את המגיע בהקדם האפשרי, כדי לחסוך בהוצאות הגבייה, ולסייע בכך לירחון. לנוחות החותמים פתחנו חשבון במחלקת הסילוקים של בנק-הדואר, שסניפיו ברחבי הארץ, לרבות דואר נע.

מספרנו בבנק הדואר הוא 411.

העורך אפרים ברוידא

מרכז הקואופרציה

למלאכה, הרושת ושירותים ציבוריים

ברית פיהוק בע"מ

המשרד הראשי: תל אביב, רח' מקוה ישראל 6,
טל. 0-9-4698

340 קואופרטיבים — 12000 עובדים

קופת הקואופרטיבים

בע"מ

המוסד הכספי של הקואופרציה
היצרנית-שירותית

הון עצמי — 600.000 ל"י

חברת „נוע" בע"מ

המוסד לריכוז הקניות
של משק התחבורה
וההובלה הקואופרטיבית

המחסן הראשי: תל-אביב, רח' המסגר,
טל. 4031

„המלחים"

בע"מ

בית החרושת: פתח-תקוה
אזור התעשייה החדש

משרדי הקשר

תל-אביב

רח' מקוה ישראל 18 קומה ב'
טל. 3080 ת.ד. 275

תעשית דודי קיטור וארמטורה
בית מלאכה מכני וחריטה
בנין סירות, מנופים
ומגרוסות חצץ
מיכלים להחסנה והובלת דלק
קונסטרוקציות ברזל לבנין
שסתומי השקאה וציוד תעשיתי
כמו כן ברשותנו מכונות קי
צוץ (גליוטינה), חיתוך והקצעה
חדישות ביותר.

בנק הפועלים בע"מ תל-אביב

המשרד הראשי: רח' מונטיפיורי 21
משרד: רח' אלנבי 126

מוהל עסקי בנק לכל ענפיהם

סניפים:

יפו, צפון ת"א, חולון, לוד, בת"ם
רמלה, מגדל אשקלון, באר-שבע

„תנובה“ מאגדת 400 ישובים חקלאיים
ומאות רבות של משקים
בודדים בכל אזורי הארץ
לשם תעשית התוצרת החק-
לאית ושיווקה.

„תנובה“ משוקת כ-70% מכל תוצרת
המשק המעורב של החקלאות
העברית בארץ-ישראל.

„סמל תנובה“ ערובה לטיב תוצרתה

תעשית אבן וסיד בע"מ חיפה

תעשית
אבן וסיד

רח' יבנה בנין סולל בונה
ט.ל. 2-66501

מחצבות אבן ושיש, משרפות סיד
משוכללות וחדישות ביותר במזרח
הקרוב. מנסרות ומלטשות שיש.

משרד ירושלים

רח' שמאי בנין גזית, טל. 5283

משרד תל-אביב

רח' יהודה הלוי 43, טל. 66898

משרד באר-שבע

נ י ר

בערבון מוגבל מוסד כספי להתישבות העובדת

ההון הרשום 1.050.000.—
ההון הנפרע עם רזרבה 1.250.000.—
אגרות חוב במחזור 792.620.—

תל-אביב, שדרות רומשילד 28 א'
טלפון 43223/4 ת.ד. 1294

יהיאל בוואבי

מכון ליציקת סטריאוטיפים
ופיתוח אמנות

תל-אביב, רח' אחד העם 6

חברה למלפונים אוטומטיים אורטרק בע"מ

רחוב הבנקים 16, ת.ד. 619, טל. 2151

תל-אביב
רחוב גרוזנברג 23, ת.ד. 4144, טל. 4726

ירושלים
רחוב הנסיכה מרי 2, ת.ד. 928, טל. 5011

**הפסולת
לניצולת**

איסוף וקניה של נייר פסולת
קנית ארכיונים והשמדתם
תוך שמירת סודיותם
א י ס ו ף ש ק י מ ל ט
קניה ומכירה של כלי קיבול
כגון: ארגזים, חביות וכו'

ניצולת בע"מ

חברה לאיסוף פסולת ועיבוד

תל-אביב, רח' מקוה ישראל 8
ת.ד. 1832 — טל. 67449

המשביר המרכזי

חברה קואופרטיבית להספקה של
העובדים העברים בארץ ישראל

החברה הגדולה להספקה בישראל

המשרד הראשי:

תל-אביב, בנין המשביר, דרך סלמה
ת.ד. 130 טל. 16-6011

סניפים:

חיפה, רח' הנמל ת.ד. 295 טלפון 4271
ירושלים — ת.ד. 438 טלפון 3954

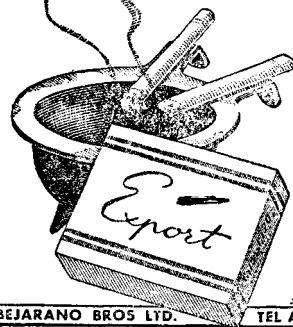
באר-שבע

חברות עזר

המשביר המרכזי

(בספים והשקעות) חברה בע"מ
קרן לקואופרציה צרכנית בע"מ
"המשביר לצרכן" בע"מ

Export
The new cigarette
Export
Choice Oriental Tobacco
Export
Perfect aromatic blend
Export
Round in grey packet
Export
Oval in yellow packet
Export
20 cigarettes 350 Pruta

BEJARANO BROS LTD. TEL AVIV

מכתשים

מפעלים כימיים בע"מ

המשרדים:

תל-אביב, שדרות רוטשילד 28 א'
ת.ד. 1294 • טל. 4423-4

המפעלים:

באר-שבע, איזור התעשייה

תכשירי איבוק וריסום להגנת הצומח

המפיצים:

המשביר המרכזי בע"מ
תעשיות חמימות ממלכתיות (ישראל) בע"מ.

עבודות בניה

נרחבות ומקיפות מבוצעות על ידינו בכל רחבי הארץ ממרומי הגליל ועד למרחבי הנגב, ממטולה ועד אילת.

מפעלי תעשייה וחרושת

בשטחי תעשייה שונים מוקמים והולכים על ידינו בהתמדה והם משתלבים במערכת הייצור להבטחת אספקה עצמית לצמצום היבוא והגברת היצוא.

נצול אוצרות הטבע

היא משימה ראשונית במעלה להבראת משק ארצנו. סולל בונה נרחם בעול במחצבים, קדוחי נפט, קדוחי מים ועבודות פתוח נרחבות.

סולל בונה בע"מ

ירושלים

תל-אביב

חיפה